

शब्दार्थ : बहिहारी – समर्पित होणे, जीव ओवाळून टाकणे; दिउहाडी – दिवसात; सद्दार – शंभर वेळा; जिनि – ज्याने; माणस – माणूस; करत – करण्यासाठी; वार – वेळ; जे – जर; सउ – शंभर; चंदा – चंद्र; उगवहि – उगवले; सूरज – सूर्य; चडहि – उगवले, वर आले; एते – त्याचा; चानण – प्रकाश; होदिआ – होऊन ही, पडून ही; चेतनी – लक्ष देत नाही; छुटे – सोडून देणे, बुआड – पोचट; सुंजे – ओसाड; खेतै – शेतात; नाह – नाही, सउ – मालक; फलिअहि – फळे आली; फुली अहि – फुलली; विचि – मध्ये; बपुडे – बेचारे; सुआह – राख, पोकळ, बेकार.

भावार्थ : श्री गुरू नानक देवजी सतगुरूचे माहात्म्य वर्णन करताना सांगतात. मी दररोज शेकडो वेळा माझ्या सतगुरूवरून माझा जीव ओवाळून टाकतो. कारण माणसाला देवत्व प्राप्त करून देण्यास त्यास जराही वेळ लागत नाही. ते क्षणात माणसाला देव बनवतात ॥१॥ श्री गुरू अंगद देवजी सांगतात. जर शंभर चंद्र, हजार सूर्य जर एकाच वेळी आकाशात उगवले प्रकाशित झाले तरी त्याचा प्रकाश इहलोकातील अज्ञानाचा अंधकाराचा सतगुरूच्या कृपेशिवाय नाश करू शकणार नाही. ॥२॥ श्री गुरू नानक देव सांगतात – जो माणूस सतगुरूच्या उपदेशाकडे जराही लक्ष देत नाहीत. आपल्याला फार शहाणा समजतो. त्याची अवस्था पोचट तिळाच्या रोपट्यासारखी होते. असे पोचट तिळाचे रोप पीक कापणीच्या वेळी शेतकरी तसेच सोडून देतो. त्या रोपट्यांना कोणीही विचारत नाही. त्याच प्रमाणे स्वेच्छाचारी माणसास कोणीही विचारत नाही. अशा तिळाच्या रोपट्याला फुले फळे आली तरी त्यात जराही सत्त्वांश नसतो. म्हणून ती कवडीमोल ठरतात. त्याचप्रमाणे स्वतःस फार शहाणा समजणाऱ्याने कितीही प्रतिष्ठा प्राप्त केली, त्याची अनेक जण स्तुती करत असले तरी आध्यात्मिकदृष्ट्या तो पोकळच असतो. त्याला प्रभुप्राप्ती होत नाही. ॥३॥

॥पउडी ॥ आपीन्है आपु साजिओ आपीन्है रचिओ नाउ ॥

दुयी कुदरति साजीऐ करि आसणु डिठो चाउ ॥

दाता करता आपि तूं तुसि देवहि करहि पसाउ ॥

तूं जाणोई सभसै दे लैसहि जिंदु कवाउ ॥

करि आसणु डिठो चाउ ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६३)

शब्दार्थ : आपीन्है आपु – आपणच आपल्याला; साजिआ – उत्पन्न केले; रचिओ नाम – नामाची निर्मिती केली; दुयी – दुसरा, अन्य; कुदरति – माया; साजीऐ – उत्पन्न केली; डिठो – पाहतो; चाउ – चवीने, आनंदाने; तुसि – संतुष्ट होऊन; देवहि – देतो; करहि पसाउ – कृपा करतो; जाणोई – जाणतोस; सभसै – सगळ्यांना; लैसहि – घेईल; जिंदु – जीव; कवाउ – सांगतात, म्हणतात.

भावार्थ : परमेश्वर स्वयंभू आहे. त्याने स्वतःच स्वतःला निर्माण केले. प्रभुनामाची रचनाही प्रभूनेच केली आहे. त्यानंतर त्याने प्रकृतीची निर्मिती केली. त्यातही तोच विराजमान आहे व आपण निर्माण केलेल्या मायारूपी संसारात घडणाऱ्या सर्व गोष्टी स्वतः आनंदाने पाहत आहे. हे प्रभो तूच कर्ता आहेत. सर्व काही देणारा तूच आहेस. हा सर्व पसाराही तूच निर्माण केला आहेस. तू सर्व काही जाणतोस. तू सर्वज्ञ आहेस. तूच जीव निर्माण केलेस व जीवांमध्ये प्राणही तूच फुंकतोस. तुझ्याच आज्ञेने ते हा सारा खेळ खेळत आहे. प्रकृतीचा हा खेळ तू आपल्या आसनावर बसून तूच मोठ्या आनंदाने पाहतोस ॥१॥

सलोकु ॥ म.१ ॥ सचे तेरे खंड सचे ब्रहमंड ॥ सचे तेरे लोअ सचे आकार ॥

सचे तेरे करणे सरब बीचार ॥ सचा तेरा अमरु सचा दीबाणु ॥

सचा तेरा हुकमु सचा फुरमाणु ॥ सचा तेरा करमु सचा नीसाणु ॥
सचा तुधु आखहि लख करोडि ॥ सचे सभि ताणि सचै सभी जोरि ॥
सची तेरी सिफति सची सालाह ॥ सची तेरी कुदरति सचे पातिसाह ॥
नानक सचु धिआइनि सचु ॥ जो मरि जंमै सु कचु निकचु ॥१ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४६३)

शब्दार्थ : सचे – सत्य, सदास्थिर; तेरे – तुझे; खंड – भाग; ब्रह्मंड – ब्रह्मांड; लोअ – लोक; करणे – कार्य, सरब – सर्व; बीचार – विचार; सचा – सत्य; अमरु – आदेश; दिवाणु – दरबार, कचेरी; हुकमु – आज्ञा; फुरमाणु – फर्मान, आज्ञापत्र; करमु – कर्म, बक्षीस, कृपा; नीसाणु – निशाण, चिन्ह; तुधु – तुला; आखहि – संबोधतात, म्हणतात; लख – लाख; करोडि – कोटी; सभि – सर्व; ताणि – शक्ती, बळ; जोरि – जोर, बळ; सिफति – प्रशंसा, आळवणी, विनंती; सालाह – सल्ला, कौतुक, प्रशंसा; पातिसाह – परमेश्वर; धिआइनि – ध्यान करतात, ओळखतात, ध्यानात घेतात; मरि – मरतात; जंमे – जन्म घेतात; सु – ते; कचु – कच्चे; निकचु – कच्च्याहून कच्चे.

भावार्थ : हे प्रभो ! तू निर्माण केलेली नवखंड पृथ्वी सत्य आहे. तू निर्माण केलेले हे समस्त ब्रह्मांडही सत्य आहे. तू निर्माण केलेले त्रैलोक्य ही सत्य आहे. तू निर्माण केलेले सर्व जीवजंतू, सर्व आकार-प्रकारही सत्य आहेत. तुझे प्रत्येक कार्य, तुझे सारे विचारही सत्यच आहेत. तुझा दरबारही सदैव अस्तित्वमान आहे. तू ह्या सृष्टीचा जो कारभार चालवतोस तोही पूर्ण सत्यच आहे. तू जो हुकूम देतोस, जो आदेश देतोस तोही सत्यच आहे. योग्यच आहे. तुझी कृपाही सत्य आहे. तुझ्या स्वीकृतीचे चिन्हही सत्य आहे. लाखो, करोडो जीव तुझ्या सत्यस्वरूपाचे वर्णन करतात. तुझी शक्ती, तुझ्या सामर्थ्याचा पसाराही सत्य आहे. तुझी प्रशंसा सत्य आहे. तू जीवांना करत असलेले मार्गदर्शनही योग्य व सत्य आहे. तू निर्माण केलेली ही सृष्टी सत्य आहे. तुझी हुकमतही सत्य आहे. नानक सांगतात, जो ह्या सत्यरूप प्रभू परमात्माचे स्मरण करतो व त्याला जाणतो तेही सत्य आहेत. जे हे सत्य जाणत नाहीत, ते जन्म-मरणाच्या चक्रावर फिरत राहतात. ते अडाण्याहून अडाणी होत. ॥१ ॥

॥ महला १ ॥ वडी वडिआई जा वडा नाउ ॥ वडी वडिआई जा सचु निआउ ॥
वडी वडिआई जा निहचल थाउ ॥ वडी वडिआई जाणै आलाउ ॥
वडी वडीआई बुझै सभि भाउ ॥ वडी वडिआई जा पुछि न दाति ॥
वडी वडिआई जा आपे आपि ॥ नानक कार न कथनी जाइ ॥
कीता करणा सरब रजाइ ॥२ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४६३)

शब्दार्थ : वडी वडिआई – माहात्म्य, मोठेपण; नाउ – नाम; सचु – सत्य, खरा; निआउ – न्याय; निहचल – निश्चल, अढळ; जाणै – जाणतो; आलाउ – आलाप, जीवांची प्रार्थना; बुझै – जाणतो, समजतो, ओळखतो; भाउ – भाव; जा – जो; पुछि – विचारणे; दाति – देतो, दान; आपे आपि – त्याचा तोच आहे; कार – कार्य; कीता करणा – त्याने निर्माण केलेली सृष्टी; न कथनी जाइ – सांगता येत नाही, वर्णन करता येत नाही; सरब – सर्व; रजाइ – आज्ञेत.

भावार्थ : प्रभू परमात्मा सर्वश्रेष्ठ आहे. त्याचा महिमा अपार आहे. त्याच्या नामाचा महिमाही अपार आहे. त्याचे मोठेपण त्याच्या न्यायात आहे. त्याचा न्याय सदा सत्य आहे. तो सदैव स्थिर आहे. ह्यातच त्याचे मोठेपण आहे. प्रभू परमात्म्याचे आणखी मोठेपण म्हणजे तो सर्व जीवांची प्रार्थना ऐकतो. जीवांना काय हवे आहे हे तो जाणतो व ते तो त्यांना न मागता देतो. त्यासाठी त्याला कोणाला काही विचारावे लागत नाही. सर्व निर्णय त्याचे तोच करतो. हेच त्याचे मोठेपण आहे. तो

स्वतःच सर्व काही आहे. नानक सांगतात, त्याच्या कार्याचे वर्णन करण्यास सर्व शब्द अपुरेच आहेत. तो अवर्णनीय आहे. ह्या सृष्टीत जे काही घडते ते सारे त्याच्या आज्ञेनेच घडते ॥२॥

महला २ ॥ इहु जगु सचै की है कोठड़ी सचे का विचि वासु ॥

इकन्हा हुकमि समाइ लए इकन्हा हुकमे करे विणासु ॥

इकन्हा भाणै कढि लए इकन्हा माइआ विचि निवासु ॥

एव भि आखि न जापई जि किसै आणे रासि ॥

नानक गुरमुखि जाणीऐ जा कउ आपि करे परगासु ॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६३)

शब्दार्थ : इहु – हे; सचै – सदा स्थिर राहणारा, प्रभू परमात्मा; कोठड़ी – निवासस्थान, घर; विचि – मध्ये; वासु – निवास; इकन्हा – कित्येक; हुकमि – आज्ञा; समाइ – सामावून; लए – घेतो; विणासु – विनाश; भाणै – इच्छा, आज्ञा; कढिलए – काढून घेतो; माइआ – माया; एव – असे; जापई – जाणणे; जि – की; किसै – कोणाला; आणैससि – सरळ मार्गावर आणतो; गुरमुख – श्रेष्ठ साधक; जाणीऐ – जाणतो; जा कउ – ज्या कोणास; परगासु – ज्ञानाचा प्रकाश.

भावार्थ : हे जग प्रभू परमात्म्याचे निवासस्थान आहे. ह्या जगात सर्वत्र त्याचाच वास आहे. काही जीवांना तो आपल्या हृदयात सामावून घेतो. तर काही लोकांचा तो आपल्या आज्ञेने विनाश करतो. काही लोकांना तो प्रभू परमात्मा आपल्या इच्छेने मोहमायेतून मुक्त करतो. तर काही लोकांना मोहमायेत अडकवून ठेवतो. तो प्रभू परमात्मा कोणास कधी सरळ मार्गावर आणिल हे कोणीही सांगू शकत नाही. नानक सांगतात, ज्या भाग्यशाली जीवास तो प्रभू परमात्मा योग्य बुद्धी देतो, ज्या जीवास ज्ञानाचा प्रकाश देतो, तो सतगुरूच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे आचरण करून प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करतो ॥३॥

॥ पउड़ी ॥ नानक जीअ उपाइ कै लिखि नावै धरमु बहालिआ ॥

ओथै सचे ही सचि निबडै चुणि वखि कढे जजमालिआ ॥

थाउ न पाइनि कूडिआर मुह काल्है दोजकि चालिआ ॥

तेरै नाइ रते से जिणि गए हारि गए सि ठगण वालिआ ॥

लिखि नावै धरमु बहालिआ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६३)

शब्दार्थ : जीअ – जीव; उपाइ कै – उत्पन्न करून, जन्मास घालून; धरमु – धर्मराज; लिखि नावै – कर्मलेख लिहिणे; बहालिआ – बहाल केले; थाउ – स्थान; पाइनि – प्राप्त करणे; कुडिआर – पापी, मिथ्याचारी; मुह – तोंड; काल्है – काळे; दोजकि – नरक; चालिआ – जातो; ओथै – तेथे; सचे – सत्य; सचि – सत्याचा; निबडै – निवाडा होतो; चुणि – निवडून; वखि – वेगळे; कढे – काढले जातात; जजमालिआ – कुकर्मी, पापी; तेरै – तुझ्या; नाइ – नामात; रते – रंगले; से – जे, ते; जिणि – जिंकले; हारि – हारलो; ठगणवालिआ – ठकवणारे, फसवणारे; बहालिआ – बहाल करतो, देतो.

भावार्थ : नानक सांगतात, प्रभू परमात्म्याने ह्या जगात प्रथम जीव उत्पन्न केले. नंतर त्याने त्या जीवांचा कर्मलेख लिहिण्यासाठी धर्मराजाची नेमणूक केली. त्या नामरूपी न्याय कर्त्यासमोर केवळे निखळ सत्याच्या आधारावर खरा निवाडा केला जातो. तो न्यायकर्ता कुकर्मी जीवांना बरोबर निवडून वेगळे काढतो. अशा पापी माणसांना प्रभू परमात्म्याजवळ जराही स्थान प्राप्त होत नाही. त्यांच्या तोंडास काळे फासून त्यास नरकात फेकले जाते. नानक सांगतात, जे जीव प्रभुनामात रंगून जातात ते

जीवनात विजयी होतात व जे जीव दुसऱ्यांना ठकवतात, फसवतात, असे कुकर्मी लोक जीवनाच्या लढाईत पराभूत होतात. धर्मराज जीवांना त्याच्या कर्माप्रमाणे कर्मलेख बहाल करतो.॥२॥

॥ श्लोक म. १ ॥ विसमादु नाद विसमादु वेद ॥ विसमादु जीअ विसमादु भेद ॥

विसमादु रूप विसमादु रंग ॥ विसमादु नागे फिरहि जंत ॥

विसामदु पवणु विसमादु पाणी ॥ विसमादु अगनी खेडहि विडाणी ॥

विसमादु धरती विसमादु खाणी । विसमादु सादि लगहि पराणी ॥

विसमादु संजोगु विसमादु विजोगु ॥ विसमादु भुख विसमादु भोगु ॥

विसमादु सिफति विसमादु सालाह ॥ विसमादु उझड़ विसमादु राह ॥

विसमादु नेडै विसमादु दूरि ॥ विसमादु देखै हाजरा हजूरि ॥

वेखि विडाणु रहिआ विसमादु ॥ नानक बुझणु पुरै भागि ॥१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४६३)

शब्दार्थ : विसमादु – विस्मय, आश्चर्य; नाद – आवाज; जी – जीव; भेद – प्रकार; नागे – नागडे; जंत – जीव; पवणु – पवन, वायू; खेड हि – खेळ; विडाणी – आश्चर्यकारक; खाणी – योनी, अंडज, जारज, स्वेदज, उद्भिज; सादि – स्वाद, चव; संजोगु – संयोग; बिजोगु – वियोग; भुख – भूक; भोगु – भोग; सिफति – प्रशंसा; सालाह – स्तुती; उझड़ – उजाड, निर्जन स्थान; राह – रस्ता, मार्ग; नेडै – निकट, जवळ; हाजरा – प्रत्यक्ष; हजुरि – प्रभू; बुझणु – जाणणे, समजणे.

भावार्थ : खरोखर ही थक्क करणारी गोष्ट आहे की ह्या जगात किती प्रकारच्या भाषा आहेत. किती प्रकारचे ज्ञान आहे. किती प्रकारचे जीव आहेत. किती त्यांची रूपे! किती त्यांचे रंग! कितीतरी जीव तर नागवेच असतात. हीही एक आश्चर्याचीच गोष्ट आहे. ह्या सृष्टीत किती तरी प्रकारचे वायू, प्राणी, किती तरी प्रकारचे अग्नी निर्माण झाले आहेत. हेही एक नवलच आहे. हे जग, त्यात निर्माण झाले, अनेक प्रकारच्या जीव, योनी हे सारं काही माणसाला अचंबित करते. प्रपंचात अनेक प्रकारच्या रसांमध्ये जीव कसे गुंतून पडतात. हेही नवलच नाही का? ह्या जगात जीवांचा कधी संयोग होतो, तर कधी वियोग, काही माणसांना नाना प्रकारची भूक तळमळ करायला लावते. तर काही लोक नाना प्रकारचे भोग भोगण्यात रंगून जातात. हे सर्व पाहून आश्चर्य वाटते. ह्या जगात काही लोक प्रभू परमात्म्याची स्तुती करतात. आराधना करतात. तर काही लोक विषयविकारांनी अंध होऊन, पापकर्मात बुडून जातात. काही लोक उजाड माळावर, जंगलात, राना-वनात प्रभुप्राप्तीसाठी वणवण करतात. तर कोणी योग्य मार्गावरून वाटचाल करतात. हे सारे आश्चर्यकारक आहे. काही लोक प्रभू परमात्मा जवळच आहे असे मानतात तर काही तो दूर आहे असे समजतात. तर काही त्यास आपल्या अंतरंगातच पाहतात. तर काहींना तो प्रभू परमात्मा सर्वत्र भरून राहिला आहे. सर्वव्यापी आहे असे वाटते. ह्या सर्व आश्चर्यकारक गोष्टी पाहून तर अधिकच गोंधळून जायला होते. नानक सांगतात, ह्या साऱ्या आश्चर्यांच्या चक्रव्यूहातून पार होऊन क्वचित एखादा पूर्ण भाग्यवानच प्रभू परमात्म्यास जाणतो. ॥१॥

॥ म. १ ॥ कुदरति दिसै कुदरति सुणीऐ कुदरति भउ सुख सारु ॥

कुदरति पाताली आकासी कुदरति सरब आकारु ॥

कुदरति वेद पुराण कतेबा कुदरति सरब वीचारु ॥

कुदरति खाणा पीणा पैन्हणु कुदरति सरब पिआरु ॥

खंड ३ [२९६]

कुदरति जाती जिनसी रंगी कुदरति जीअ जहान ॥
 कुदरति नेकीआ कुदरति बदीआ कुदरति मानु अभिमानु ॥
 कुदरति पउणु पाणी बैसंतरु कुदरति धरती खाकु ॥
 सभ तेरी कुदरति तूं कादिरु करता पाकी नाई पाकु ॥
 नानक हुकमै अंदरि वेखै वरतै ताको ताकु ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६४)

शब्दार्थ : कुदरति – परमेश्वरी शक्ती, परमेश्वरी लीला; दिसै – दिसते; सुणीए – ऐकतो; भउ – भय; सारु – श्रेष्ठ; सरब – सर्व; आकारु – रचना; कतेब – मुस्लिमांचा एक धर्मग्रंथ; खाणा – खाद्य, खाणे; पीना – पेय, पिणे; पैन्हणु – पेहेराव, पोशाख; पिआरु – प्रेम; जहान – जग; नेकीआ – चांगुलपणा, चांगल्या गोष्टी; बदीआ – वाईट काम, पापकर्म, वाईट गोष्टी; मानु – मान, सन्मान; अभिमानु – अभिमान, अहंकार; बैसंतरु – अग्नी; खाकु – धूळ, माती; कादिरु – परमेश्वर, जगदीश; पाकी – पवित्र; पाकु – पवित्र; हुकमै – आज्ञेत, आज्ञेने; वेखै – पाहतो, वरतै – वापरतो; ताको ताकु – स्वयं, एकटा, एकमेव.

भावार्थ : आपल्याला जे काही दिसते, ऐकू येते, मनात भीतीची किंवा श्रेष्ठ सुखाची भावना निर्माण होते, ती सारी प्रभू परमात्म्याची लीला आहे. हे आकाश, पाताळ, ह्या सृष्टीतील सारे आकार ही सुद्धा प्रभू परमात्म्याचीच लीला आहे. त्यानेच हे सारे निर्माण केले आहे. वेद, पुराणा, कतेब इत्यादी धर्मग्रंथांतील विचारही प्रभू परमात्म्याचेच विचार आहेत. जीवांचे खाणे, पिणे, पेहेराव, जीवाच्या मनात उत्पन्न होणारी प्रेमभावना हा सारा प्रभू परमात्म्याचाच खेळ आहे. संसारात जितक्या म्हणून जीवांच्या जाती प्रजाती दिसतात. त्या सर्व प्रभू परमात्म्यानेच निर्माण केल्या आहेत. जीव करत असलेली सत्कृत्ये वा दुष्कृत्ये प्रभू परमात्माच घडवून आणतो. जीवास प्राप्त होणारा मानसन्मान, त्याच्या मनात उत्पन्न होणारा अभिमान, अहंकार हे सारे काही तोच - प्रभू परमात्माच निर्माण करतो. पृथ्वी, आप, तेज, वायू हे सारे त्यानेच निर्माण केले आहे. हे प्रभो! हे सारे काही तुझ्याच सामर्थ्याने, तुझ्याच इच्छेने, तूच घडवून आणतोस. ह्या सर्वांचा तूच स्वामी आहेस. तू जगदीश आहेस. तुझा महिमा पवित्र आहे. तू स्वतः पवित्र आहेस. सर्वत्र तूच अस्तित्वमान आहेस. नानक सांगतात, ही सारी सृष्टी प्रभूच्या आज्ञेनेच चालते. तोच सर्वांचा संभाळ करतो. ह्या सर्वांमध्ये एकमेव तूच कार्यरत आहेस.

॥ पउडी ॥ आपीन्है भोग भोगि कै होइ भसमडि भउरु सिधाइआ ॥
 वडा होआ दुनीदारु गलि संगलु घति चलाइआ ॥
 अगै करणी कीरति वाचीए बहि लेखा करि समझाइआ ॥
 थाउ न होवी पउदीई हुणि सुणीए किआ रुआइआ ॥
 मनि अंधै जनमु गवाइआ ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६४)

शब्दार्थ : आपीन्है – (परमेश्वर) आपण स्वतः; भोगि – भोगतो; भसमडि – भस्माचा, राखेचा ढीग; भउरु – आत्मा; सिधाइआ – सोडून जातो; वडा होआ – मरून गेला; दुनीदारु – प्रापंचिक व्यक्ती; गलि – गळ्यात; संगलु – साखळी; घति – घालून; चलाइअ – निघून जातात, चालवतात; अगै – पुढे, परलोकात; करणी – केलेले कर्म; कीरति – कीर्ती; वाची ए – पारखणे; बहि – बसवून; लेखा – हिशोब; करि समझाइआ – समजावून दिले जाते; थाउ – स्थान; पउदीई – पैजाराचा मार; हुणि – त्या वेळी; सुणीए – ऐकणे; रुआइआ – रडणे.

भावार्थ : प्रभू परमात्मा स्वतः जीवरूप धारण करून ह्या संसारातील प्रापंचिक भोगाचा उपभोग घेतो. हाही त्याचा एक

खेळच आहे. हे भोग भोगता एक दिवस त्या शरीराचा अंत होतो. शरीर म्हणजे केवळ एक राखेचा ढीगच बनतो. शरीरातून आत्मा निघून जातो. माणूस संसाराच्या ह्या खेळात इतका रममाण होतो की मरताना सुद्धा त्याला ही मोहमाया सोडण्याची इच्छा नसते. पण यमाचे दूत त्याच्या गळ्यात मरणाची साखळी बांधून खेचून घेऊन जातात. पुढे परलोकात धर्मराज त्या जीवास आपल्या समोर बसवून त्याने केलेल्या कर्मांचा हिशोब त्यास समजावून देतो. त्याने केलेली सत्कर्मच (प्राप्त केलेली कीर्तीच) उपयोगी पडतात. पण मोहमायेत गुंतून केलेल्या कुकर्माबद्दल त्यास कडक शिक्षा होते. त्या वेळी त्याच्या रडण्या भेकण्याकडे कोणीही लक्ष देत नाही. अशा रीतीने मोहमायेचे अंध होऊन जीव आपला मानवजन्म व्यर्थ घालवतो.

॥ सलोकु ॥ भै विचि पवणु वहै सदवाउ ॥ भै विचि चलहि लख दरीआउ ॥

भै विचि अगनि कढै वेगारि ॥ भै विचि धरती दबी भारि ॥

भै विचि इंद्रु फिरै सिर भारि ॥ भै विचि राजा धरम दुआरु ॥

भै विचि सूरजु भै विचि चंदु ॥ कोह करोड़ी चलत न अंतु ॥

भै विचि सिध बुध सुर नाथ ॥ भै विचि आडाणे आकास ॥

भै विचि जोध महाबल सूर ॥ भै विचि आवहि जावहि पूर ॥

सगलिआ भउ लिखिआ सिरि लेखु ॥ नानक निरभउ निरंकारु सचु एकु ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६४)

शब्दार्थ : भै – प्रभू परमात्म्याची भीती; विचि – मध्ये; पवणु – पवन, वारा; वहै – वाहतो; सदवाउ – सदैव, नेहमी, नियमितपणे; चलहि – वाहतात; दरीआउ – नद्या; अगनि – अग्नी; कढे वेगारि – सेवा करतो; धरती – पृथ्वी; दबी – दबलेली; भारि – भाराने; इंद्रु – इंद्र, ढग; फिरै – फिरतात; सिर भारि – डोक्यावरील भार; धरम दुआरु – धर्मराजाचा दरबार; सूरजु – सूर्य; चंदु – चंद्र; कोह – कोस; करोड़ी – कोटी कोटी; सिध – सिद्धयोगी; बुध – ज्ञानी; सुर – देवदेवता; आडाणे – विस्तार, पसारा; जोध – योद्धा; महाबल – महाबळी, महाबलवान; सूर – शूरवीर; आवहि – जन्म घेतात; जावहि – मरून जातात; पूर – संसार, पृथ्वी, जग; सगलिआ – सगळ्यांच्या; लिखिआ – लिहिलेला; सिरि – कपाळावर, भाग्यात; निरभउ – निर्भय; निरंकारु – निराकार.

भावार्थ : जगात सर्व काही घडते आहे ते एकमेव प्रभू परमात्म्याच्याच सामर्थ्याने घडते आहे. तो सर्वशक्तिमान आहे म्हणून नेहमी प्रभू परमात्म्याला भिऊन असावे. सदैव मनात त्याचे भय असावे. हे समजावून सांगण्यासाठी श्री गुरू नानक देवजी येथे प्रभू सामर्थ्याचे विस्तृत वर्णन करताना सांगतात, हा महाप्रतापी वारा प्रभूच्या भीती पोटी वाहत असतो. ह्या हजारो नद्या प्रभूच्याच हुकमाप्रमाणे वाहत आहेत. अग्नीही परमेश्वराचे भयानेच आपले सेवाकार्य करत असतो. ही पृथ्वीसुद्धा प्रभू परमात्म्याच्या भीतीनेच हा सारा भार सहन करते. आकाशात वरूण देवता ढगांच्या रूपाने संचार करतो तेही प्रभूच्या आज्ञेनेच. त्याच्याच आज्ञेने प्रभूच्या द्वारी धर्मराज जीवांच्या कर्मांचा हिशोब लिहिण्याचे काम करतो. चंद्र व सूर्यही प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेत फिरत राहतात, किती कोटी कोस अंतर फिरतात त्याचा अंतच नाही. ह्या जगातले सर्व सिद्ध योगी, ज्ञानयोगी, सर्व देवीदेवता त्याच्याच आज्ञेप्रमाणे आपापले काम करत असतात. हे जे डोक्यावर आकाश दिसते तेही त्या प्रभूच्या आज्ञेनेच तेथे स्थिर आहे. सारे योद्धे, महाबळी-शूरवीरही त्याच्याच आज्ञेप्रमाणे वागत असतात. प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेनेच जीव ह्या जगात जन्मास येतात व त्याच्याच आज्ञेने हे जग सोडून जातात. प्रत्येक जीवाच्या कपाळी त्याचा कर्मलेख लिहिला आहे. अपेक्षा अशी आहे, की प्रत्येक जीवाने प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेप्रमाणे आपापले काम करावे. नानक सांगतात, तो केवळ एकमेव प्रभू परमात्मा निर्भय व निराकार आहे. त्याच्याच आज्ञेने सर्व काही घडते.

॥म. १॥ नानक निरभउ निरंकारु होरि केते राम खाल ॥

केतीआ कंन्ह कहाणीआ केते बेद बीचार ॥

केते नचहि मंगते गिड़ि मुड़ि पूरहि ताल ॥

बाजारी बाजार महि आइ कढहि बाजार ॥

गावहि राजे राणीआ बोलहि आल पताल ॥

लख टकिआ के मुंदडे लख टकिआ के हार ॥

जितु तनि पाईअहि नानका से तन होवहि छार ॥

गिआनु न गलीई दूढीऐ कथना करडा सारु ॥

करमि मिलै ता पाईऐ होर हिकमति हुकमु खुआरु ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६५)

शब्दार्थ : होरि – अन्य; केते – किती तरी; खाल – तूच्छ, धूलिकण; केतीआ – अगणित; कंन्ह – कृष्ण; कहाणीआ – कहाणी, कथा; बेद – वेद; नचही – नाचून; मंगते – मागतात; गिड़िमुड़ि – परत परत, वारंवार; बाजारी – रास क्रीडा करणारे; आइ – येऊन; कढहि – रासलीला करतात; गावहि – गातात; बोलहि – बोलतात; आल पाताल – कोड्यात बोलणे; लख – लाख; टकिआ – रुपये; मुंदडे – कानातील अलंकार कुंडले; जितु – ज्या; तनि – तन; पाईअहि – घालतात; होवहि – होते; छार – राख; गिआनु – ज्ञान; गलिई – बोलल्याने; दूढीऐ – धुंडाळणे, शोधणे; कथना – सांगणे; करडा – कठीण; सारु – लोखंड

भावार्थ : नानक सांगतात, तो एकमेव निराकार प्रभू परमात्मा निर्भय आहे. अन्य सारे रामासारखे अवतारी पुरुष हे त्याच्या पुढे तुच्छ होत. कृष्णाच्या महानतेच्या अनेक कथा प्रचलित आहेत. पण कृष्णही निराकार प्रभू परमात्म्यापुढे क्षुद्र आहेत. वेदातील ज्ञानही प्रभू परमात्म्याच्या ज्ञानापुढे फिकेच आहे. प्रभुप्राप्तीसाठी नाना लोक नाना सोंगे ढोंगे करतात. काही लोक भिक्षेकऱ्याचा वेश धारण करून प्रभू पुढे नाचतात. तर कोणी त्याचे पुढे गडाबडा लोळण घेतात. नाटकी लोक बाजारात येऊन नाना प्रकारची नाटके करतात. राजा, राणीचा वेश करून, लाखो रुपये किमतीची कुंडले घालतात, लाखो रुपये किमतीचे हिन्यामोत्यांचे दागदागिने हार आदी घालून आपला देह सजवून नाना प्रकारचे कूट प्रश्न सांगून प्रभुप्राप्तीसाठी खटपट करतात. पण ज्या देहाला इतके सजवले तो देह अखेर एक राखेचा ढीगच होय. सत्यज्ञान हे बडबडीने, वादविवादने प्राप्त होत नाही. प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती हे लोखंडाचे चणे चावण्यासारखे कठीण कर्म आहे. त्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपा होईल त्यालाच प्रभू प्राप्त होईल. अन्य कोणतीही खटपट, लटपट मातीमोल आहे. त्याने प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही.

॥ पउड़ी ॥ नदरि करहि जे आपणी ता नदरी सतिगुरु पाइआ ॥

एहु जीउ बहुते जनम भरंमिआ ता सतिगुरि सबदु सुणाइआ ॥

सतिगुर जेवडु दाता को नही सभि सुणिअहु लोक सबाइआ ॥

सतिगुरि मिलिऐ सचु पाइआ जिन्ही विचहु आपु गवाइआ ॥

जिनि सचो सचु बुझाइआ ॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६५)

शब्दार्थ : नदरि – कृपादृष्टी; करहि – करेल, होईल; एहु – हा; जीउ – जीव; बहुते – अनेक; भरंमिआ – भ्रमला, फिरला; ता – तेव्हा; सबदु – प्रभुनाम; जेवडु – जेवढा, इतका; को – कोणी; सभि – सगळे, सर्व; सबाइआ – सर्वलोक; जिन्ही – ज्या लोकांनी; विचहु – आत, मध्ये; आपु – अहंकार; बुझाइआ – समजावले.

भावार्थ : जर तो प्रभू परमात्मा कृपा करील तर त्या कृपेमुळे सतगुरूची प्राप्ती होते. हा जीव अनेक जन्म भटकल्यावर त्यास सतगुरूकडून प्रभुनाम प्राप्त झाले. जगातल्या सर्व लोकांनो नीट ऐका ! सतगुरूएवढा मोठा अन्य दाता कोणी नाही. ज्याने आपल्या मनातून अहंकार काढून टाकला, त्यासच सतगुरूद्वारा सदा अस्तित्वमान असलेला सत्यरूप प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. सतगुरूने त्या जीवाला प्रभू परमात्म्याचे सत्यस्वरूप समजावून सांगितले. ॥४॥

॥ सलोकु म. १ ॥ घडीआ सभे गोपीआ पहर कंन्ह गोपाल ॥

गहणे पडणु पाणी बैसंतरू चंदु सूरजु अवतार ॥

सगली धरती मालु धनु वरतणि सरब जंजाल ॥

नानक मुसै गिआन विहणी खाइ गइआ जमकालु ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६५)

शब्दार्थ : घडीआ – घटका; सभे – सर्व; पहर – प्रहर; गहणे – अलंकार; पडणु – वारा, पवन; बैसंतरू – अग्नी; चंदु – चंद्र; सूरजु – सूर्य; सगली – सगळी; वरतणि – भांडीकुंडी, नटनटी; जंजाल – जगातले व्यवहार; मुसै – फसवली, लुटली; गिआन – ज्ञान; विहणी – विहित, विना; खाइ – खाली; गइआ – गेली; जमकालु – यमरूपीकाळ.

भावार्थ : प्रत्येक घटका ही रासक्रीडा करणारी गोपी समजा. प्रत्येक प्रहराला कृष्ण कन्हैया समजा. आप, तेज, वायू हे त्यांचे दागिने होत व चंद्र, सूर्य हे दोघे रासलीला चालवणारे सूत्रधार आहेत. भावार्थ असा की दिवस, रात्र व घटका, पळे, प्रहर आदी कालाची मापने ही सारी त्या प्रभू परमात्म्याची लीला आहे. ही सगळी पृथ्वी, पाणी, वारा, अग्नी हे सगळे त्या गोप गोपिकांचे, नटनट्यांचे दागिने आहेत व सगळे मिळून ह्या जगातील व्यवहाररूपी नाटक सादर करत आहेत. हे जग हे एक नाटक आहे. सारे जीव ही त्या नाटकातील आपापली भूमिका बजावत आहेत. नानक सांगतात, की माया ह्या जीवांना फसवत आहे. जीव मात्र हे सारे खरेच आहे असे समजत आहे त्यामुळे ते फसतात. आपण राजा नसून केवळ ह्या नाटकात ती भूमिका बजावत आहोत, हे ज्ञान नसल्याने त्यांची फसगत होते व त्यांना यमरूपी काळ गिळून टाकतो.

॥ म. १ ॥ वाइनि चेले नचनि गुर ॥ पैर हलाइनि फेरन्हि सिर ॥

उडि उडि रावा झाटै पाइ ॥ वेखै लोकु हसै घरि जाइ ॥

रोटीआ कारणि पूरहि ताल ॥ आपु पछाइहि धरती नालि ॥

गावनि गोपीआ गावनि कान्ह ॥ गावनि सीता राजे राम ॥

निरभउ निरंकारू सचु नामु ॥ जाका किआ सगल जहानु ॥

सेवक सेवहि करमि चडाउ ॥ भिनी रैणि जिन्हा मनि चाउ ॥

सिखी सिखिआ गुर वीचारि ॥ नदरी करमि लघाए परि ॥

कोलु चरखा चकी चकु ॥ थल वारोले बहुतु अनंतु ॥

लाटू माधाणीआ अनगाह ॥ पंखी भउदीआ लैनि न साह ॥

सुए चाडि भवाइअहि जंत ॥ नानक भउदिआ गणत न अंत ॥

बंधन बंधि भवाए सोइ ॥ पइए किरति नचै सभु कोई ॥

नचि नचि हसहि चलहि से रोइ ॥ उडि न जाही सिध न होहि ॥

नचणु कुदणु मन का चाउ ॥ नानक जिन्हा मनि भउ तिन्हा मनि भाउ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६५)

शब्दार्थ : वाङ्नि – वाद्ये वाजवतात; नचनि – नाचतात; पैर – पाय; हलाङ्नि – हलवून; फेरन्ही – फिरवून; सिर – डोके; उडिउडि – उडवत; रावा – राख; झोटे पाङ् – डोक्यावर पडते; वेखै – पाहतात; रोटीया कारणि – पोटासाठी, भाकरीसाठी; पूरहि ताल – वर नाचतात; पछाङ्ही – लोळण घेतात; जा का – ज्याने; जहानु – सृष्टी, जग, भिनी; रैणि – रात्र; जिन्हा – ज्यांच्या; चाउ – प्रेम; सिखी – शिष्यांनी; सिखिआ – शिक्षण, ज्ञान; नदरि – कृपादृष्टी; करमि – कृपा; लघाए – पोहोचवतो; पार – पैलतीर; कोल्हू – तेलाचा घाणा; चक्की – गिरणी, जात; चकु – चक्र; थल – वाळवंट; वारोले – वावटळ, वादळ; लाटू – भवरा; माथाणीआ – रवी; अनगाह – भात भरण्याचे यंत्र; पंखी – पक्षी; भऊदीआ – उडताना; लैनि – घेणे; साह – श्वास; सुऐ – शूळ, वधस्तंभ; चाङ् – चढवून; भवाईअहि – फिरवले जातात; जंत – जीव; भवाए – फिरत राहतात; सोङ् – ते; पङ्ऐ – प्राप्त करतात; किराते – केलेले कर्म; नचि – नाचत; हसहि – हसतात; चलहि – जातात; रोङ् – रडत; उडिन जाही – उडून जाऊ शकत नाहीत; सिध – सिद्धी; नचणु – नाचणे; कुदणु – उड्या मारणे; चाउ – आवड, चव, रुची; जिन्ह – ज्यांच्या; भउ – भय; तिन्ही – त्यांच्या; भाउ – भाव.

भावार्थ : ह्या जगात जो तो आपली वाद्ये वाचवत आहेत आणि त्यांचे तथाकथित गुरू त्या तालावर नाचत आहे. पदन्यास करत आहे. मान हलवत आहेत. हा केवळ मायेचा खेळ आहे हे न समजून जीव त्या मायेत इतका रममाण होऊन नाचतो की बदनामीची धूळ त्यांच्या माथी पडते. त्यांच्या ह्या सोंगाला इतर लोक हसत आहेत. जीव ह्या जगात हे जे सारे खेळ तमाशे करत आहेत ते केवळ आपले पोट भरावे म्हणून. त्यात खऱ्या भक्तीचा भाव नसतो. त्यासाठी ते जमिनीवर गडबडा लोळणही घेतात. कधी गोपी व कृष्णाचा वेश परिधान करून नाचतात. तर कधी राम व सीतेचा वेश परिधान करून नाचतात. ज्याने ही सृष्टी उत्पन्न केली, तो प्रभू परमात्मा निर्भय, निराकार व सदैव अस्तित्वमान आहे. खरा सेवक त्याची सेवा करतो, उपासना करतो. सतकर्म करून ती प्रभूचरणी अर्पण करतो. अशी खरी भक्ती ज्याच्या मनात आहे त्यांचे जीवन सुखाचे होते. त्याची जीवनरूपी रात्र आनंदात व्यतित होते. सतगुरूकडून शिष्याने हे जाणले आहे की जो सेवक सत्कर्म करून प्रभू परमात्म्याची कृपा प्राप्त करतो, तो हा संसारसागर पार करून जातो. नाचत फिरल्याने जीव मुक्त होत नाही. तो या संसारचक्रात तेलाचा घाणा, चरखा किंवा चक्राप्रमाणे फिरत राहतो. वाळवंटात जशी चक्कीवादळे होतात तशीच मानवी जीवनातही वादळे होतात. सुळावर चढवले तरी, नाना प्रकारचा त्रास सोसून हा जीव ह्या मोहमायेच्या बंधनात पडून फिरतच राहतो. प्रत्येक जीव आपापल्या कर्मानुसार जन्म घेऊन ह्या संसारचक्रात फिरत राहतो. जीवाला मोहमायेच्या तालावर नाचताना मोठा आनंद वाटतो. पण शेवटी मरणसमयी मात्र हा रडत बसतो. खऱ्या भक्तीशिवाय केवळ भक्तीचे नाटक करून नाचल्या गायल्याने कोणी सिद्धी प्राप्त करू शकत नाही. ते केवळ मनाला रिझवतात. नानक सांगतात, ज्याच्या मनात त्या प्रभू परमात्म्याबद्दलचा भीतीयुक्त आदर आहे, त्याच्याच मनात खरा भक्तिभाव उत्पन्न होतो.॥ २ ॥

॥ पउडी ॥ नाउ तेरा निरंकारु है नाङ् लङ्ऐ नरकि न जाईऐ ॥

जीउ पिंडु सभू तिस दा दे खाजै आखि गवाईऐ ॥

जे लोङ्हि चंगा आपणा करि पुंनहु नीचु सदाईऐ ।

जे जरवाणा परहरै जरु वेस करेदी आईऐ ॥

को रहै न भरीऐ पाङ्ऐ ॥५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६५)

शब्दार्थ : नाउ – नाम; नाङ् – नाम; लङ्ऐ – घेतल्याने; जीउ – जीव; पिंडु – शरीर; सभू – सर्वकाही; तिस – त्याचेच, प्रभूचेच; खाजै – भोजन; दे – देतो; आखि – वर्णन करणे; गवाईऐ – वाया घालवणे; जे – जरे; लेङ्हि – वाढत

असेल; चंगा – चांगले; पुंनहु – पुण्य; निचु – हीन; सदाइए – समजावे; जरवाणा – म्हातारपणा; परहरै – हरण करणे, नष्ट करणे; जरू – वृद्धावस्था; वेस – वेश; करेदी – करून; आईए – येईल; को – कोणीही; नरहै – राहत नाही; भरीए पाइए – भरल्यावर, पूर्ण झाल्यावर.

भावार्थ : हे प्रभो ! तुझे नाम निराकार आहे. जर तुझे नामस्मरण केले तर माणसास नरकात जावे लागत नाही. जीव शरीर इ. सारे काही तुझेच आहे. तूच निर्माण केले आहेस. त्याचे भरण पोषणही तूच करतोस. प्रभू परमात्म्याच्या शक्तीचे वर्णन करणे अशक्य आहे. हे जीवा ! जर तुला आपले भले व्हावे असे वाटत असेल तर सत्कर्म कर पण त्या गर्वाने फुगून न जाता आपल्याला हीन समज. अंगी नम्रता धारण कर. म्हातारपण न यावे म्हणून प्रयत्न करणे व्यर्थ आहे. म्हातारपणाची चिन्हे कितीही दूर करण्याचे प्रयत्न केलेत तरी म्हातारपण हे येणारच. आयुष्याची वर्षे भरल्यावर कोणीही येथे ह्या जगात राहू शकत नाही.

॥ सलोक म. १ ॥ मुसलमाना सिफति सरीअति पडि पडि करहि बीचारु ॥

बंदे से जि पवहि विचि बंदी वेखण कउ दीदारु ॥

हिंदू सालाही सालाहनि दरसनि रूपि अपारु ॥

तीरथि नावहि अरचा पूजा अगर वासु बहकारु ॥

जोगी सुंनि धिआवन्हि जेते अलख नामु करतारु ॥

सुखम मुरति नामु निरंजन काइआ का आकारु ॥

सतीआ मनि संतोखु उपजै देणै कै वीचारि ॥

दे दे मंगही सहसा गुणा सोभ करे संसारु ॥

चोरा जारा तै कूड़िआरा खाराबा वेकार ॥

इकि होदा खाइ चलहि ऐथाऊ तिना भि काई कार ।

जलि थलि जीआ पुरीआ लोआ आकारा आकार ॥

ओइ जि आखहि सु तूहै जाणहि तिना भि तेरी सार ॥

नानक भगता भूख सलाहणु सचु नामु आधारु ॥

सदा अनंदि रहहि दिनु राती गुणवंतिआ पा छारु ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६६)

शब्दार्थ : सिफति – प्रशंसा, स्तुती; सरीअति – शरियत, धर्मग्रंथ; पडि – वाचणे; बंदे – सेवक, दास, भक्त; जी – जो; पवहि – राहतात; वेखण – पाहणे; दिदारु – दर्शन; सालाही – स्तुती; सालाहनि – स्तुतियोग्य; दरसनि – दर्शनीय; रूपि – रूप; अपारु – अपार; तीरथि – तीर्थस्थान; नावहि – स्नान करणे; अरु – अर्चना; अगरवासु – सुगंधी द्रव्य; बहकारु – सुगंध; जोगी – योगी; सुंनि – शून्यावस्था; धिआवन्हि – ध्यानस्थ होतात; जेते – जितके, अलक्ष्य, अदृश्य; करतारु – प्रभू परमात्मा; सुखम – सूक्ष्म; मुरति – मूर्ती; निरंजन – कलंकरहित, परमात्मा; काइआ – काया, शरीर; आकारु – आकार; सविआ – सत्याने वागणे; संतोखु – संतोष; उपजै – उपजातो, निर्माण होतो; मंगहि – मागतात; सहसा गुणा – सहस्रपट; सोभ करे – सन्मान प्राप्त करतात; चोरा – चोर; जारा – व्यभिचारी; तै – आणि; कुड़िआरा – असत्य; खाराबा – खराब, वाईट; वेकार – विकारी; इकि – काही लोक; हौदा – जवळ पडलेली वस्तू; खाइ – खातो; ऐथाऊ – ह्या जगातून येथून; तिना – त्यांचे; काई कार – काही ना काही काम; जलि – पाण्यात; थलि

– जमिनीवर; पुरीआ – गाव, पुरी; लोआ – लोक; आकाराआकार – नाना प्रकारचे जीव; ओइ – तो; जि – जे काही; आखहि – ठरवतो; सु – ते; जाणहि – जाणतो; तिना – त्याचे; भि – सुद्धा; तेरी – तुझी; सार – आधार; साला हणु – महिना; आधारु – आधार; अनंदि – आनंद; रहहि – राहतात; गुणवंतिआ – गुणवान; पा – पाय; छारु – धूळ.

भावार्थ : मुसलमान लोक शरियत हा ग्रंथ सर्वश्रेष्ठ समजतात. त्याचे वारंवार वाचन करून त्यावर विचार करतात. ते असे समजतात की जे लोक शरियतच्या मार्गी लागतात त्यास प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. हिंदू आपल्या श्रुति, स्मृती, पुराणे या द्वारा प्रभू परमात्म्याचा महिमा गातात. तीर्थस्नान करतात. दगडाची, धातूची मूर्ती करून त्याची पूजा अर्चा करून त्याच्यापुढे धूप, अगरबत्ती जाळतात. त्यास भोग चढवतात.

योगी शून्य समाधी साधून त्या द्वारा त्या 'अलक्ष्य' प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करतात. 'आल्लख' 'आल्लख' ह्या शब्दांनी त्या प्रभू परमात्म्यास पुकारतात. त्यांच्यामते प्रभू परमात्मा सूक्ष्मदेही आहे. तो मोहमायेच्या अतीत आहे. त्याला माया स्पर्शही करू शकत नाही. ही सारी सृष्टी हे त्याचेच रूप आहे असे ते मानतात. दानी लोक दान देण्यातच आनंद मानतात. पण दान देत असतानाच मनोमन प्रभू परमात्म्याकडे दिलेल्या दानाच्या हजारोपट अधिक मागत असतात. जग मात्र त्याचे दानी म्हणून स्तुती करत असतात.

ह्या उलट जगात असंख्य चोर, व्यभिचारी, दुष्ट विकारी लोक आहेत. ते विकारात बुडाल्याने कुकर्मे करून आपले पूर्वजन्मात साठवलेले पुण्य संपवून टाकतात व ह्या जगातून रिक्त हस्ते परत जातात. ते लोकही काही ना काही काम करतात. ह्या जगात जळी, स्थळी, आकाशी सर्व लोकात अनंत जीव आहेत. अनेक आकार प्रकार आहेत. ते जे काही बोलतात, करतात, ते तू जाणतोस. त्यांचा भाव तू जाणतोस. हे प्रभो ! त्यांनाही तुझाच आधार आहे.

नानक सांगतात, खऱ्या भगवत् भक्तांना तुझी स्तुती करण्याची, तुझे गुण गाण्याचीच भूक असते. प्रभू परमात्म्याचे सदैव अस्तित्वमान, स्थिर प्रभूच्या सत्यनामाचाच त्यांना आधार असतो. असे भक्त सदैव प्रभुनामाचे स्मरण केल्याने आनंदात रममाण असतात व ते नेहमी नम्र होऊन आपणास गुणवान लोकांच्या चरणांची धूळ समजतात. ॥१॥

॥म.१॥ मिटी मुसलमान की पडै पड कुम्हिआर ॥

घडि भांडे इटा कीआ जलदी करे पुकार ॥

जलि जलि रोवै बपुड़ी झड़ी झड़ी पवहि अंगिआर ॥

नानक जिनि करतै कारणु कीआ सो जाणै करतारु ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६६)

शब्दार्थ : मिटी – माती; पेडै – पायाखाली; पडू – पडली; कुम्हिआर – कुंभार; घडि – घडून; भांडे – मडकी, वगैरे भांडी; इटा – विटा; कीआ – बनवतो; जलदी – जळताना; रोवै – रडतात; इडिझडि – पडत असता, झडत असता; पवाहे – पहातात; अंगारे – निखारे; जिनि – ज्याने; कीआ – केले, घडवले; करतै कारण – कार्यकारण; करतारु – कर्तापुरुष.

भावार्थ : हिंदू व मुसलमान कट्टरवादी एकमेकांची उणी दुणी काढून आमचेच रीतिरिवाज चांगले आहेत असे म्हणतात. मुसलमान असे मानतात की मरणोपरांत मुडदा जाळण्याने ते जीव नरकात जातात ह्यास उत्तर देताना श्री गुरू नानकदेव म्हणतात.

मुसलमानात प्रेत पुरतात. त्या प्रेताची माती होते. कुंभार ती माती उकरून नेऊन त्याची घडा, मडकी, भांडी, विटा बनवतात. त्यावरून भट्टीत जळते. भाजली जात असताना त्या धगीने ती माती जळते. त्यातून ठिणग्या उडतात व जमिनीवर पडतात. जणू माती रडून पुकारा करते. अशा रीतीने मुसलमानाच्या प्रेताच्या मातीला ही हाल सोसावे लागतात. प्रेताचे दहन

करणे वा दफन करणे ह्याचा नरक वा मुक्तीशी काहीही संबंध नाही. नानक सांगतात. ज्या प्रभू परमात्म्याने हे जग निर्माण केले. तो सर्व काही जाणतो व जीवाने केलेल्या कर्माप्रमाणे त्यास फळ देतो.

॥ पउडी ॥ बिनु सतगुर किनै न पाइओ बिनु सतिगुर किनै न पाइआ ॥
सतिगुर विचि आपु रखिओनु करि परगटु आखि सुणाइआ ॥
सतिगुर मिलिऐ सदा मुकतु है जिनि विचहु मोहु चुकाइआ ॥
उतमु एहु बीचारु है जिनि सचे सिउ चितु लाइआ ॥
जगजीवनु दाता पाइआ ॥६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६६)

शब्दार्थ : बिनु – विना; किनै – कोणी; पाइओ – प्राप्त केला; विचि – मध्ये, अंतःकरणात; रखि ओनु – ठेवले आहे; करि – करतो; परगटु – प्रगट; आखि – खोजून ठामपणे; सुणाइआ – सांगितली; मिलिऐ – मिळाला, प्राप्त झाला; जिनि – ज्याने; सचे – प्रभू परमात्मा; सिउ – च्याबरोबर; चितु – चित्त; लाइआ – एकरूप केले; जग जीवनु – जगाला जीवन देणारा प्रभू.

भावार्थ : सतगुरूशिवाय कोणासही प्रभूची प्राप्ती होऊ शकत नाही, कोणास झालीही नाही. प्रभू परमात्मा स्वतः सतगुरूच्या अंतःकरणात वास करतो, हे मी तुम्हास निश्चितपणे सांगतो. सतगुरू प्राप्त झाला की जीवाची मोहमायेतून सुटका होते व अंती जीव मुक्ती प्राप्त करतो. सर्व विचारातून उत्तम विचार असा आहे, की ज्या साधकाने आपले मन सतगुरूशी एकरूप केले, त्यास तो जगाला जीवन देणारा दाता प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो.

॥ सलोक म. १ ॥

हउ विचि आइआ हउ विचि गइआ ॥ हउ विचि जंमिआ हउ विचि मुआ ॥
हउ विचि दिता हउ विचि लइआ ॥ हउ विचि खटिआ हउ विचि गइआ ॥
हउ विचि सचिआरु कुडिआरु ॥ हउ विचि पाप पुंन वीचारु ॥
हउ विचि नरकि सुरगि अवतारु ॥ हउ विचि हसै हउ विचि रोवै ॥
हउ विचि भरीऐ हउ विचि धोवै ॥ हउ विचि जाती जिनसी खोवै ।
हउ विचि मुरखु हउ विचि सिआणा ॥ मोख मुकति की सार न जाणा ॥
हउ विचि माइआ हउ विचि छाइआ ॥ हउमै करि करि जंत उपाइआ ॥
हउमै बुझै ता दरु सुझै ॥ गिआन विहूणा कथि कथि लुथै ॥
नानक हुकमी लिखीऐ लेखु ॥ जेहा वेखहि तेहा वेखू ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६६)

शब्दार्थ : हउ – अहंभाव, प्रभू परमात्म्यापासून आपण वेगळे आहोत. आपल्याला वेगळे असे स्वतंत्र अस्तित्व आहे; विचि – मध्ये; आइआ – आला, जन्मला; गइआ – गेला, मेला; जंमिआ – जन्मला; मुआ – मेला; दिता – देतो; लइआ – घेतो; खटिआ – मिळवतो; गहूआ – घालवतो; सचिरु – सत्याचरण; प्रभू कुडिआरु – मिथ्याचार; पुंन – पुण्य; नरकि – नरकात; सुरगि – स्वर्गात; हसै – हसतो; रोवै – रडतो; भरीऐ – मळाने भरतो; धोवै – धुतो; जिनसी – जिन्नस, वस्तू; मुरखु – मूर्खपणा; सिआणा – शहाणपणा; मोख – मोक्ष; कुकावे – मुक्ती; सार – ज्ञान; माइआ –

खंड ३ [३०४]

माया; छाड़आ – छाया; हउमै – अहंभावात; जंत – जीव; उपाड़आ – उत्पन्न झाले; बुझे – जाणले, समजले; दरू – द्वार; सुझै – ज्ञान होते; गिआन विहुणा – ज्ञानविहीन; कथिकथि – वादविवाद, बोलून बोलून; लूझै – चिंतित; हुकमि – आज्ञेप्रमाणे; लिखिए – लिहिला जातो; लेखू – कर्मलेख; लेहा – जसे; वेखहि – पाहतो; तेहर – तसे, त्याप्रमाणे; वेखु – दिसतो.

भावार्थ : हा जीव अहंभावामुळे ह्या संसारात येतो व अहंभावातच हे जग सोडून जातो. अहंभावामुळेच जीवास जन्ममरण भोगावे लागते. ह्या जगात अहंभावामुळेच जीव धनसंपत्ती गोळा करतो व ह्या अहंभावामुळेच प्रभू परमात्म्याचे प्रेम गमावून बसतो. संसारातील त्याचे सारे देण्याघेण्याचे व्यवहार हे अहंभावामुळेच घडतात. काही लोक अहंभावामुळेच सत्याचरण करतात, तर काही लोक दुराचरण करतात. पाप-पुण्याचा विचारही अहंभावामुळेच होतो. अहंभावामुळेच जीवाला स्वर्ग वा नरक प्राप्त होतो. जीवाचे हसणे, रडणे हेही अहंभावामुळेच घडते. अहंभावामुळेच मोहमायेत अडकून मन मलिन होते तर काही जीव अहंभावामुळेच सत्कर्म करून मनाची मलिनता धुवून टाकतात. अहंभावामुळेच जीव आपल्या जातिवर्णाचा अभिमान बाळगतो व प्रभू परमात्म्याचे प्रेम गमवून बसतो. मूर्खता व शहाणपण हेही अहंभावाचेच फळ आहे. जोपर्यंत जीवाचे मन ह्या अहंभावाने व्यापलेले आहे, तो पर्यंत जीवास मोक्ष मुक्तीचे रहस्य समजत नाही. अहंभावामुळेच जीव मायेच्या जाळ्यात सापडून अज्ञान, अंधकारात फिरत राहतो. ह्या अहंभावामुळेच जीवाला वारंवार जन्म घ्यावा लागतो. जो जीव ह्या अहंभावाचे वास्तव रूप जाणतो त्यासच प्रभू परमात्म्याच्या प्राप्तीचा मार्ग सापडतो. अहंभावाने व्याप्त जीव सत्य ज्ञानाच्या अभावामुळे नुसता शब्दच्छल करत बसतो. नानक सांगतात, प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेनुरूपच प्रत्येक जीवाचा कर्मलेख लिहिला जातो, जीव ज्या भावाने कर्म करतो, त्याचप्रमाणे त्याला फळ प्राप्त होते.

॥ म. २ ॥

हउमै एहा जाति है हउमै करम कमाहि ॥ हउमै एई बंधना फिरि फिरि जोनी पाहि ॥
हउमै किथहु उपजै कितु संजमि इह जाइ ॥ हउमै एहो हुकमु है पड़ए करति फिराहि ॥
हउमै दीरघ रोगु है दारु भी इसु माहि ॥ किरपा करे जि आपणी ता गुर का सबदु कमाहि ॥
नानकु कहै सुणहु जनहु इतु संजमि दुख जाहि ॥२ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४६६)

शब्दार्थ : हउमै – अहंकारात; एहा – ह्या; जाति – व्यक्तिमत्त्व; करम – कर्म; कमाहि – करतो; एई – हे; जोनी – योनी; पाहि – प्राप्त होते; किथहु – कोटून, कशापासून; उपजै – उत्पन्न होणे; कितु – कोणत्या; संजमि – नाश करणे, दूर करणे; इह – हा; एहो – हा; पड़ए – प्राप्त करतो; किरति – कर्म; फिरिहि – भटकणे; दीरघु – मोठा, दीर्घ, दुर्धर; दारु – औषध; भी – सुद्धा; इसुमाहि – त्याच्यातच; जे – जर; आपणी – प्रभू स्वतः; ता – तर; सबदु – उपदेश; कमाहि – प्राप्त करतो; कहै – सांगतात; सुणहु – ऐका; इतु – ह्याच्या; संजमि – संयमाने; जाहि – जाते.

भावार्थ : अहंभावातूनच माणसाचे व्यक्तिमत्त्व घेऊन धर्म दिसतात. तयार होते व त्या अहंभावामुळेच माणूस कर्म करतो. ह्या अहंभावाच्या बंधनामुळेच जीव वारंवार जन्म घेतो. पण हा अहंभाव कशातून उत्पन्न होतो? असा कोणता उपाय आहे की ज्याने तो नष्ट करता येईल? या प्रश्नांचे उत्तर देताना नानक सांगतात, हा अहंभावही प्रभू परमात्म्याचा आज्ञेत बांधला गेला आहे. अहंभावातूनच प्रारब्ध निर्माण होते व त्यानुसार कर्म करण्यासाठी जीव परत जन्म घेतो. अशा रीतीने ह्या जगाचा व्यवहार चालतो. अहंभाव हा एक जुनाट दुर्धर रोग आहे. पण त्याचा इलाजही त्यातच दडलेला आहे. भाव असा की आपल्या अहंभावास आपले आभूषण न मानता तो एक रोग आहे ह्याची जाणीव निर्माण झाली तर अहंभाव आपोआप

हळूहळू नष्ट होतो. नानक सांगतात, जर परमेश्वर स्वतः कृपा करील तर जीवास सतगुरू प्राप्त होईल. सतगुरूकडून प्रभुनामाची प्राप्ती होईल. अशा रीतीने सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे प्रभुनामाच्या स्मरणाने अहंभावचा हा दुर्धर रोग नष्ट होतो.

॥ पउडी ॥ सेव कीती संतोखींई जिन्ही सचो सचु धिआइआ ॥

ओन्ही मंदै पैरु न रखिओ करि सुक्रितु धरमु कमाइआ ॥

ओन्ही दुनीआ तोडे बंधना अंनु पाणी थोडा खाइआ ॥

तूं बखसीसी अगला नित देवहि चडहि सवाइआ ॥

वडिआई वडा पाइआ ॥७ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६६)

शब्दार्थ : सेव – सेवा; कीती – करतो; संतोखींई – संतुष्ट; जिन्ही – ज्याने; सचो सचु – शुद्ध सत्य प्रभू परमात्मा; धिआइआ – ध्यान केले, स्मरण केले; ओन्ही – त्याने; मंदै – कुमार्ग; पैरु – पाय; रखिओ – ठेवतो; करि – करतो; सुक्रितु – सुकर्म; धरमु – धर्म; कमाइआ – प्राप्त केला; तोडे – तोडले; अंनु – अन्न; थोडा – कमी; बखसीसी – बक्षीस देणारा प्रभू; अगला – जास्त, अधिक, मोठे; नित – नित्य; देवहि – देतोस; चडहि – चढवून, वाढवून; सवाइआ – अनेकपट; वडिआई – महिमा.

भावार्थ : परमेश्वराचा भक्त त्या एकमात्र सत्यस्वरूप प्रभू परमात्म्याचे सदैव नामस्मरण करून, त्याची सेवा करून संतुष्ट होतो. असा प्रभू परमात्म्याचा सेवक कधीही वाईट मार्गाला जात नाही. तो सदैव सत्कर्म करून धर्माचरण करतो. तो विलासोपभोगात न पडता शरीर रक्षणासाठी आवश्यक तेवढेच अन्नपाणी ग्रहण करतो व संयमित जीवन जगतो. अशा सेवकावर प्रभू परमात्मा कृपावंत होऊन, त्याच्यावर प्रसन्न होऊन अधिकच कृपा करतो. त्यामुळे असा सेवक प्रभू परमात्म्याची महती गात गात दिवसें दिवस अधिक नामस्मरण करून प्रभूस प्राप्त करतो. ॥७ ॥

॥ सलोक म. १ ॥ पुरखां बिरखां तिरथां तटा मेघां खेतांह ॥

दीपां लोआं मंडलां खंडां वर भंडाह ॥

अंडज जेरज उतभुजां खाणी सेतजांह ॥

सो मिति जाणै नानका सरां मेरां जंताह ॥

नानक जंत उपाइ कै संमाले सभनाह ॥

जिनि करतै करणा कीआ चिंता भि करणीं ताह ॥

सो करता चिंता करे जिनि उपाइआ जगु ॥

तिसु जोहारी सुअसति तिसु तिसु दीबाणु अभगु ॥

नानक सचे नाम बिनु किआ टिका किआ तगु ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६७)

शब्दार्थ : पुरखा – (प्रभू परमात्मा) मनुष्य; बिरखा – वृक्ष; तंटा – नदीकाठ; मेघा – मेघ, ढग; खेतांह – शेत; दीपां – द्विप, बेटे; लोआ – लोक; मंडला – सूर्यमाला, ग्रहमाला; खंड – खंड; वरभंडाह – ब्रह्मांड; अंडज – अंड्यातून जन्मलेले; जेरज – शरीरापासून उत्पन्न झालेले; अदभुजां – बियांपासून उत्पन्न झालेले; सेतजांह – स्वेतज; सो – तो प्रभू परमात्मा; मिति – गणती; जाणै – जाणतो; सरां – सरोवर; मेरा – पर्वत; जंताह – जीवजंतू; जंत – जीव; कै – करून; उपाइ – उत्पन्न; संभाळले – संभाळ करतो; सभनाह – सर्वांचा; जिनि – ज्याने; करतै – कर्ता; करणा – कर्म केले, उत्पन्न केले; वाह – तोच; उपाइआ – उत्पन्न केले; जगु – जग; जोहारी – नमस्कार; सुअसति – स्वाती, शुभ्र कल्याण,

जय हो; दिवाणु – दरबार; अभगु – अभंग, अविनाशी; सचे – सत्यरूप, परमात्मा; किआ – करणे; टिका – टिळा; तगु – जानवे, यज्ञो पर्वत.

भावार्थ : मनुष्य, वृक्ष, तीर्थे, नद्या, मेघ, शोते, द्विपे, लोक, सूर्यमंडले, ब्रह्मांडे, अंडज, स्वेतज, जारज, उद्भिज आदी योनी, सरोवर, पर्वत, नानाप्रकारचे जीवजंतू किती आहेत ह्याची गणती तो प्रभू परमात्माच जाणतो. नानक सांगतात, ज्या प्रभू परमात्म्याने हे जीवजंतू उत्पन्न केले तोच त्या सर्वांचा संभाळही करतो. ज्या कर्त्याने हे निर्माण केले त्यांची चिंताही तोच करतो. त्या प्रभू परमात्म्याचा मी जय जयकार करतो. त्याच्यावरून मी माझे पंचप्राण ओवाळून टाकतो. नानक सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याच्या सत्यनामाशिवाय अन्य सारे टिळा, माळा, जानवी आदी बाह्य गोष्टी फोल आहेत.

॥ म. १ ॥ लख नेकीआ चंगिआईआ लख पुंना परवाणु ॥

लख तप उपरि तीरथां सहज जोग बे बाण ॥

लख सुरतण संगराम रण महि छुटहि पराण ॥

लख सुरती लख गिआन धिआन पडीआहि पाठ पुराण ॥

जिनि करतै करणा कीआ लिखिआ आवण जाणु ॥

नानक मति मिथिआ करमु सचा नीसाणु ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६७)

शब्दार्थ : लख – लाखो; नेकीआ – सत्कर्म; चंगिआईआ – चांगली कामे; पुना – पुण्य; पखणु – लोकोपयोगी; उपरि तीरथा – तीर्थस्थानी; सहज जोग – सहज योग; बेबाण – जंगलात; सुरतण – शौर्याची कृत्ये; संगराम – संग्राम, लढाई; रण महि – रणात; छुटहि परार – प्राण गेला; सुरति – ध्यान लावणे, चित्त एकाग्र करणे; गिआन – ज्ञान; धिआन – ध्यान; पडीआहि – वाचले; लिखिआ – लिहिले; जिनि – ज्याने; करतै – कर्ता; करणा – कार्य करणारा; आवण – येणे, जन्म घेणे; जाणु – निघून जाणे, मरणे; मिथिआ – मिथ्या, खोटे; करमु – कृपा, दया; निसाणु – चिन्ह, खूण.

भावार्थ : लाखो चांगले विचार केले, लाखो सत्कृत्ये केली, लाखो पुण्य कार्ये केली, तीर्थयात्रा केल्या. रानावनात जाऊन योगसाधना केली, रणांगणात शौर्य गाजवले. रणांगणावर मृत्यू आला, धर्मग्रंथाची लाखो पारायणे केली, धर्मग्रंथांचे एकाग्रचित्ताने वाचन केले, तरीही त्याने प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही. नानक सांगतात ज्या प्रभू परमात्म्याने तुमचा कर्मलेख लिहून तुमचे जन्ममरण निश्चित केले, त्याची नामस्मरणाने कृपा संपादन करणे हेच मानवी जन्माचे खरेखुरे साध्य आहे.

॥ पउडी ॥ सचा साहिबु एकु तूं जिनि सचो सचु वरताइआ ॥

जिसु तूं देहि तिसु मिलै सचु ता तिन्ही सचु कमाइआ ॥

सतिगुरि मिलिऐ सचु पाइआ जिन्ह कै हिरदै सचु वसाइआ ॥

मूरख सचु न जाणन्ही मनमुखी जनमु गवाइआ ॥

विचि दुनीआ काहे आइआ ॥८ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६७)

शब्दार्थ : एकु – एकमेव; जिनि – जो; सचो सचु – पूर्णपणे स्थिर; वरताइआ – वाटू दिला; देहि – देतोस; जिसु – ज्याला; तिसु – त्याला; मिलै – मिळाली, प्राप्त झाली; सचु – स्थिरता; तिन्ही – त्याने; जिनि – ज्याच्या; हिरदै – हृदयात; वसाइआ – वास करते, स्थापिली; न जाणनी – जाणत नाही; गवाइआ – वाया घालवली; विचि – मध्ये; काहे – का, कशाकरिता.

भावार्थ : हे प्रभो ! तूच एकमेव जगाचा स्वामी आहेस. तू सदैव स्थिर आहेस. हा गुण तू सर्वांना वाटतोस. ज्याच्यावर तू कृपा करतोस, दया करतोस, त्यासच तो प्राप्त होतो. असा जीव मग सत्याच्या मार्गाने जातो. ज्यास सतगुरू मिळाला त्याला हा स्थिरतेचा गुण मिळतो व त्याच्या हृदयात सत्यरूप प्रभू परमात्मा वास करतो. मूर्ख माणसे हे सत्य जाणत नाहीत. प्रभू परमात्म्यास शरण न जाता आपल्या मनाप्रमाणे वागून जन्म वाया घालवतात. तो ह्या जगात आला तरी कशाला ? ह्या मनुष्यजन्माचा त्याने काहीही लाभ करून घेतला नाही.

॥ श्लोक ॥ म. १ ॥ पड़ि पड़ि गडी लदीअहि पड़ि पड़ि भरीअहि साथ ॥

पड़ि पड़ि बेड़ी पाईए पड़ि पड़ि गडीअहि खात ॥

पड़िअहि जेते बरस बरस पड़िअहि जेते मास ॥

पड़िऐ जेती आरजा पड़िअहि जेते सास ॥

नानक लेखै इक गल होरु हउमै झखणा झाख ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६७)

शब्दार्थ : पड़ि पड़ि – वाचून वाचून; गडी – गाडी; लदीअहि – लादून, भरून; साथ – बरोबर; बेड़ी – नौका; गडीअहि खात – खड्डा भरणे; जेते – जितके; बरस – वर्ष; मास – महिने; आरजा – आयुष्य; सास – श्वास; लेखैइक गल – प्रभू दरबारात फक्त नामसाधनाच मान्य होते; होरु – बाकी सारे; हउमै – अहंकारात; झखणा झाख – निरर्थक कष्ट, डोके शिणवणे.

भावार्थ : माणसाने गाडाभर पुस्तके वाचली. अगदी वाचलेल्या पुस्तकांच्या डोंगर झाला, मोठे गलबत भरेल इतकी पुस्तके वाचलीत, ही पुस्तके वाचण्यात अनेक दिवस-महिने-वर्षे घालवलीत, अगदी आयुष्यातील प्रत्येक श्वास पुस्तके वाचली तरी त्याचा प्रभुप्राप्तीसाठी काहीही लाभ होत नाही. नानक सांगतात, प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात केवळ प्रभुनामाची प्रभू परमात्म्याच्या स्तवनासच महत्त्व आहे. प्रभुनामाशिवाय अन्य सारे प्रयत्न फोल आहेत. ते सारे प्रयत्न म्हणजे अहंकाराने केलेली मगजमारीच होय ॥१॥

॥ म. १ ॥ लिखि लिख पड़िआ ॥ तेता कड़िआ ॥

बहु तीरथ भविआ ॥ तेतो लविआ ॥

बहु भेख कीआ देही दुखु दीआ ॥ सहु वे जीआ अपणा कीआ ॥

अंनु न खाइआ सादु गवाइआ ॥ बहु दुखु पाइआ दूजा भाइआ ॥

बसत्र न पहिरै ॥ अहिनिसि कहरै ॥

मोनि विगूता ॥ किउ जागै गुर बिनु सुता ॥

पग उपेताणा ॥ अपणा कीआ कमाणा ॥

अलु मलु खाई सिरि छाई पाई ॥ मुरखि अंधै पति गवाई ॥

विणुनावै किछु थाइ न पाई ॥ रहै बेबाणी मड़ी मसाणी ॥

अंधु न जाणै फिरि पछुताणी ॥ सतिगुरु भेटे सो सुखु पाए ॥

हरि का नामु मंनि वसाए ॥ नानक नदरी करे सो पाए ॥

आस अंदेसे ते निहकेवलु हउमै सबदि जलाए ॥२॥

शब्दार्थ : लिखि लिखि पड़िआ – लिहून-वाचून विद्या प्राप्त करतो; तेता – तितका; कडिआ – अहंकारी झाला; तीरथ – तीर्थस्थान; भविआ – फिरतो; लविआ – बडबडतो; बहु – अनेक; भेख – वेश; देही – देहाला; सहु – सहन करणे; आपणा – आपण केलेल्या; किआ – कर्म; अंनु – अन्न; सादु – स्वाद; गवाइआ – घालवला; दूजा – द्वैतभाव; बसत्र – वस्त्र; पहिरै – घालणे, नेसणे; कहरै – दुःखी, पीडा; मोनि – मौन; विगुता – कुमार्गी; किउ – कसा; जागे – जागा होईल; सूता – झोपलेला; उपेताणा – अनवाणी; अलुमलु – वाईट साईट, अभक्ष्य; छाई – राख; मुरखि – मूर्ख; अंधै – अंध, अंधळा; पति – पत प्रतिष्ठा; गवाई – घालवतो; विणु – विना, शिवाय; नावै – प्रभुनाम; किछु – कोणतेही; थाइ – स्थान; बेबाणी – जंगलात, वनात; मड़ी मसाणी – मडे घाटावर स्मशानात; फिरि – नंतर; पछुताणी – पश्चात्ताप करतो, पस्तावतो; नदरि – कृपा; आस – आशा; अंदेसे – चिंता, काळजी, शंका; निहकेवलु – निर्लेप; ते – ने; हउमै – अहंकार; सबदि – प्रभुनामाने; जलाए – जाळून टाकतो.

भावार्थ : माणूस जितकी विद्या प्राप्त करतो, तितका त्याला आपल्या विद्वत्तेचा अहंकार वाढतो. काही माणसे अनेक तीर्थयात्रा करतात व ज्याला त्याला सांगत सुटतात की मी इतक्या यात्रा केल्या. म्हणजे तीर्थयात्रेने त्याचा अहंकारच वाढतो. काही लोक नाना पंथांचे वेश परिधान करतात. आपल्या देहाला पीडा देतात. अनेक लोक उपासतापास करतात. जिव्हेचा स्वादही नष्ट करतात. ह्या सर्वांमुळे त्याच्या मनातील द्वैतभावच वाढतो व असे लोक नाना दुःखे भोगतात. अंगावर वस्त्र घेत नाही. रात्री व दिवसा ताप सहन करतात. काही लोक मौनव्रत धारण करतात. पण मायेच्या निद्रेत झोपलेला जीव सतगुरूशिवाय कसा जागा होणार ? काही लोक पायात पायताण न घालण्याचे व्रत घेतात. पण त्याचे त्यांनाच दुःख भोगावे लागते. अभक्ष्य भक्षण करणारे आपल्याच नाशाचे कारण बनतात. मोहमायेने अंध झालेले मूर्ख लोक आपली पत-प्रतिष्ठा गमवून बसतात. प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणशिवाय कोणतेही स्थान प्राप्त होत नाही. अनेक जण रानावनात जाऊन तप करतात किंवा स्मशानात जाऊन जारणमारण विद्या शिकतात. पण असे केल्याने मायेचा, अज्ञानाचा अंधकार दूर होत नाही. त्याचा नंतर पश्चात्तापच करावा लागतो. ज्याला सतगुरू भेटतो तो सुख प्राप्त करतो व प्रभूनाम आपल्या अंतःकरणात दृढपणे धारण करतो. नानक सांगतात, ज्यांच्या वर तो प्रभू परमात्मा कृपा करतो, तोच प्रभू परमात्मा प्राप्त करतो. त्याच्या साऱ्या आशा-आकांक्षा, चिंता नष्ट होतात व त्यांचा अहंभावही प्रभुनामाने नष्ट होतो.

॥ पउडी ॥ भगत तेरै मनि भावदे दरि सोहनि कीरति गावदे ॥

नानक करमा बाहरे दरि ढोअ न लहन्ही धावदे ॥

इकि मूलु न बुझन्हि आपणा अणहोदा आपु गणाइदे ॥

हउ ढाढी का नीच जाति होरि उत्तम जाति सदाइदे ॥

तिन्ह मंगा जि तुझै धिआइदे ॥९॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६८)

शब्दार्थ : भगत – भक्त; तेरै – तुझ्या; भावदे – आवडते; दरि – दारी; सोहनि – शोभते; कीरति – कीर्ती; गावदे – गातात; करमा बाहरे – भाग्यहीन; ढोह – आधार, आसरा; लहन्ही – घेणे; धावदे – धावतो; इकि – काही जीव; मूलु – मूळ; बुझन्हि – ओळखणे, जाणणे; अणहोदा – नसताना; आपु – स्वतः; गणाइदे – श्रेष्ठ समजतात; हउ – मी; ढाढी – शाहीर भाट; होरि – अन्य लोक, इतर; उत्तम – उत्तम; सदाइदे – समजतो, जाहीर करतात; तिन्ह – त्यांना; मंगा – मागितलेले; तुझै – तुला; जि – जो; धिआइदे – ध्यान करतात, स्मरण करतात.

भावार्थ : हे प्रभू! तुला तुझे भक्तच आवडतात, जे तुझ्या दारी तुझी कीर्ती गातात. ते तेथे शोभून दिसतात. नानक सांगतात, भाग्यहीन लोक संसारात, मोहमायेच्या पाशात अडकून इतस्ततः भटकत राहतात. अशा लोकांना प्रभू परमात्म्याच्या द्वारी

कोणतेही स्थान प्राप्त होत नाही. काही लोक असेही असतात की ज्यांना आपल्या मूळ स्वरूपाची-की त्यांना प्रभू परमात्म्यानेच मनुष्य योनीत जन्मास घातले आहे व त्यांच्या अंतरात प्रभू परमात्म्याचा वास आहे- या वास्तवाची जाण नसते. पण तरीही ते स्वतःस इतरांपेक्षा श्रेष्ठ समजतात. हे प्रभो ! मी तर तुझ्या दारीचा तुझे यशोगान गाणारा एक सामान्य सेवक आहे. इतर लोक स्वतः उच्च जातीचे संबोधतात. जे लोक सदैव तुझे स्मरण करतात, अशांचाच सत्संग मला प्राप्त व्हावा एवढीच माझी तुझ्या चरणी प्रार्थना आहे ॥९॥

॥ सलोकु म.१ ॥

कूडु राजा कूडु परजा कूडु सभु संसारु ॥
 कूडु मंडप कूडु माडी कूडु बैसणहारु ॥
 कूडु सुइना कुडू रुपा कूडु पैन्हणहारु ॥
 कूडु काइआ कूडु कपडु कूडु रूपु अपारु ॥
 कूडु मीआ कूडु बीबी खपि होए खारु ॥
 कूडि कूडै नेहु लगा विसरिआ करतारु ॥
 किसु नालि कीचै दोसती सभु जगु चलणहारु ॥
 कूडु मिठा कूडु माखिउ कूडु डोबे पूरु ॥
 नानकु वखाणै बेनती तुधु बाझु कूडो कूड ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६८)

शब्दार्थ : कूडु – खोटे, भ्रम; परजा – प्रजा; सभु – सर्व; मंडप – मांडव; माडी – प्रासाद; बैसणहारु – राहणारे; सीइआ – सोने; पैन्हणहारु – घालणारे, वापरणारे; काइआ – शरीर; कपडु – कपडे; रूपु – रूप, सौंदर्य; अपारु – अपार; खपि – नष्ट झाले, बरबाद; खारु – अपमानित होऊन; नेहु – प्रेम; विसरिआ – विसरला; करतारु – परमेश्वर; किसु – कोण; नालि – बरोबर; कीचै – करावी; दोसती – मैत्री; चलणहारु – नश्वर, निघून जाणारे; माखिउ – मध, मधुर; डोबे – बुडवणे; पूरु – सर्व जीव; वखाणै – सांगतात; कूडो कूडु – खोटेच खोटे; बेनती – विनंती; तुधु – तुझ्या; बाझु – शिवाय.

भावार्थ : हा सर्व संसार मिथ्या आहे. भ्रम आहे. येथील प्रत्येक गोष्ट केवळ माया आहे. राजा, प्रजा सारा भ्रम आहे. त्यांनी उभारलेले मंडप, बांधलेले प्रासाद, त्यात राहणारे लोक सारी माया आहे, भ्रम आहे. काहीही खरे नाही. ते सोने, चांदी, त्याचे दागदागिने घालणारे लोक, हे सारा भ्रम आहे. नाशवंत आहे. हे शरीर, त्यावर चढवलेला पोशाख, ते सुंदर रूप, सारे काही खोटे आहे, भ्रम आहे. प्रभूने निर्माण केलेले पुरुष, स्त्रिया, पती पत्नी बनून विषयविकारात बुडून जातात. प्रभू परमात्म्यास विसरून जातात. ह्या संसारात कोणाशी मैत्री करावी? अशी मैत्री करणे म्हणजे खोट्याने खोट्याशी मैत्री करण्यासारखे आहे. सारे जण त्या प्रभू परमात्म्यास विसरून गेले आहेत. सगळे जगच जिथे नश्वर आहे तिथे कोणाशी स्थिर दोस्ती करावी? काय आश्चर्य आहे पाहा! ही मायावी दुनियाच सर्व जीवांना मधासारखी गोड वाटत आहे. सर्व लोक त्या मायेतच बुडून गेले आहेत. नानक सांगतात, हे प्रभो! तुझ्यापुढे माझी प्रार्थना आहे. तुझ्याशिवाय सारे जग म्हणजे सारी खोटी मायाच आहे. खोट्याशिवाय इथे अन्य काही नाही. केवळ तूच एक मात्र स्थिर, शाश्वत सत्य आहेस. ॥१॥

॥ म.१ ॥ सचु ता परु जाणीऐ जा रिदै सचा होइ ॥
 कूड की मलु उतरै तनु करे हछा धोइ ॥

सचु ता परु जाणीऐ जा सचि धरे पिआरु ॥
 नाउ सुणि मनु रहसीऐ ता पाए मोख दुआरु ॥
 सचु ता परु जाणीऐ जा जुगति जाणै जीउ ॥
 धरति काइआ साधि कै विचि देइ करता बीउ ॥
 सचु ता परु जाणीऐ जा सिख सची लेइ ॥
 दइआ जाणै जीअ की किछु पुंनु दानु करेइ ॥
 सचु तां परु जाणीऐ जा आतम तीरथि करे निवासु ॥
 सतिगुरु नो पुछि कै बहि रहै करे निवासु ॥
 सचु सभना होइ दारु पाप कढै धोइ ॥
 नानकु वखाणै बेनती जिन सचु पलै होइ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६८)

शब्दार्थ : ता परु – तेव्हाच; ता – तेव्हा; परु – पूर्णपणे; जाणीए – समजते, समजावे, जाण येते; जा – जेव्हा; कूड – खोटे, माया; मलु – मळ; तनु – शरीर; उतरै – निघून जातो, नाहीसा होतो; हछा – स्वच्छ, चांगला, शुद्ध; धोइ – धुवून; पिआरु – प्रेम; नाउ – नाम, प्रभुनाम; रहसीऐ – प्रसन्न होते; पाए – प्राप्त होते; मोख – मोक्ष; दुआरु – द्वार; जुगति – युक्ती; साधि – शुद्ध; कै – करून; विचि – मध्ये; करता बिउ – प्रभुनामरूपी बीज; सिख – शिकवणे, ज्ञान उपदेश; दइआ – दया; किछु – काही; पुंनु – पुण्य; आतम – आत्मा; तिरथि – तीर्थस्थान; नो – ला; पुछि – विचारून; बहिरहै – बसून राहतो; दारु – औषध; कढै – काढतो; वखाणै – सांगतात; बेनती – विनंती; पलै – पदरी.

भावार्थ : जेव्हा साधकाच्या हृदयात सत्यरूप प्रभू परमात्मा स्थान ग्रहण करतो तेव्हाच त्या साधकास पूर्ण सत्याचे ज्ञान होते. त्या साधकाच्या मनावरील मायेचा मळ निघून जातो व त्याचा आत्मा धुऊन साफ केल्याप्रमाणे स्वच्छ व शुद्ध होतो. त्याच्या मनातील कुविचार नष्ट झाल्याने शरीराचे व्यापारही शुद्ध व पवित्र होतात. सृष्टीचे सत्यस्वरूप तेव्हाच समजते, जेव्हा साधकाच्या मनात सत्यरूप प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम निर्माण होते. प्रभुनाम ऐकून अशा साधकाचे मन प्रफुल्लित होते. अशा साधकास मोक्षाचे दार उघडले जाते. सत्यरूप प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान तेव्हाच प्राप्त होते जेव्हा साधक आध्यात्मिक जीवन, ईश्वरीय जीवन जगण्याची युक्ती जाणतो. त्यासाठी मनोभूमीची नीट मशागत करून त्यात प्रभू परमात्म्याच्या नामाच्या बीजाची पेरणी करावी. जेव्हा सतगुरूकडून साधक प्रभुनामाचा उपदेश ग्रहण करतो. तेव्हाच त्याला सत्यरूप प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान प्राप्त होते. मग तो सर्व प्राणिमात्रावर दया करतो, दानधर्म करून पुण्य प्राप्त करतो. तोच खरा साधक जो आत्मतीर्थावर वास करतो. जो सतगुरूच्या आज्ञेत स्वतःस बांधून घेतो, त्याच्या आज्ञेप्रमाणेच आचरण करतो, त्यासच प्रभूचे पूर्ण ज्ञान प्राप्त होते. नानक नम्रतापूर्वक एकच सांगतात की ज्या साधकाने प्रभू परमात्मा प्राप्त केला आहे, त्याच्या सर्व दुःखावर प्रभू परमात्मा स्वतः औषध होऊन प्रभुनामाद्वारा साधकाच्या मनातील सर्व विकार धुवून टाकतो. ज्या साधकाच्या पदरी प्रभुनाम आहे, तिथे प्रभू स्वतः वास करतो. ॥२॥

॥ पउडी ॥ दानु महिंडा तली खाकु जे मिलै त मसतकि लाईऐ ॥
 कूडा लालचु छडीऐ होइ इक मनि अलखु धिआईऐ ॥
 फलु तेवेहो पाईऐ जेवेही कार कमाईऐ ॥
 जे होवै पूरबि लिखिआ ता धूडि तिन्हा दी पाईऐ ॥
 मति थोडी सेव गवाईऐ ॥१०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६८)

शब्दार्थ : दानु – दान; महिंडा – मला, माझ्यासाठी; खाकु – चरणरज पायीची धूळ; जे – जर; त – तर; मसतकि – डोक्यावर; लाईए – घेईन, धारण करीन; कुडा – खोटा, मिथ्या; लालचु – लालच, लोग, हव्यास; छडीए – सोडून देऊन; होइ – होऊन; इकमनि – एकाग्र, एकचित्त; अलखु – अदृश्य; धिआईए – ध्यान करणे, स्मरण करणे; फलु – फळ; तेवेहो – तितके, तेवढे, त्याप्रमाणात; जेवेही – जितके, जेवढे, ज्याप्रमाणात; कार – कर्म, कार्य; कमाईए – कमावले; जे – जर; धुडि – धूळ; तिन्हा – त्याला; मति – बुद्धी; थोडी – थोडी, अल्प; सेव – सेवा, साधना; गवाईए – घालवतो.

भावार्थ : हे प्रभो ! मी तुझ्यापाशी संतसज्जनांच्या चिमुटभर चरणधुळीचे दान मागत आहे. जर मला ती प्राप्त झाली तर मी ती पायधूळ मस्तकी धारण करीन. मोहमायेचा हव्यास सोडून, मन एकाग्र करून त्या अदृश्य निराकार परमात्म्याचे ध्यान करावे लागते. जीव जसे कर्म करतो तसे फळ त्यास प्राप्त होते. ज्याच्या पूर्व कर्मलेखात तसे लिहिले असेल त्यासच संतसज्जनांची चरणधूळ प्राप्त होते. पण जीव जर संतसंगत सोडून आपल्याच मनाप्रमाणे वागेल तर त्याने केलेले परिश्रम वाया जातात. ॥१०॥

॥ सलोकु म. १ ॥ सचि कालु कूडु वरतिआ कलि कालख बेताल ॥

बिउ बीजि पति लै गए अब किउ उगवै दालि ॥

जे इकु होइ त उगवै रुती हु रुति होइ ॥

नानक पाहै बाहरा कोरै रंगु न सोइ ॥

भै विचि खुंबि चडाईए सरमु पाहु तनि होइ ॥

नानक भगती जे रपै कुडै सोइ न कोइ ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६८)

शब्दार्थ : सचि – सत्यात; कालु – काळ; कुडु – मिथ्यत्व; वरतिया – आचरतात; कालख – काळोख, कलंक, विकार; बेताल – वेताळ; बिउ – नामरूपी बीज; बीजि – पेरून; किउ – कसे; उगवै – उगवणार; दालि – डाळ; इकु – अखंड बीज; सति – ऋतू; पाहै – रंग करण्यापूर्वी अनेक पदार्थ टाकतात, थर; बाहरी – शिवाय; कोरै – कोरो; रंगु – रंगणे; भै – भरा; खुंबि – खळ; चडाईए – चढवणे; सरमु – श्रम; रपै – रंगून जाणे.

भावार्थ : सांसारिक जीव मोहमायेत रममाण झाल्याने सत्यरूप प्रभू परमात्म्यास पारखे झाले आहेत व असत्याचा जोर वाढला आहे. कलियुगाच्या प्राबल्यामुळे जीव वेताळासारखा वागत आहे. ज्यांनी आपल्या हृदयात प्रभुनाम धारण केले आहे, तेच जीवनात यशस्वी होतात. ज्याप्रमाणे अखंड बीज पेरण्याऐवजी जर कोणी डाळ पेरिल तर त्यास अंकुर फुटत नाही. त्याचप्रमाणे एकमेव प्रभुनामाचे बीज पेरण्याऐवजी द्वैताची पेरणी केली तर त्यास प्रभुभक्तीचा अंकुर कसा फुटेल ? कापड रंगवायचे असेल तर त्यावर असलेली खळ घालवण्यासाठी ते भट्टीत उकडावे लागते. तरच त्यावर रंग पक्का बसतो. नानक सांगतात, त्याप्रमाणे जीवाने मोहमायेतून सुटण्यासाठी मनास प्रभू परमात्म्याविषयी आदरयुक्त भीतीच्या भट्टीत घालून, विनम्रता अंगी धारण केल्यावर मनावरील मोहमायेचे पूट कष्टपूर्वक काढून टाकल्यावरच मनावर प्रभुनामाचा रंग चढतो. अशा मनाला मग मोहमाया स्पर्शही करू शकत नाही. ॥१॥

॥ महला १ ॥ लबु पापु दुइ राजा महता कुडु होआ सिकदारु ॥

कामु नेबु सदि पुछीए बहि बहि करे बीचारु ॥

अंधी रयति गिआन विहुणा भाहि भरे मुरदारु ॥
 गिआनी नचहि वाजे वावहि रुप करहि सीगारु ॥
 उचे कुकहि वादा गावहि जोधा का वीचारु ॥
 मुरख पंडित हिकमति हुजति संजै करहि पिआरु ॥
 धरमी धरमु करहि गावावहि मंगहि मोख दुआरु ॥
 जती सदावहि जुगति न जाणहि छडि बहहि घर बारु ॥
 सभु को पूरा आपे होवै घटि न कोई आखै ॥
 पति परवाणा पिछै पाईए ता नानक तोलिआ जापै ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६८)

शब्दार्थ : लबु – जिभेची चव, लोभ; पापु – पाप; कुडु – खोटे; सिकदरु – चौधरी; महता – प्रधान, मंत्री; काम – कामविकार; नेबु – नायब, दुय्यम; सदि – बोलावणे, साद घालणे; पुछीए – विचारणे; बहि – एकत्र बसून; रयति – रयत, प्रजा; गिआन – ज्ञान; विहुणी – विहीन; भाहि – तृष्णेची आग; मुरदारु – मुडदा, प्रेत, व्यर्थ; नचहि – नाचतात, वाजे; वावहि – वाद्ये वाजवतात; रुप – सुंदर, रूपवान; सीगारु – शृंगार, ऊचे; कूकहि – मोठ्या आवाजात; वादा – वादविवाद; जोधा – योद्धा; हिकमति – चलाखी; हुजति – वकिली; संजै – संचय; करहि – करणे; पिआरु – प्रेम; गावावहि – गमावतात; मंगहि – मागतात; मोख – मोक्ष; दुआरु – द्वार; जती – यती; सदावहि – म्हणतात; उगति – युक्ती; छडि – सोडून; बहहि – बसतात; घरबारु – घरदार; समु – सर्व; घटि – कमी; पति – पत, प्रतिष्ठा; परवाना – तोलणे, मूल्यमापन करणे; पिछै – कोटच्या दुसऱ्या बाजूस; ता – तेव्हा.

भावार्थ : ह्या जगात पाप हा राजा आहे. लोभ हा त्याचा प्रधान आहे. खोटेपणा हा त्यांचा नोकर आहे. ह्या पापाच्या दरबारात कामवासना त्याचा शिलेदार आहे. हे सारे एकत्र बसून विचार करतात व सर्व मिळून प्रजेस छळतात. प्रजा अंधळी आहे. अज्ञानी आहे. मुरदाड बनून मोहमायेच्या तृष्णेने जळत आहे. काही लोक स्वतःस ज्ञानी म्हणवतात ते आपल्या ज्ञानाचा टेंभा मिरवतात, त्याचा गर्व करतात. ज्याप्रमाणे वीर योद्धे मोठमोठ्याने आपल्या शौर्याचे ढोल बडवतात त्याप्रमाणे हे ज्ञानी मोठ्या आवाजात व्याख्याने देऊन आपले श्रेष्ठत्व सांगत असतात. मूर्ख पंडित नाना युक्ता प्रयुक्त्या योजून सामान्य जीवांना झुलवून त्यांना लुबाडतात व धन संग्रह करतात. जे धार्मिक वृत्तीचे आहेत ते धर्माचरण करतात पण त्या बदल्यात मुक्तीची कामना बाळगतात. त्यामुळे त्या धर्मकृत्यांच्या फळास ते पारखे होतात. प्रभू परमात्म्यास निष्काम कर्म, निरपेक्ष सेवा आवडते. काही लोक घरदार सोडून यती बनून रानावनात हिंडत राहतात पण त्यांना यतित्वाचे खरे रहस्य कळलेलेच नसते. त्यामुळे त्यांचा हा खटाटोप वायाच जातो. माणूस स्वतःस पूर्ण शहाणा समजतो. कोणीही आपणास कमी समजत नाही. नानक सांगतात, माणसाचे खरे मोल तेव्हाच सिद्ध होते जेव्हा तराजूच्या दुसऱ्या पारड्यात त्या जीवास प्रभूच्या दरबारात मिळणारा मानसन्मान टाकला जातो. भाव असा की, ज्यांना प्रभू दरबारात स्थान प्राप्त होते, तोच खरा पूर्ण शहाणा होय. ॥२॥

॥ म. १ ॥

वदी सु वजगि नानका सचा वेखै सोइ ॥ सभनी छाला मारीआ करता करे सु होइ ॥
 अगै जाति न जोरु है अगै जीउ नवे ॥ जिन की लेखै पति पवै चंगे सेई केइ ॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६९)

खंड ३ [३१३]

शब्दार्थ : वदी – जे परमेश्वराने निश्चित ठरवले आहे; सु – तेच; वजगि – होईल; सचा – सदा स्थिर असलेला, अस्तित्वमान; वेखै – प्रतिपाळ करतो; सोड – तोच; सभनी – सर्व जीवांना; छाळा मारिआ – कितीही उड्या मारल्या, प्रयत्न केले; करता – कर्ता, प्रभू परमात्मा; करे – करतो; अगै – परलोकात; जोरु – जोर, शक्ती; जीउ – जीव; नवे – नम्र होणे; लग्खै – कर्मलेख लिहिताना.

भावार्थ : श्री गुरू नानक देवजी सांगतात, जे प्रभू परमात्माने ठरवले आहे तेच होते. तो सदा स्थिर असलेला प्रभू परमात्मा सर्व जीवांचा संभाळ करतो. तो जे करील तेच होईल. सर्व जीव आपापल्या परीने खूप प्रयत्न करतात पण प्रभू परमात्मा जे करतो तेच होते. प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात जातपातीचा विचार केला जात नाही. तेथे कोणतीही जबरदस्ती चालत नाही. त्या ठिकाणी सर्व जीव सारखेच गणले जातात. तेथे त्या जीवांसच सन्मान प्राप्त होते ज्यांनी आपल्या जन्मात सदैव सत्कर्म केले आहे. ॥३॥

॥ पउड़ी ॥ धुरि करमु जिना कउ तुधु पाइआ ता तिनी खसमु धिआइआ ॥
 एना जंता कै वसि किछु नाही तुधु वेकी जगतु उपाइआ ॥
 इकना नो तूं मेलि लैहि इकि आपहु तुधु खुआइआ ॥
 गुर किरपा ते जाणिआ जिथै तुधु आपु बुझाइआ ॥
 सहजे ही सचि समाइआ ॥ ११ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६९)

शब्दार्थ : धुरि – मुळात, आरंभी; करमु – कृपा; जिना – ज्यांच्यावर; तुधु – तुला; पाइआ – प्राप्त केले; ता – तेव्हा, तरच; तिनि त्यानी धिआइआ – ध्यान केले; खसमु – प्रभू परमात्मा; एना – ह्या; जंता – जीवा; वसि – वशात; किछु – काहीही; वेकी – वेगवेगळे प्रकार; जगतु – जगात; उपाइआ – उत्पन्न केले; इकना – काही जणांना; मेलि लैहि – सामावून घेतोस; आपहु – तू स्वतःच; खुआइआ – वंचित केलेस; किरपा – कृपा; जाणिआ – जाणले; जिथे – ज्यांना, जेथे; बुझाइआ – समजावले, ज्ञान दिले; सचि – सत्य; समाइआ – सामावून घेतले.

भावार्थ : हे प्रभो ! ज्यांच्यावर तू प्रथम पासूनच कृपा करतोस, तेच तुझे स्मरण करतात व तुला प्राप्त करतात. जीवांच्या हाती काही नाही. सर्व काही तुझ्याच हाती आहे. तूच ही विविध रंगाने नटलेली सृष्टी निर्माण केली आहेस. काही भाग्यवान जीवांना तू आपल्या जवळ धरतोस तर काहींना तू दूर लोटतोस. ज्यांना तू तशी बुद्धी दिलीस त्यांनी सतगुरुकृपेने तुला जाणले व सहजच ते तुझ्याशी एकरूप झाले. ॥११॥

॥ सलोकु म. १ ॥ दुखु दारु सुखु रोग भइआ जा सुख तामि न होई ॥
 तुं करता करणा मै नाही जा हउ करी न होई ॥१॥
 बलिहारी कुदरवि वसिआ ॥
 तेरा अंतु न जाई लखिआ ॥१॥रहाउ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६९)

शब्दार्थ : दुखु – दुःख; दारु – औषध; सुखु – सुख; रोगु – रोग; भइआ – झाले; जा – जेव्हा; तामि – तेव्हा; करता – कर्ता; करणा – करणारा; हउ – मी; बलिहारी – समर्पण; कुदरति – प्रकृती, जगं, संसार; वसिआ – वसलेला.

भावार्थ : ह्या जगात भौतिक सुख हा रोग आहे तर दुःख हे त्यावरील औषध आहे. भाव असा की भौतिक सुखात रममाण झालेला जीव परमेश्वरास विसरतो व त्याच्यापासून दूर जातो. पण त्यास दुःख प्राप्त झाल्यास त्याला प्रभू परमात्म्याची

आठवण होते व तो प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करतो. पण जेव्हा त्यास आत्मिक सुख प्राप्त होते, तेव्हा दुःखाचा लवलेशही राहत नाही. हे प्रभो! तूच कर्ता आहेस. सर्व काही तूच केले आहेस. मी काहीही केले नाही. मी केल्याने काही होत नाही. मी काही करूच शकत नाही ॥१॥ हे प्रभो! तू निर्माण केलेल्या ह्या साऱ्या चराचरात तूच भरून राहिला आहेस. तुझा अंत कोणासही लागत नाही. मी माझा जीव तुझ्यावरून ओवाळून टाकतो. ॥१॥ रहाउ ॥

**जाति महि ज्योति जोति महि जाता अकल कला भरपूरि सहिआ ॥
तुं सचा साहिबु सिभति सुआल्हिउ जिनि कीती सो पारि पाइआ ॥
कहु नानक करते कीआ बाता जो किछु करणा सु करि रहिआ ॥२॥**

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६९)

शब्दार्थ : जाति – सृष्टी; महि – मध्ये; जोति – प्रभूचा प्रकाश, तेज; जाता – दिसतो; अकल – अखिल, संपूर्ण; कला – भाग; सुआल्हिउ – सुंदर; जिनि – ज्याने; कीती – केले; सिफती – प्रशंसा, गुणगान; पारि पइआ – पार गेला; कहु – बोलतात; करते – प्रभू; कीआ – केले; बाता – गोष्टी.

भावार्थ : हे प्रभो! साऱ्या ब्रह्मांडात तुझेच तेज भरून राहिले आहे, सर्व जीवांतही तुझाच प्रकाश आहे. तू सर्वत्र संपूर्ण व्याप्त आहेस. तू सदा अस्तित्वमान स्थिर असून तूच ह्या चराचराचा एकमेव स्वामी आहेस. तुझा महिमा अपार आहे. ज्याने तुझ्या महिम्याचे गुणगान केले ते हा भवसागर पार करून गेले. नानक सांगतात, हे जीवा! तूही त्याचेच गुणगान गा. त्यास जे योग्य वाटते तेच घडते. ॥२॥

**॥ म. २ ॥ जोग सबदं गिआन सबदं वेद सबदं ब्राह्मणह ॥
खत्री सबदं सूर सबदं सूद्र बंद परा क्रितह ॥
सरब सबदं एक सबदं जे को जाणै भेउ ॥
नानकु ता का दासु है सोई निरंजन देउ ॥३॥**

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६९)

शब्दार्थ : जोग – योग; सबदं – शब्द, प्रभुनाम, धर्म; गिआन – ज्ञान; वेद – वेद; ब्राह्मणह – ब्राह्मणाचे कर्तव्य; खत्री – क्षत्रिय; सूर – शौर्य; सूद्र – शुद्र; परक्रितह – दुसऱ्याची सेवा; सरब सबदं – उत्तम धर्म, श्रेष्ठ धर्म; एकसबदं – एकप्रभूनाम स्मरण; भेउ – भेद, रहस्य; सोइ – तोच; निरंजन देठ – प्रभूचे रूप देत आहे.

भावार्थ : योग्याचा धर्म ब्रह्मज्ञानाची प्राप्ती करणे, ब्राह्मणाचा धर्म वेदांचे अध्ययन अध्यापन करणे, क्षत्रियाचा धर्म रणात शौर्य गाजवणे, शूद्राचा धर्म आहे इतरेजनांची सेवा करणे; पण सर्वात उत्तम धर्म आहे त्या एकमेव प्रभूचे नाम स्मरण करणे. नानक सांगतात, जे कोणी हे रहस्य जाणतो त्याचा मी दास आहे. कारण तो प्रत्यक्ष प्रभू परमात्म्याचेच रूप आहे. ॥३॥

**॥ महला २ ॥ एक क्रिसनं सरब देवा देव देवा त आतमा ॥
आतमा बासुदेवस्यि जे को जाणै भेउ ॥
नानक ता का दासु है सोइ निरंजन देउ ॥४॥**

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६९)

शब्दार्थ : एक – एकमेव; क्रिसनं – कृष्ण परमात्मा; सरब – सर्व; आतमा – आत्मा; बासुदेवस्यि – वासुदेव परमात्म्याचा; निरंजन – मायेचा जराही कलंक नसलेला.

भावार्थ : तो एकमेव कृष्ण परमात्मा सर्व देवांचा आत्मा आहे. देवांच्या देवाचाही तो आत्मा आहे. एवढेच नव्हे तर

वासुदेव परमात्म्याचाही तो आत्मा आहे. नानक सांगतात, जो हे रहस्य जाणतो त्याचा मी दास आहे. तो प्रत्यक्ष मायातीत प्रभू परमात्माच आहे ॥४॥

॥ म. १ ॥ कुंभे बधा जलु रहै जल बिनु कुंभु न होइ ॥
गिआन का बधा मनु रहै गुर बिनु गिआनु न होइ ॥५॥

शब्दार्थ : कुंभ – घडा, मडके; बधा – बद्ध, बांधलेला.

भावार्थ : ज्याप्रमाणे मडक्यात पाणी स्थिर राहते. मडक्याशिवाय पाणी स्थिर राहत नाही. ते इतस्ततः पसरते. त्याप्रमाणे गुरूकडून ज्ञान प्राप्त झाल्यावर मन प्रभुनामात स्थिर होते. सतगुरूशिवाय हे ज्ञान प्राप्त होत नाही ॥५॥

॥ पउडी ॥ पडिआ होवै गुनहगारु ता ओमी साधू न मारीऐ ॥
जेहा घाले घालणा तेवेहो नाउ पचारीऐ ॥
ऐसी कला न खेडीऐ जितु दरगह गइआ हारीऐ ॥
पडिआ अतै ओमीआ वीचारु अगै वीचारीऐ ॥
मुहि चलै सु अगै मारीऐ ॥१२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४६९)

शब्दार्थ : पडिआ – शिकलेला; गुनहगारु – गुन्हेगार; ता – तरीही; ओमी – ओम, केवळ ओमला जाणणारा; साधु – सज्जन माणूस; मारीऐ – मारणे; जेहा – ज्या प्रमाणे; घाले घालण – कर्म करतो; तेवेहो – त्याप्रमाणे; नाउ – नाव; पचारीऐ – कमावतो; ऐसी – असे; कला – कर्म, खेळ; न खेडीऐ – करू नये; जितु – ज्यामुळे; गइआ – गेले; हारीऐ – पराभव; अतै – आणि; विचारु – विचार; अगै – परलोकात; वीचारीऐ – विचार केला जातो; मुहि चलै – स्वेच्छाचारी; मारीऐ – मार खातो, सजा भोगतो.

भावार्थ : जरी शिकला सवरलेला माणूस कुकर्म करू लागला गुन्हेगार झाला तरीही अशिक्षित माणसाने जर तो सत्यमार्गाने चालत असेल तर मुळीच घाबरण्याचे कारण नाही. कारण शिकला आहे की अशिक्षित आहे ह्यावर काहीही अवलंबून नाही. मनुष्य जसे कर्म करतो त्याप्रमाणे तो ओळखला जातो. म्हणून असे कर्म करू नका की ज्यामुळे तुम्ही प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात अपमानित व्हाल. परमेश्वराच्या दरबारात प्रभूच्या भक्तीचाच विचार केला जातो. जो माणूस स्वेच्छाचारी बनून प्रभू परमात्म्याचे स्मरण न करता आपल्या मनास वाटेल तसे वागतो त्यास परलोकात शिक्षा भोगावी लागते. दुःख भोगावे लागते. ॥१२॥

॥ श्लोक म. १ ॥ नानक मेरु सरीर का इकु रथु इकु रथवाहु ॥
जुगु जुगु फेरि वटाईअहि गिआनी बुझहि ताहि ॥
सतजुगि रथु संतोख का धरमु अगै रथवाहु ॥
त्रेतै रथु जतै का जोरु अगै रथवाहु ॥
दुआपुरि रथु तपै का सतु अगै रथवाहु ॥
कलजुगि रथु अगनि का कूडु अगै रथवाहु ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७०)

शब्दार्थ : मेरू – मणका, महत्त्वाचा भाग; सरीर – शरीर; इकु – एक; रथवाहु – सारथी; जुगु – युग; फेरि – परत; वटाईअहि – बदलते; गिआनी – ज्ञानी; बुझहि – जाणतात; ताहि – त्याला; सतजुगि – सत्ययुग; संतोख – संतोष;

धरमु – धर्म; त्रेतै – त्रेतायुग; जतै – यती, संयम; जोरु – जोर, शक्ती; दुआपुरि – द्वापारयुग; तपै – तप; सतु – सत्य; कलजुगि – कलियुग; अगनि – अग्नी; कुडु – असत्य, खोटे.

भावार्थ : नानक सांगतात, सर्व योनींमध्ये मनुष्यजन्म हा सर्वश्रेष्ठ आहे. मानवी देह हा एक रथ आहे व त्यास एक सारथी आहे. प्रत्येक युगात सारथी बदलतो. फक्त ज्ञानी लोक हे तथ्य जाणतात. सत्ययुगात संतोष हा मानवी देहाचा स्वभाव होता व धर्म हा सारथी होता. त्रेतायुगात मानवी शरीररूपी रथाचा संयम हा स्वभाव होता तर बल हा सारथी होता. मानवी देहाचे सारे व्यवहार बळाच्या जोरावर चालत असत. द्वापारयुगात तप हा रथ होता व सत्याचरण हा त्याचा सारथी होता. माणसे मन ताब्यात ठेवून सत्यमार्गावर चालत होते. कलियुगात मानवी मन लोभी लालची बनले. असत्य खोटेपणा हा त्याचा सारथी आहे. मनुष्य मोहमायेत गुंतून असत्याचरण करू लागला. ॥१॥

॥ म. १ ॥ साम कहै सेतंबरु सुआमी सच महि आछै साचि रहे ॥

सभू को सचि समावै ॥

रिगु कहै रहिआ भरपूरि ॥

राम नामु देवा महि सूरु ॥

नाइ लइऐ पराछत जाहि ॥

नानक तउ मोखंतरु पाहि ॥

जुज महि जोरि छली चंद्रावलि कान्ह क्रिसनु जादमु भइआ ॥

पारजातु गोपी लै आइआ बिंद्राबन महि रंगु कीआ ॥

कलि महि बेदु अथरबणु हुआ नाउ खुदाइ अलहु भइआ ॥

नील बसत्रले कपडे पहिरे तुरक पठाणी अमलु कीआ ॥

चारे वेद होइ सचिआर ॥

पड़हि गुणहि तिन्ह चार वीचार ॥

भाऊ भगति करि नीचु सदाए ॥

तउ नानक मोखंतरु पाए ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७०)

शब्दार्थ : साम – सामवेद; सेतंबरु – श्वेतांबर; आछै – उत्पन्न झाला; सभू – सर्व; रिगु – ऋग्वेद; सूरु – सूर्य; नाइ – प्रभुनाम; पराछत – पाप कर्म; जाहि – जाते, नष्ट होते; मोखंतरु – मोक्ष; पाहि – प्राप्त करतो; तउ – अशाप्रकारे; जुज – यजुर्वेद; जोरि – बळ; छली – जबरदस्ती; चंद्रावलि – एका गोपीचे नाव; जादमु – यादव; पारजातु – पारिजातक; गोपी – सत्यभामा; बिंद्राबन – वृंदावन; रंगु – नानातऱ्हेच्या लीला; कलि – कलियुग; अथरबणु – अथर्व वेद; नाउ – प्रभुनाम; नील – निळी; बसत्र – वस्त्र; तुरक – तुर्क; अमलु – अमल, राज्य; पड़हि – वाचतात, अभ्यास करतात; तिन्ह – त्यांचे; चार – सुंदर; नीचु – नम्रता.

भावार्थ : सामवेद सांगतात, की सत्ययुगात प्रभू परमात्मा श्वेतवस्त्रधारी होता. पांढरा रंग हा पावित्र्याचा, शुद्धतेचा, सत्याचा रंग समजला जातो. सत्ययुगात सर्वत्र सत्याचाच वास होता. मानवी जीवन सत्यावरच आधारित होते. सर्व काही सत्यातच सामावलेले होते. ऋग्वेद सांगतात की त्रेतायुगात, प्रभू परमात्मा सर्वत्र भरून राहिला आहे. सर्वत्र रममाण असणारा राम सर्व देवांमध्ये सूर्यासारखा तळपत होता. रामाच्या नामोच्चाराने पाप नष्ट होऊन जीव मुक्ती प्राप्त करत असे. यजुर्वेद

सांगतात की द्वापारयुगात, यादव कुलातील कृष्ण कन्हैय्या जगाचा स्वामी होता. त्याने बलपूर्वक चंद्रावली गोपीचा छळ केला होता. आपली पत्नी सत्यभामा हिच्यासाठी नंदनवनातून पारिजातक वृक्ष भूतलावर आणून तिच्या अंगणात लावला. त्याने वृंदावनात गोप गोपींसह क्रीडा केली. कलियुगात अथर्व वेदास प्राधान्य प्राप्त झाले. त्या काळी निळी वस्त्रे परिधान केलेल्या तुर्क व पठाण लोकांची सत्ता आली. जगाच्या स्वामीला लोक खुदा, अल्ला ह्या नावाने संबोधू लागले. चारही वेद प्रत्येक युगाचा वेगवेगळा धर्म सांगतात ते खरेही आहेत. जे लोक ह्या वेदांचे पठण करता त्यावर विचार करतात ते फार थोर विद्वान होते. नानक सांगतात, असे असले तरी जो मनुष्य प्रभू परमात्म्याची मनोभावे श्रद्धापूर्वक भक्ती करतो व अंगी नम्रता धारण करतो, त्यासच मोक्ष प्राप्त होतो.

॥ पउडी ॥ सतिगुर विटहु वारिआ जितु मिलिऐ खसमु समालिआ ॥

जिनि करि उपदेसु गिआन अंजनु दीआ इन्ही नेत्री जगतु निहालिआ ॥

खसमु छोडि दूजै लगे डुबे से वणजारिआ ॥

सतिगुरू है बोहिथा विरलै किनै वीचारिआ ॥

करि किरपा पारि उतारिआ ॥१३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७०)

शब्दार्थ : सतिगुर विटहु – सतगुरू वर; वारिआ – समर्पित; जितु – ज्याला; खसमु – प्रभू परमात्मा; समालिआ – स्मरण केले; जिनि – ज्याने; उपदेसु – उपदेश; गिआन – ज्ञान; दीआ – दिले; इन्ही – ह्या; जगतु निहालिआ – जगाचे वास्तविक स्वरूप जाणले; छोडि – सोडून; दूजै – दुसरा, अन्य; डुबे – बुडाले; वणजारिआ – व्यापार करणारे, जीव; बोहिथा – जहाज; किरपा – कृपा; पारिउतारिआ – भवसागरातून पार केले.

भावार्थ : मी माझ्या सतगुरूवरून माझे प्राण ओवाळून टाकतो. सतगुरूमुळेच मला प्रभूचे स्मरण करण्याची बुद्धी झाली. सतगुरूनेच माझ्या डोळ्यात ज्ञानांजन घातले, त्यामुळे मला ह्या जगाच्या वास्तविक स्वरूपाचे ज्ञान झाले. जो जीव ह्या जगात जन्म घेऊन परमेश्वरास सोडून द्वैतात सापडून मोहमायेच्या नादी लागतो तो ह्या ह्या संसारसागरात बुडून मरतो. हा भवसागर पार करण्यास सतगुरू हेच जहाज आहे. जर सतगुरूची कृपा झाली तर तो जीवास ह्या संसारसागरातून पार करतो. ॥१३ ॥

॥ सलोकु महला १ ॥ सिंमल रुखु सराइरा अति दीरघ अति मुचु ॥

ओइ जि आवहि आस करि जाहि निरासे कितु ॥

फल फिके फुल बकबके कमि न आवहि पत ॥

मिठतु नीवी नानका गुण चंगिआईआ ततु ॥

सभु को निवै आप कउ पर कउ निवै न कोइ ॥

धरि ताराजू तोलीऐ निवै सु गउरा होइ ॥

अपराधी दूणा निवै जो हंता मिरगाहि ॥

सीसि निवाइऐ किआ थीऐ जा रिदै कुसुधे जाहि ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७०)

शब्दार्थ : सिंमल – शाल्मली, एक प्रकारचे झाड; रुखु – वृक्ष; सराइआ – सरळ; दीरघ – उंच; मुचु – मोठा; आइ – ते; जी – पक्षी; आवहि – येतात; आस – आशा; जाहि – जातात; निरासे – निराश होऊन; कितु – कोठे; फिके – बेचव; बकबके – बटबटीत, अनाकर्षक; कमि – कामाचे, उपयोगाचे; पत – पाने; मिठतु – गोडी, माधुर्य; नीती –

नम्रता; चंगाइआ – चांगुलपणा, भलेपणा; ततु – तत्त्व, सार; सभु को – सर्वजण; नितै – वाकतात, नम्र होतात; आप कउ – आपल्या स्वार्थासाठी; परकउ – दुसऱ्यासाठी; कोइ – कोणीही; धूरि – धरून; ताराजू – तराजू; तीलीऐ – तोलतात, वजन केल्याने; सु – तो; गउरा – जड, भारी, वजनदार; दूणा – दुप्पट; हंता – शिकारी; मिरगाहि – मृगाला, हरणाला; सीसि – माथा, मस्तक; निवाइऐ – वाकवतात, नमवतात; किआ थिए – काय होणार ? जा – जर; रिदै – हृदय; कुसुधे – अशुद्ध; जाहि – जातो.

भावार्थ : शाल्मली वृक्ष सरळ सोट उंचच उंच वाढतो, मोठाही असतो. पण जे पक्षी मोठ्या आशेने त्याच्याकडे येतात त्यांना निराश होऊन परतावे लागते. असे का होते ? ह्याचे कारण असे, की हा वृक्ष कितीही मोठा असला तरी त्याची फळे बेचव असतात. खाण्यास योग्य नसतात. फुले बटबटीत, अनाकर्षक असतात. पानांचाही काहीही उपयोग होत नाही. असेच माणसाचे आहे. बाह्यात्कारी ती खूप मोठी वाटतात, ती अहंकाराने ताठ होतात. पण दुसऱ्यांच्या जराही उपयोगी पडत नाहीत. आपल्या मोठेपणाचा एवढा ताठा असतो की ते जराही वाकत नाहीत, नम्र होत नाहीत. नानक सांगतात, नम्र होणे व गोड बोलणे हे गुण म्हणजे सर्व गुणांचे सार आहे. पण माणसे स्वतःच्या स्वार्थापुरती नम्र होतात. गोडगोड बोलतात. दुसऱ्यांच्या भल्याकरिता ते कधीही नम्र होत नाहीत. तराजूत घालून पाहिले तर नम्रपणाचे पारडेच नेहमी जड असते. पण तो नम्रपणा खरा असला पाहिजे. कधी कधी स्वार्थी, अहंकारी लोकही नम्र झालेले दिसतात पण त्यांचा तो नम्रपण शिकाऱ्याच्या वाकण्यासारखा असतो. हरणाची शिकार करणारा शिकारी खूप खाली वाकतो. तो काही त्याचा खरा गुण नसतो. शिकार साधण्यासाठी घेतलेला तो पवित्रा असतो. मनात दुष्ट विचार ठेवून मस्तक वाकवल्याने त्याचा काय लाभ होणार ? साधकाच्या अंगी खरी नम्रता व गोड बोलणे हे गुण असले पाहिजेत.

॥ म. १ ॥ पडि पुसतक संधिआ बादं ॥ सिल पूजसि बगुल समाधं ॥

मुखि झूठ बिभूखण सारं ॥ त्रैपाल तिहाल बिचारं ॥

गलि माता तिलकु लिलाटं ॥ दुइ धोती बसत्र कपाटं ॥

जे जाणसि ब्रह्मं करमं ॥ सभि फोकट निसचउ करमं ॥

कहु नानक निहचउ धिआवै ॥ विणु सतिगुर वाट न पावै ॥२ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७०)

शब्दार्थ : पडि – वाचन, अभ्यास; पुसतक – वेदादी धर्मग्रंथ; संधिआ – संध्या; बादं – वादविवाद; सिल – दगड, दगडाची मूर्ती; पूजसि – पुजतात; बगुल – बगळा; समाधं – समाधी लावतात; बिभूखण – आभूषण, दागिने; त्रैपाल – गायत्री मंत्र; तिहाल – तीन वेळा; बिचारं – विचार; गलि – गळ्यात; तिलकु – टिळा; लिलाट – ललाट, कपाळ; दुइ – दोन; धोती – धोतर; बसत्र – वस्त्र; कपाटं – डोक्यावर; जे – जर; जाणसि – जाणतो; करमं – कर्म; सभि – सर्व; फोकट – फुकट, व्यर्थ; निसचउ – निश्चित; निहचउ – विश्वासाने; धिआवै – ध्यान करणे, स्मरण करणे; विणु – विना, शिवाय; पावै – प्राप्त होणे.

भावार्थ : विद्वान, पंडित वेदादी धर्मग्रंथ वाचतात, त्यावर वादविवादही करतात. संध्या करतात. दगडाच्या मूर्तीची पूजा करतात. बगळ्यांसारखी समाधीही लावतात. तोंडाने असत्यही बोलतात. पण हे सारे सत्य आहे असे दाखविण्याचा प्रयत्न करतात. असे करणे म्हणजे पितळ्याच्या दागिन्यास सोन्याचा मुलामा देऊन खरे सोने असल्याचा भास निर्माण करतात. रोज तीन वेळा गायत्री मंत्राचे पठण करतात. गळ्यात माळा, कपाळी टिळा, कमरेला धोतर, अंगावर उपरणे, डोक्यावर फेटा असा वेश धारण करतात. जर ह्या पंडितांना ब्रह्मज्ञान प्राप्त झाले असते तर त्यांच्या हे लक्षात आले असते की हे सारे

कर्मकांड व्यर्थ आहे. नानक सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचे निश्चयपूर्वक ध्यान कर तोच एकमेव मार्ग आहे. सतगुरूशिवाय प्रभुप्राप्तीचा मार्ग सापडत नाही. ॥२॥

॥ पउड़ी ॥ कपडु रुपु सुहावणा छडि दुनीआ अंदरि जावणा ॥

मंदा चंगा आपणा आपे ही कीता पावणा ॥

हुकम कीए मनि भावदे राहि भीडै अगै जावणा ॥

नंगा दोजकि चालिआ ता दिसै खरा डरावणा ॥

करि अउगण पछोतावणा ॥१४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७०)

शब्दार्थ : कपडु – कपडे, वस्त्र; रूपु – रूप; सुहावणा – सुंदर; छडि – सोडून; जावणा – जाणे; चंगा – चांगले, शुभ; मंदा – वाईट, अशुभ; आपणा – आपले; आपे – आपणच; कीता – केलेले कर्म; पावणा – प्राप्त होते, भोगावे लागते; हुकम – आज्ञा; मनि भावदे – मनास वाटले तसे; राहि – मार्ग; भीडै – अवघड; अगै – पुढे, मरणानंतर; नंगा – नग्न; दोजकि – नरक; चालिआ – जातो; ता – तेव्हा; दिसै – दिसते; खरा डरावणा – महाभयानक; अउगण – अवगुण; पछोतावणा – पश्चात्ताप.

भावार्थ : हे देहरूपी सुंदर वस्त्र अखेर येथेच ह्या जगातच सोडून जावे लागणार आहे, हे नीट ओळखा. आपण आपल्या जीवनात जे भले बुरे कर्म केले आहे, त्याची फळे ह्या जन्मातच भोगावी लागतात. ज्याने मनमानी केली. जुलुम जबरदस्ती केली आहे. त्यास परलोकात फार अवघड वाटेने जावे लागते. कष्ट सहन करावे लागतात. त्याची तेथे सर्व कुकर्मे उघडी केली जातात. त्याची पापे त्याच्यासमोर ठेवली जातात व त्यास महाभयानक अशा नरकात जावे लागते. मग त्याच्यावर पश्चात्ताप करण्याची पाळी येते. ॥१४॥

॥ श्लोक महला १ ॥

दइआ कपाह संतोखु सूतु जतु गंडी सतु वटु ॥

एहु जनेऊ जीअ का हई त पाडे घतु ॥

ना एहु तुटै न मलु लगै ना एहु जलै न जाइ ॥

धंनु सु माणस नानका जो गलि चले पाइ ॥

चउकडि मुलि अणाइआ बहि चउकै पाइआ ॥

सिखा कंनि चड़ाइआ गुरु ब्राह्मणु थिआ ॥

ओहु मुआ ओहु झड़ि पइआ वे तगा गइआ ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७१)

शब्दार्थ : दइआ – दया; कपाह – कापूस; संतोखु – संतोष; सूतु – सूत, धागा; जतु – संयम; गंडी – गाठ; सतु – सत्य; वटु – आचरण; एहु – असे; जनेऊ – जाणते; जीअ – जीव; हइ – असेल; त – तर; पाडे – पंडित; घतु – घाल; तुटै – तुटणे; मलु – मळ; जलै – जळत; जाइ – जाणे; धंनु – धन्य; गलि – गळा; चउकडि – चार कवड्यांचा, कवडीमोल; मुलि – मूल्य, किंमत; अणाइआ – आणलेस; बहि – बसून; चउकै – घरात; पाइआ – प्राप्त केले; सिखा – शिक्षण, मंत्र, दीक्षा; कंनि – कान; चड़ाइआ – चढवले, दिले; थिआ – झाला.

भावार्थ : असे सांगतात, की श्री गुरु नानक देवजी यांना मुंजीच्या वेळी ब्राह्मण जानवे घालत असताना त्यांनी हा श्लोक ब्राह्मणास ऐकवला. ते सांगतात. हे पंडित, जर तुमच्याजवळ दयारूपी कापसापासून संतोषरूपी धागा काढून त्यास संयमाच्या गाठी बांधून दृढ सत्याचरणाच्या मंत्राने मंतरलेले असे जानवे असेल तर ते मला घाला. असे जानवे कधी तुटणार नाही, मलिन होणार नाही किंवा जळणार नाही. नानक सांगतात असले जानवे घालणारा जीव धन्य होय. हे पंडित हो ! तुम्ही जे जानवे घालता ते सूताचे जानवे चार कवड्यांना बाजारात मिळते. त्याच्यावर मंत्र म्हणून ते मंतरलेले जानवे घालणे काही कामाचे नाही. ह्याच बरोबर मुंजमुलाच्या कानात मंत्र देतात व तेव्हापासून तो ब्राह्मण गुरू होतो. पण मेल्यावर हे जानवे देहाबरोबर जळून जाते. परलोकात जाताना तो जीव जानव्याशिवायच जातो. परलोकात केवळ आत्मा व त्याने केलेले भलेबुरे कर्मच जाते. बाकी काही जात नाही. ॥१॥

॥ महला १ ॥ लख चोरीआ लख जारीआ लख कूडीआ लख गालि ॥

लख ठगीआ पहिनामीआ राति दिनसु जीअ नालि ॥

तगु कपाहहू कतीऐ बाह्मणु वटे आइ ॥

कुहि बकरा रिंन्हि खाइआ सभु को आखै पाइ ॥

होइ पुराणा सुटीऐ भी फिरी पाईऐ होरु ॥

नानक तगु न तुटई जे तगि होवै जोरु ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७१)

शब्दार्थ : लख – लाखो; चोरीआ – चोऱ्या; जारीआ – व्यभिचार; कूडीआ – असत्य गोष्टी; गालि – शिव्या; ठगीआ – फसवेगिरीच्या गोष्टी; पहिनामीआ – कोणाची ठेव; नालि – सवे, बरोबर; तगु – धागा; कपाहहू – कापसापासून; कतीऐ – काततात; वटे आइ – व पिळ देणे; कुही – कापून; रिंन्हि – शिजवून; खाइआ – खातात; सभु – सर्व; आखै – म्हणतात; पाइ – पुराना, जुना; सुटीऐ – टाकतात; फिरि – परत; होरु – अन्य; तुटई – तुटणे; जोरु – जोर, ताकद, बल.

भावार्थ : माणूस लाखोवेळा चोऱ्या करतो. लाखोवेळा व्यभिचार करतो. अनेक वेळ खोटे बोलतो, अपशब्द उच्चारतो. गुप्तपणे लपून छपून नाना प्रकारची पापे करतो. अशांच्या घरी ब्राह्मण येऊन साधारण कापसापासून बनविलेले जानवे त्यास घालतो. असल्या जानव्याचा काय उपयोग ? सर्वजण जानवे घातल्याचा आनंद व्यक्त करण्यासाठी बकऱ्याचा बळी देऊन मांस भक्षण करतात. अशाने काय आचरण शुद्ध होते ? जानवे जुने झाले की ते फेकून देऊन दुसरे घालतात. नानक सांगतात, दया, सत्य, संतोष, दृढता आदिगुणाचे जर जानवे घातले, तर ते कधी जुने होणार नाही व तुटणार नाही. अशा जानव्याने आत्मा शुद्ध होईल. नुसत्या कर्मकांडाचा काय उपयोग ? ॥२॥

॥ म. १ ॥ नाइ मंनिऐ पति ऊपजै सालाही सचु सूतु ॥

दरगह अंदरि पाईऐ तगु न तूटसि पूत ॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७१)

शब्दार्थ : नाइ – प्रभुनाम; मनिऐ – मनात दृढ केले; पति – पत प्रतिष्ठा; उपजै – निर्माण होते; सालाही – स्तुती; सूतु – सूत, दोरा; सचु – सदैव, अस्तित्वमान; दरगह – परमेश्वराचा दरबार; अंदरि – आत; पाईऐ – प्राप्त होते; तगु – दोरा; न तूटसि – तुटत नाही; पूत – पवित्र.

भावार्थ : जर सदा अस्तित्वमान असलेल्या त्या प्रभू परमात्म्याचे नाम मनात दृढ धरून प्रभुस्तुतीच्या धाग्याचे जानवे परिधान केले, तर ते पवित्र बंधन कधीही तुटत नाही व असे जानवे घालणाऱ्यास प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात प्रतिष्ठा प्राप्त होते. ॥३॥

तगु न इंद्री तगु न नारी ॥ भलके थुक पवै नित दाड़ी ॥

तगु न पैरी तगु न हथी ॥ तगु न जिहवा तगु न अखी ॥

वे तगा आपे वतै ॥ वटि धागै अवरा घतै ॥

लै भाडि करे वीआहु ॥ कढि कागलु दसे राहु ॥

सुणि वेखहु लोका एहु विडाणु ॥ मनि अंधा नाउ सुजाणु ॥४॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७१)

शब्दार्थ : तगु – धागा, बंधन, जानवे; इंद्री – इंद्रिये; नारी – नाडी; भलके – दररोज; नित – नेहमी; दाड़ी – दाढी; पैरी – पायात; हथी – हातात; जिहवा – जिव्याजीभ; अखी – डोळ्यांवर; वेतगा – विनाजानवे; भलके थुक पवै – उद्या अपमानित व्हावे लागेल; वटि – वाटतो, पीळ देणे; घतै – घालतो; लै – घेऊन; भाडि – दक्षिणा, सेवामूल्य; विआहु – विवाह; राहु – मार्ग; कढि – काढून; कागलु – कागद; दसे – दाखवतो; सुणि – ऐका; वेखहु – पाहा; एहु – हे; विडाणु – आश्चर्य; मनि – मनाने; अंधा – अंधळा; नाउ – नाव; सुजाणु – ज्ञानी.

भावार्थ : ह्या ब्राह्मणांची तऱ्हा पाहा. ते लोकांना जानवी (बंधने) घालतात. पण स्वतःच्या इंद्रियांवर, नाड्यांवर मात्र कोणतेही बंधन ठेवू शकत नाहीत. त्यामुळे त्यांना सतत अपमानित व्हावे लागते. त्याची जगात छी थू होते. पाऊल वाकड्या मार्गाने जाऊ नये म्हणून पायावर बंधन घालत नाहीत. हाताने वाईट कृत्य घडू नये म्हणून हाताला बंधन घालत नाहीत. जिभेवर बंधन नाही. डोळ्यांवर बंधन नाही. ते अनिर्बंध आचरण करत फिरत असतो. लोकांना मात्र जानवी (बंधने) घालतो. पैसे घेऊन लोकांची लग्ने लावतो. कागदावर कुंडली मांडून लोकांना ग्रहपीडेपासून सुटण्याचा मार्ग सांगतो. काय आश्चर्य आहे पाहा स्वतः विषयविकारांनी, मोहमायेने अंधळा असूनही स्वतःस ज्ञानी म्हणवतो.

॥ पउडी ॥ साहिबु होइ दइआलु किरपा करे ता साई कार कराइसी ॥

सो सेवकु सेवा करे जिस नो हुकमु मनाइसी ॥

हुकमि मंनिऐ होवै परवाणु ता खसमै का महलु पाइसी ॥

खसमै भावै सो करे मनहु चिंदिआ सो फलु पाइसी ॥

ता दरगह पैधा जाइसी ॥१५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७१)

शब्दार्थ : साहिबु – परमात्मा; दरआलु – दयाळू; किरपा – कृपा; साई – प्रभू परमात्मा; कार – कार्य, काम; सेवकु – सेवक; हुकमु – हुकूम; मनाइसी – मान्य करवतो; मनिऐ – मानली; परवाणु – प्रभूस मान्य होतो; खसमै – प्रभूच्या; पाइसी – प्राप्त करतो; भावै – आवडते; सो – ते; करे – करतो; मनहु – मनात; चिंदिआ – चिंतितो, इच्छितो; फलु – फल; ता – तेव्हा; पैधा – मानव अलंकाकार, सन्मान, सत्कार.

भावार्थ : प्रभू परमात्मा ज्याच्यावर दया करतो, ज्याच्यावर कृपा करतो, त्याच्याकडून प्रभूस आवेडल असे कार्य करून घेतो. प्रभू परमात्मा त्यास आपल्या आज्ञेत ठेवतो. असा सेवक प्रभू परमात्म्याची सेवा करतो. प्रभूच्या आज्ञेत प्रसन्न होऊन राहिल्याने तो प्रभू परमात्म्यास प्रिय होतो व त्यास प्रभूच्या दरबारात प्रवेश प्राप्त होतो. जेव्हा सेवक प्रभू परमात्म्यास आवेडल असेच काम करतो, तेव्हा प्रभू परमात्मा त्याच्यावर प्रसन्न होऊन त्यास मनोवांछित फल देतो व त्यास प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात सन्मानपूर्वक प्रवेश प्राप्त होतो.

॥ श्लोक म. १ ॥ गउ बिराहमण कउ करु लावहु गोबरि तरणु न जाई ॥

धोती टिका तै जपमाली धानु मलेछां खाई ॥

खंड ३ [३२२]

अंतरि पूजा पड़हि कतेबा संजमु तुरका भाई ॥

छोडीले पाखंडा ॥

नामि लइऐ जाहि तरंदा ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७१)

शब्दार्थ : गउ – गाय; बिराहमण – ब्राह्मण; करु – कर, जकात; लावहु – लावतो; गोबर – गोमय, शेण; तरणु – तरून; तै – आणि; धानु – भोजन; मलेंछा – म्लेंछ, मुसलमान; खाइ – खातो; अंतरि – आत, लपून छपून; संजमु – मर्यादा, रीतीरिवाज; छोडीले – सोडून दे; पाखंडा – ढोंगी, खोटा व्यवहार; लइए – घे; जाहि – जाशील; तरंदा – तरून.

भावार्थ : माणूस काय विचित्र आहे पाहा ! एकीकडे गाय व ब्राह्मण नदी पार करण्यासाठी तो त्यांच्यावर कर लादतो. तर त्याच गायीच्या शेणाने घर सारवून पवित्र करतो. गायीच्या शेणाने संसारसागर तरून जाता येत नाही. धोतर नेसतो, कपाळावर टिळा, हाताने जपमाळ फिरवतो पण मुसलमानाकडे भोजन करतो. ज्यांना तो म्लेंछ म्हणतो, त्याच्याकडून धन-धान्य घेऊन आपला चरितार्थ चालवतो. आपल्या घरात बसून पूजापाठ करतो. बाहेर मात्र मुसलमानांना दाखविण्यासाठी त्यांच्याबरोबर त्यांच्या धर्मग्रंथाचे कुराण, कतेबचे वाचन करतो. बाह्य व्यवहारही मुसलमानांसारखे करतो. मित्रा हे पाखंड सोड. हा ढोंगीपणा सोड. प्रभुनामाचा स्वीकार कर आणि हा संसारसागर तरून जा. ॥१ ॥

॥ म. १ ॥ माणस खाणे करहि निवाज ॥ छुरी वगाइनि तिन गलि ताग ॥

तिन घरि ब्राह्मण पूरहि नाद ॥ उन्हा भि आवहि ओई साद ॥

कूडी रासि कूडा वापारु ॥ कूडु बोलि करहि आहारु ॥

सरम धरम का डेरा दूरि ॥ नानक कूडु रहिआ भरपूरि ॥

मथै टिका तेडि धोती कखाई ॥ हथि छुरी जगत कासाई ॥

नील वसत्र पहिरि होवहि परवाणु ॥ मलेछ धानु ले पूजहि पुराणु ॥

अभाखिआ का कुठा बकरा खाणा ॥ चउके उपरि किसै न जाणा ॥

दे कै चउका कढी कार ॥ उपरि आइ बैठे कूडिआर ॥

मतु भिटै वे मतु भिटै ॥ इहु अंनु असाडा फिटै ॥

तनि फिटै फेड करेनि ॥ मनि जूठै चुली भरेनि ॥

कहु नानक सचु धिआईऐ ॥ सुचि होवै ता सचु पाईऐ ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७१)

शब्दार्थ : माणस खाणे – नरभक्षक, जुलमी राजे, जुलूम करणारे; करहि निवाज – नमाज पढतो; छुरी – सुरी; वगाइनि – वागवणार; तिन – त्यांच्या; गाले – गळ्यात; ताग – जानवे; पुरहिनाद – शंख वाजवतात; उन्हा – त्यांना; भि – सुद्धा; आवहे – येता; ओई – तोच; साद – स्वाद, वास, चव; कूडी – खोटी, गैरमार्गाने; रासि – धनदौलत; वापारु – व्यापार; बोलि – बोलणे; आहारु – आहार; सरम – शरम, लाज; धरम – धर्म; डेरा दूरि – विचार दूरच ठेवतो; भरपुर् – सर्वत्र; मथै – कपाळावर; तेडि – त्रिकुंठी; कखाई – भगव्या रंगाचे; हथि – हातात; कासाई – कसाई, अत्याचारी; नील – निळे; वसत्र – वस्त्र; पहिरि – परिधान करून; होवहि – होतात; परवाणु – मान्यता, स्वीकृती; मलेछ – म्लेछ, मुसलमान; धानु – धान्य; पूजहि – पुजतात; अभाखिआ – परकी भाषा; कुठा – हलाल केलेला; देकै – काढून आखून देतात; चउका – चौकोन; काढीकार – रेघा आखून; उपरि – त्या चौकावर; कूडिआर – पापी, दुर्गुणी,

खोटे, लुच्चे; **मतु भितै** – शिवू नका; **इहु** – हे; **अंनु** – अन्न; **असाडा फिटै** – अशुद्ध होईल; **तनि** – शरीर; **फिटै करेनि** – वाइट कर्म करतात; **मनि** – मनात; **जुठै** – खोटेपणा, पाप; **चुली भरेनि** – शरीराची स्वच्छता; **सचु** – सत्यस्वरूप, परमात्मा; **धिआईऐ** – ध्यान करा, स्मरण करा; **सुचि** – शुद्ध, पवित्र; **होवै** – व्हावे; **ता** – तेव्हा; **पाइए** – प्राप्त होतो.

भावार्थ : मुसलमान शासक माणसे खाणारे म्हणजे माणसावर अत्याचार करणारे, धार्मिक नमाज पढतात आणि जे त्यांना मदत करतात (हिंदू सरदार) ते गळ्यात जानवे घालतात. त्यांच्या घरी जाऊन ब्राह्मण पूजा-अर्चा करतात व त्यांनी पापाने कमावलेले अन्न ग्रहण करतात व त्यात आनंद मानतात. हा सगळा व्यवहार मिथ्याचार आहे. हे सगळे लोक खोटे बोलून, खोटे वागून आपला प्रपंच चालवतात. त्यांनी लाजलज्जा, धर्माचार सोडून दिला आहे. नानक सांगतात, आता ह्या जगात सर्वत्र खोटेपणा, मिथ्याचार भरून राहिला आहे. कपाळी टिळा, कमरेला भगवे धोतर नेसतात आणि हातात सुरा घेऊन जगावर अत्याचार करत सुटतात. मुलसमान शासकाकडे नोकरीवर जाताना निळी वस्त्रे परिधान करतात व त्यांच्या पुढे स्वतःस समर्पित करतात. एकीकडे मुसलमानी भाषा बोलणे पाप मानतात. पण त्याच वेळी हलाल करून मारलेल्या बकऱ्याचे मांस खातात. दुसरीकडे मात्र हे ब्राह्मण पावित्र्याचा आव आणून आपल्या घरात दुसऱ्यांना प्रवेश करण्यास मनाई करतात. आपण बसतात. बैठकीभोवती चारी बाजूस रांगोळीच्या रेघा मारून त्यामध्ये बसतात व दुसऱ्यांना 'शिवू नका, शिवू नका, माझे पावित्र्य नष्ट होईल, विटाळ होईल.' असे सांगतात. अपवित्र शरीर स्वच्छ करण्यासाठी स्नान करतात. पण त्यांचे मन मात्र विचाराने अपवित्र व घाणीने लडबडलेले असते. नानक सांगतात, त्या सत्यरूप प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर, ध्यान कर. जर प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला तर शरीर, मन, आचार, विचार, सारे काही पवित्र होईल. ॥२॥

॥ पउडी ॥ चितै अंदरि सभु को वेखि नदरी हेठि चलाइदा ॥

आपे दे वडिआईआ आपे ही करम कराइदा ॥

वडहु वडा वड मेदनी सिरे सिरि धंधै लाइदा ॥

नदरि उपठी जे करे सुलताना घाहु कराइदा ॥

दरि मंगनि भिख न पाइदा ॥१६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७२)

शब्दार्थ : **चितै** – चित्तात; **सभु** – सर्व; **वेखि** – पाहतो; **नदरी** – कृपा; **हेठि** – द्वारे; **चलाइदा** – चालवतो; **आपे** – स्वयंप्रभू; **वडिआईआ** – मोठेपणा; **करम** – कर्म; **कराइदा** – करवतो; **वडहु वडा** – मोठ्यात मोठा, सर्वश्रेष्ठ; **मेदनी** – पृथ्वी; **सिरे सिरि** – प्रत्येक जीवास; **धंधै** – काम, धंदा; **लाइदा** – लावतो; **नदरि उपठी** – अवकृपा; **घाहु** – गवत; **दरि** – दार; **मंगनि** – मागणे; **भिख** – भीक; **पाइदा** – प्राप्त होणे.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याचे सर्वांकडे लक्ष आहे. तो सर्व काही पाहतो व सर्वांना कार्यमग्न ठेवतो. तोच जीवाला मोठेपणा देतो. तो स्वतः सर्वांना कर्म करायला लावतो. मोठ्याहून मोठा, सर्वश्रेष्ठ प्रभू परमात्मा ह्या विशाल जगात प्रत्येकास काम धंदा नेमून देतो. पण जर त्याची अवकृपा झाली तर तो सुलतानालाही तृणवत करून टाकतो. मग अशा जीवाने दारोदारी हिंडून भीक मागितली, तरी त्याला कोणी भीकही घालत नाही.

॥ सलोकु म. १ ॥ जे मोहाका घरु मुहै घरु मुहि पितरी देइ ॥

अगै वसतु सिजाणीऐ पितरी चोर करेइ ॥

वढीअहि हथ दलाल के मुसफी एह करेइ ॥

नानक अगै सो मिलै जि खटे घाले देइ ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७२)

शब्दार्थ : जे - जर; मोहाका - चोर; घरु मुहै - घर लुटतो; पितरी - पितरांना; देइ - देईल; अगै - परलोकात; वसतु सिजाणीऐ - वस्तू ओळखली जाते; चोर करेइ - चोर बनवतो; वढीअहि - तोडतो; हथ - हात; दलाल - श्राद्धासाठी आलेला ब्राह्मण; मुसफी - न्यायाधीश; एह - असा; करेइ - करील; मिलै - मिळते; सो - ते; जि - जे; खटे - कष्टाने; घाले देइ - दान करतो.

भावार्थ : जर चोर दुसऱ्याच्या घरी चोरी करून त्या पैशाने आपल्या पितरांचे श्राद्ध करील तर ती गोष्ट परलोकात ओळखली जाईल व त्यामुळे त्याचे पितरही चोर ठरतील. प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात त्याचा न्याय होईल व ज्या ब्राह्मणाने हे श्राद्ध कर्म केले, त्याचे हात तोडण्याची शिक्षा दिली जाईल. नानक सांगतात. परलोकात तेच मिळते, जे तुम्ही कष्ट करून मिळवता.॥१॥

॥ म.१ ॥ जिउ जोरू सिरनावणी आवै वारोवार ॥

जूठे जूठा मुखि वसै नित नित होइ खुआरु ॥

सूचे एहि न आखीअहि बहनि जि पिंडा धोइ ॥

सूचे सेई नानका जिन मनि वसिआ सोइ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७२)

शब्दार्थ : जिउ - जसे; जोरू - स्त्री; सिरनावणी - मासिक ऋतू; आवै - येतो; वारोवार - वारंवार, सदैव; जुठे - अपवित्र; जुठा - खोटेपणा; वसै - वास करतो, असतो, वसतो; नितनित - नेहमी; होइ - होतो; खुआरु - दुःखी, अपमानित; सूचे - पवित्र; एही - असा, तो; आखीअहि - ओळखला जातो; बहनि - बसतो; जि - जो; पिंडा - शरीर; धोइ - धुतो; सेइ - तेच; जिन - ज्यांच्या; वसिआ - राहतो; सोइ - प्रभू.

भावार्थ : ज्या प्रमाणे स्त्रीला प्रत्येक महिन्याला नहाण येते (ऋतु प्राप्त होतो.) त्याप्रमाणे खोट्या माणसाचे खोटेपण वारंवार उघडे पडते व तो दुःखी होतो, जगात अपमानित होतो. केवळ बाहेरून अंग धुतल्याने तो जीव पवित्र होत नाही. नानक सांगतात. ज्याच्या अंतःकरणात प्रभूचा वास आहे, तोच जीव पवित्र होय.

॥ पउड़ी ॥ तुरे पलाणे पउण वेग हर रंगी हरम सवारिआ ॥

कोठे मंडप माडीआ लाइ बैठे करि पासारिआ ॥

चीज करनि मनि भावदे हरि बुझनि नाही हारिआ ॥

करि फुरमाइसि खाइआ वेखि महलति मरणु विसारिआ ॥

जरु आई जोबनि हारिआ ॥१७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७२)

शब्दार्थ : तुरे - घोडे; पलाणे - जीन; पउण - वारा; हर - प्रत्येक; रंगी - रंगाची; हरम - महाल; सवारिआ - सजवलेले; कोठे - कोठ्या; पासारिआ - ऐस-पैस पसरून; चीज - कौतुक; मनि - मनाला; भावदे - आवडणारे; हरि - परमेश्वर; बुझनि - जाणणे, ओळखणे; हारिआ - पराभूत होतो; फुरमाइसि - आज्ञा, हुकूम; मरणु - मृत्यूला; विसारिआ - विसरला; जरु - म्हातारपण; जोबन - यौवन.

भावार्थ : ज्यांच्याजवळ वायू वेगाने पळणारे, पाठीवर मखमली झूल पांघरलेले उत्तमोत्तम घोडे आहेत. नाना तऱ्हेने सजवलेले जनानखाने आहेत. ऐश्वर्य संपन्न महाल आहेत की ज्यात बसून ते नाना तऱ्हेचे रंगविलास भोगत आहेत. असे विलासी जीवन उपभोगणारे लोक आपल्याच अहंकारात मस्त असतात. पण जर त्यांच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याची भक्ती

नसेल, प्रभुनामाची आवड नसेल, तर त्यांचे जीवन फोल आहे. जो माणूस दुसऱ्यावर हुकमत गाजवून, त्यांना लुबाडून मृत्यूस विसरून आपला यौवनकाल ऐश्वर्यात घालवतो, त्यांना म्हातारपणी फार यातना सोसाव्या लागतात.॥१७॥

॥ सलोकु म.१ ॥ जे करि सूतकु मंनीऐ सभ तै सूतक होइ ॥

गोहे अतै लकडी अंदरि कीडा होइ ॥

जेते दाणे अंन के जीआ बाझु न कोइ ॥

पहिला पाणी जीउ है जितु हरिआ सभु कोइ ॥

सूतकु किउ करि रखीऐ सूतकु पवै रसोइ ॥

नानक सूतकु एव न उतरै गिआनु उतारे धोइ ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७२)

शब्दार्थ : जे – जर; सूतकु – सुतक, अपवित्रता; मंनीऐ – मानले; सभ तै – सर्वत्र; गोहे – शोण; अंदरि – आत; जेते – जेवढे, जितके; अंन – अन्न; जीआ – जीव; बाझु – शिवाय; पहिला – प्रथम; जितु – ज्यामुळे; हरिआ – पराभूत झाले; रसोइ – स्वयंपाकघर; एव – अशा तऱ्हेने; न उतरै – दूर होत नाही, नाहीसे होत नाही; गिआनु – ज्ञान; धोइ – धुवून.

भावार्थ : जर सुतक-अपवित्रता मान्य केली तर अपवित्रता तर सर्वत्रच आहे. शोण आणि लाकूड यामध्येही किडे पडतात. अन्नाच्या प्रत्येक दाण्यात जीव आहे. जीव सर्वत्र आहे. जीवाशिवाय एकही गोष्ट नाही. सर्व प्रथम पाणी हेच जीवाने भरलेले आहे. पाण्यामुळेच सर्व काही आहे. जीवन आहे. पण पाण्यात तर लाखो जीव आहेत. मग सुतक मानणार तरी कसे? म्हणून सुतक, अपवित्रता हा भ्रम आहे. अपवित्रता तर सर्वत्र आहे. स्वयंपाकातही अपवित्रता आहे. नानक सांगतात, अशा तऱ्हेने अपवित्रता नष्ट होणार नाही. हे भ्रम, ही अपवित्रता ज्ञानानेच धुऊन टाकता येईल.

॥ म. १ ॥ मन का सूतकु लोभु है जिहवा सूतकु कूडु ॥

अखी सूतकु वेखणा पर त्रिअ पर धन रूपु ॥

कंनी सूतकु कंनी पै लाइतबारी खाहि ॥

नानक हंसा आदमी बधे जमपुरि जाहि ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७२)

शब्दार्थ : सूतकु – अपवित्रता; लोभु – लोभ; जिहवा – जीभ; कूडु – असत्य बोल; अखी – डोळे; वेखणा – पाहणे; पर – परकी; त्रिअ – स्त्री; रूपु – रूप, सौंदर्य; कंनी – कान; लाइतबारी – चुगली, निंदा; खाहि – ऐकणे; हंसा – आत्मा; बधे – बांधून; जमपुरि – यमलोक; जाहि – जातो.

भावार्थ : अपवित्रता कशाला म्हणावे हे सांगताना श्री गुरू नानक देवजी सांगतात. लोभ ही मनाची अपवित्रता आहे. असत्य वचन बोलणे हे जिभेची अपवित्रता होय. परस्त्रीचे रूप न्याहाळणे, दुसऱ्याने धन पाहणे, ही डोळ्याची अपवित्रता आहे. दुसऱ्यांची निंदा, चुगली ऐकणे ही कानांची अपवित्रता आहे. ह्या सर्व अपवित्रतेत बद्ध झालेला जीव यमयातना भोगतो.॥२॥

॥ म. १ ॥ सभो सूतकु भरमु है दूजै लगै जाइ ॥

जंमणु मरणा हुकमु है भाणै आवै जाइ ॥

खाणा पीणा पवित्र है दितोनु रिजकु संबाहि ॥

नानक जिन्ही गुरमुखि बुझिआ तिन्हा सूतकु नाहि ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७२)

शब्दार्थ : सभो – सर्व; सूतकु – अपवित्रता; भरमु – भ्रम; दूजै – द्वैतभावात; लगै – लागते; जंमणु – जन्मणे; मरणा – मरणे; हुकमु – प्रभूची आज्ञा; भाणै – इच्छेप्रमाणे; पवित्रु – पवित्र; रिजकु – उपजीविका, अन्नपाणी; संबाहि – संभाळतो; जिन्ही – ज्यांनी; बुझिआ – जाणले; तिन्हा – त्यांना.

भावार्थ : हे सुतक वगैरे सर्व काही भ्रम आहे. जो द्वैतात बुडालेला आहे, मोहमायेने लिप्त आहे, त्यालाच ह्या कल्पना सुचतात. जीवाचे जन्मणे-मरणे सारे काही त्या प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेप्रमाणे होते. त्याच्याच इच्छेप्रमाणे जीव जगात येतात आणि जातात. जीवाच्या पालन-पोषणासाठी परमेश्वरानेच हे अन्न पाणी दिले आहे. ते सर्व पवित्रच आहे. नानक सांगतात, ज्याने सतगुरूच्या मुखातून हे ज्ञान प्राप्त केले आहे. त्याला सुतक लागत नाही. अपवित्रता त्यांच्या जवळही येत नाही.

॥ पउडी ॥ सतिगुरु वडा करि सालाहीऐ ॥

जिसु विचि वडीआ वडिआईआ ॥

सहि मेले ता नदरी आईआ ॥

जा तिसु भाणा ता मनि वसाईआ ॥

करि हुकमु मसतकि हथु धरि विचहु मारि कढीआ बुरिआईआ ॥

सहि तुठै नउ निधि पाईआ ॥१८ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७३)

शब्दार्थ : सतिगुरु – सतगुरू; वडा – महान, श्रेष्ठ; सालाहीऐ – स्तुती कर; जिसु – ज्या; विचि – मध्ये; वडिआईआ – श्रेष्ठात, श्रेष्ठ गुण; सहि – प्रभू परमात्मा, स्वामी; मेले – प्राप्त झाला, मिलन झाले; ता – तेव्हा; नदरी – नजरेला दिसतात; जा – जेव्हा; तिसु – त्याला; भाणा – मर्जी; ता – तेव्हा; वसाईआ – वसवतो, वसतो; मनि – मनात; करि – करतो; हुकमु – आज्ञा; मसतकि – मस्तक; हथु – हात; विचहु – मधून; तुठै – प्रसन्न; नउनिधी – नवनिधी.

भावार्थ : सतगुरू श्रेष्ठ आहे. त्याची स्तुती करावी. कारण त्याच्या अंगी श्रेष्ठात श्रेष्ठ गुण आहेत. प्रभू परमात्म्याच्या कृपेनेच सतगुरू प्राप्त होतो. तेव्हाच ते गुण साधकास दिसतात. प्रभूची इच्छा झाली तर ते गुण साधकाच्याही अंगी निर्माण होतात. प्रभुकृपेने सतगुरू साधकाच्या मस्तकावर हात ठेवून साधकाचे सर्व दुर्गुण काढून टाकतो. अशा साधकावर प्रभू परमात्मा परमेश्वर प्रसन्न होतो व त्यास नवनिधी देतो. ॥१८॥

॥ सलोकु म. १॥ पहिला सुचा आपि होइ सुचै बैठा आइ ॥

सुचै अगै रखिओनु कोइ न भिटिओ जाइ ॥

सुचा होइ कै जेविआ लगा पड़णि सलोकु ॥

कुहथी जाई सटिआ किसु एहु लगा दोखु ॥

अंनु देवता पाणी देवता बैसंतरु देवता लूणु पंजवा पाइआ घिरतु ॥

ता होआ पाकु पवितु ॥ पापी सिउ तनु गडिआ थुका पईआ तितु ॥

जितु मुखि नामु न ऊचरहि बिनु नावै रस खाहि ॥

नानक एवै जाणीऐ तितु मुखि थुका पाहि ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७३)

शब्दार्थ : पहिला – प्रथम; सुचा – शुद्ध, पवित्र; आपि – आपण स्वतः; सुचै – पवित्र; बैठा – बसतो; अगै – समोर; रखिओनु – ठेवतात; कोइ – कोणी; भिटिओ – अपवित्र; जेविआ – जेवतो; लगा – लागतो; पड़णि – वाचन;

सलोकु – श्लोक; कुहथी – घाणेरडी; जाई – जागा; सटिआ – फेकतो; किसु – कोणाला; एहु – ह्याचा; दोखु – दोष; अंनु – अन्न; बैसंतरु – अग्नी; लूणु – मीठ; पंजवा – पाचवे; धिरतु – तूप; ता – त्यापासून; होआ – झालेले; पाकु – स्वयंपाक; पवितु – पवित्र; सिउ – सह; तनु – शरीर; गडिआ – टाकले, गाडले; थुका – थुंकतो; तितू – त्याच्यावर; जितु – ज्या; उचरहि – उच्चारणे; रसखाहि – स्वादिष्ट पदार्थ खातो; एवै – असे; जाणीऐ – जाणावे; पाहि – पडते.

भावार्थ : ब्राह्मण प्रथम स्नानादी कामे करून स्वतः शुद्ध होतो. मग शुद्ध केलेल्या जागी बसतो. त्याच्या पुढे यजमान भोजन आणून ठेवतात. त्यास कोणी शिवून अपवित्र करता कामा नये. मग तो ब्राह्मण श्लोक (मंत्र) म्हणून जेवतो. पण असे हे अन्न अखेर विष्टा बनून अपवित्र होते व अपवित्र जागी फेकले जाते. आता ह्याचा दोष कोणाला द्यावा ? अन्न हे देवता आहे. ज्या पाण्याने ते शिजवले जाते ते पाणी ही देवता आहे. ज्या अग्नीवर ते शिजवले जाते तो अग्नी ही देवता आहे. स्वयंपाकासाठी वापरले जाणारे मीठ ही देवता आहे. त्या अन्नावर वाढले जाणारे तूप ही पाचवी देवता. त्या सर्वापासून बनलेले अन्नही पवित्र आहे. पण असे हे पवित्र अन्न पापी शरीराच्या संगतीत आल्यामुळे अपवित्र (विष्टा) होते. म्हणून त्यावर थुंकतात. नानक सांगतात, ज्या मुखाने प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा उच्चार होत नाही. अशा मुखाने सुग्रास भोजन केले तरी त्यावर थुंकण्याच्याच ते लायकीचे असते.॥१॥

॥ म. १ ॥ भंडि जंमीऐ भंडि निंमीऐ भंडि मंगणु वीआहु ॥

भंडहु होवै दोसती भंडहु चले राहु ॥

भंडु मुआ भंडु भालीऐ भंडि होवै बंधानु ॥

सो किउ मंदा आखीऐ जितु जंमहि राजान ॥

भंडहु ही भंडु ऊपजै भंडै बाझु न कोइ ॥

नानक भंडै बाहरा एको सचा सोइ ॥

जितु मुखि सदा सालाहीऐ भागा रती चारि ॥

नानक ते मुख ऊजले तितु सचै दरबारि ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७३)

शब्दार्थ : भंडि – स्त्री, स्त्रीपासून; जंमीऐ – जन्मला; निंमीऐ – निर्माण होते; मंगणु – मागणी; वीआहु – विवाह करतो; होवै – होते; दोसती – मैत्री; चलै राहु – जीवनाचा मार्ग चालतो; मुआ – मरण; भालीऐ – शोधतात; बंधानु – संबंध; सो – त्या; किउ – का; मंडु – वाईट, हीन; जितु – जिच्यापासून; राजन – राजे; उपजै – उत्पन्न होते; बाझु – शिवाय; बाहरा – शिवाय; एको सचा – एकमात्र प्रभू परमात्मा; सोइ – तोच; जितु – ज्या; भागा – भाग्यवान; सालाहीऐ – स्तुती; रतीचारि – सुंदर दिसते.

भावार्थ : जीवाचा जन्म स्त्रीपासून होतो. स्त्रीच्या शरीरातच मानवी देह निर्माण होतो. पुरुष स्त्रीस मागणी घालून तिच्याशी विवाह करतो. स्त्रीमुळेच अन्य परिवाराशी नातेसंबंध जुळतात. स्त्रीमुळेच ह्या जगाचे व्यवहार (जन्म वगैरे) चालू आहेत. पहिली स्त्री मेली तर पुरुष दुसरी स्त्री शोधून तिच्याशी विवाह करतो. स्त्रीमुळेच अन्यांशी नातेसंबंध जुळतात. ज्या स्त्रीपासून राजे महाराजे जन्म घेतात त्या स्त्रीला वाईट, हीन, अपवित्र का म्हणता ? स्त्रीपासूनच स्त्री जन्म घेते. साऱ्या जगात कोणीही स्त्रीशिवाय जन्मत नाही. नानक सांगतात, स्त्रीच्या उदरातून जन्म न घेतलेला तो एकमात्र प्रभू परमात्माच फक्त आहे. तो स्वयंभू आहे. जो जीव आपल्या मुखाने सदैव प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करतो. त्याचे भाग्य थोर. प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात तो उजळ माथ्याने प्रवेश करतो.

॥ पउड़ी ॥ सभु को आखै आपणा जिसु नाही सो चुणि कढीए ॥
कीता आपो आपणा आपे ही लेखा संढीए ॥
जा रहणा नाही ऐतु जगि ता काइतु गारबि हंडीए ॥
मंदा किसै न आखीए पडि अखरु एहो बुझीए ॥
मूरखै नालि न लुझीए ॥१९॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७३)

शब्दार्थ : सभु – सर्व; आखै – म्हणतात; आपणा – माझं, माझं; जिसु – ज्याला; नाही – नाही; सो – तो; चुणि – शोधून; कढीए – काढा; कीता – केलेले; आपो – आपण; आपणा – आपल्याला; आपे – आपणच; लेखा – कर्मलेख; संढीए – भोगावे लागते; जा – जेव्हा, जर; रहणा – राहणे; ऐतु – येथे, ह्या संसारात; ता – तर; काइतु – कशाला; गारबि – गर्व, अहंकार; हंडीए – बाळगावा; मंदा – वाईट, हीन; किसै – कोणालाही; आखीए – म्हणणे, मोजणे; पडि – वाचून; अखरु – अक्षरे; एहो – असे; बुझीए – समजा, जाणा, शिका; मूरखै – मूर्ख; नालि – बरोबर; लुझीए – भांडण करणे.

भावार्थ : प्रत्येक व्यक्तीच्या मनात मी आणि माझे ही भावना असतेच. ज्याच्या मनात मी पणा नाही असा माणूस शोधूनही सापडणार नाही. आपण केलेल्या कर्माची फळे आपल्यालाच भोगावी लागतात. ह्या जगात कोणीही कायम राहणार नाहीये. मग कशाला बरं विनाकारण गर्व करावा ? अहंकार बाळगता ? कोणालाही हीन समजू नये. तुच्छ लेखू नये. विद्या शिकून एवढे तरी समजा आणि मूर्ख माणसाशी निष्कारण भांडत बसू नका.

॥ सलोकु म.१ ॥ नानक फिकै बोलिऐ तनु मनु फिका होइ ॥
फिको फिका सदीऐ फिके फिकी सोइ ॥
फिका दरगह सटीऐ मुहि थुका फिके पाइ ॥
फिका मूरखु आखीए पाणा लहै सजाइ ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७३)

शब्दार्थ : फिकै – रुक्ष, कडू, रागीट; बोलिऐ – बोलले; तनु – तन; मनु – मन; फिका – रुक्ष; फिको फिका सदीऐ – नेहमी, रुक्ष, रागावून बोलणारा; फिकी सोइ – रागीट म्हणून ओळखला जातो; दरगह – प्रभूचा दरबार; सटीऐ – बाहेर टाकला जातो; मूरखु – मूर्ख; आखीए – म्हणतात; पाणा – जोडे.

भावार्थ : नानक सांगतात, जर माणूस सारखे वाईट साईट रुक्ष बोलत राहिल, तर त्याचे तन-मनही तसेच रुक्ष होईल. नेहमी रागावून बोलणाऱ्यास लोक रागीट म्हणतात. मग लोक त्याच्याशी तसेच बोलतात. असा माणूस प्रभू परमात्म्याच्या दरबारातून हाकलून दिला जातो. लोक त्याची निंदा करतात. अशा माणसास मूर्ख म्हणावे. ज्याच्या मनात, वाणीत प्रेम नाही असा माणूस नेहमी अपमानित होतो. ॥१॥

॥ म.१ ॥ अंदरहु झूठै पैज बाहरि दुनीआ अंदरि फैलु ॥
अठसठि तीरथ जे नावहि उतरै नाही मैलु ॥
जिन्ह पटु अंदरि बाहरि गुदडु ते मले संसारि ॥
तिन्ह नेहु लगा रब सेती देखन्हे वीचारि ॥
रंगि हसहि रंगि रोवहि चुप भी करि जाहि ॥

खंड ३ [३२९]

परवाह नाहि किसै केरी बाझु सचे नाह ॥
 दरि वाट उपरि खरचु मंगा जबै देइ त खाहि ॥
 दीवानु एको कलम एका हमा तुम्हा मेलु ॥
 दरि लए लेखा पीडि छुटै नानका जिउ तेलु ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७३)

शब्दार्थ : अंदरहु – आत, अंत:करणात; झुठे – खोटे; पैज – प्रतिष्ठितपणा; बाहेरी – बाहेर; फैलु – पसरलेला; अठसठि – अडुसष्ट; नावहि – स्नान केले; उतरै – धुवून निघणे; मैलु – मळ; जिन्ह – ज्या; पटु – मऊ वस्त्र, रेशीम; गुदडु – गोधडी; भले – चांगले; संसारि – जगात; तिन्ह – त्याने; रब – ईश्वर; सेती – सह; देखणे – पाहणे; वीचारि – विचार; रंगी – प्रेमाने; हसहि – हसतात; रोवहि – रडतात; चुप – मौन; परवाह – परवा; किसै – कोणाची; बाझु – शिवाय; दरि – द्वार; खरचु – खर्च; मंगा – मागतो; जैब – जेव्हा; देइ – देवो; दीवानु – प्रभू परमात्म्याचा दरबार; कलम – लेखणी; एका – एक; हमा तुम्हा – आम्ही तुम्ही; मैलु – गरीब, श्रीमंत एकत्रित येतात; लेखा – हिशोब; पीडि – पिळून; छुटै – निघते; जिउ – ज्याप्रमाणे; तेलु – तेल.

भावार्थ : जो माणूस अंत:करणात वाईट असतो पण बाहेरून सज्जनपणाचा साऱ्या जगात देखावा करतो त्याने भले अडुसष्ट तीर्थात स्नान केले तरी त्याच्या अंत:करणातील दुष्टपणाचा मळ किंचितही धुतला जात नाही. ज्या माणसाच्या अंत:करणात रेशमी वस्त्राप्रमाणे मऊ मुलायम कोमल भाव असतात पण बाहेरून ते गोधडीसारखे ओबड धोबड वाटतात तेच प्रभू परमात्म्याचे सच्चे सेवक असतात. त्यांच्या मनात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेमभाव असतो. त्यांच्या मनाला प्रभुदर्शनाची ओढ लागलेली असते. ते प्रभुनामाच्या रंगात रंगून जाऊन कधी हसतात तर प्रभुरंगात रंगून कधी कधी रडतात, तर कधी कधी त्याच्या प्रेमात मौन होतात. त्यांना प्रभू परमात्म्याशिवाय अन्य कोणाचीही गरज नसते. जीवनमार्गावर चालत असताना ते प्रभुदारी योगक्षेमाची याचना करतात. तो प्रभू परमात्मा जेव्हा वा जितके देईल त्यातच समाधान मानतात. त्याची निश्चित खात्री असते की प्रभू परमात्म्याचा असा एकच दरबार आहे की जेथे प्रत्येक माणसाचा कर्मलेख लिहिला जातो. त्याने केलेल्या चांगल्या व वाईट कर्मांचा हिशोब मांडला जातो. तेथे तुम्ही आम्ही, गरीब व अमीर सगळे सारखेच मानले जातात. त्या दरबारात प्रत्येकाच्या केलेल्या कर्मांचा हिशोब मागितला जातो. जसे तेलघाण्यात तेल गाळण्यासाठी तेलबिया जशा रगडल्या जातात, तसे दुर्गुणी माणसास पिळून त्याचे दुर्गुण काढून टाकले जातात. ॥२ ॥

॥ पउडी ॥ आपे ही कारणा कीओ कल आपे ही तै धारीऐ ॥
 देखहि कीता आपणा धरि कची पकी सारीऐ ॥
 जो आइआ सो चलसी सभू कोई आई वारीऐ ॥
 जिस के जीअ पराण हहि किउ साहिबु मनहु विसारिऐ ॥
 आपण हथी आपणा आपे ही काजु सवारीऐ ॥२० ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : आपे – स्वतः; करणा – सृष्टी; किओ – केळे; कल – कलाशक्ती; तौ – तू; धारिऐ – धारण केले, निर्माण केले; देखहि – पाहतो, संभाळ करता; कीता – केलेल्या; धरि – रचना करून; सारीऐ – सोंगट्या, जीव; आइआ – आला; सो – तो; चलसी – निघून जातो; सभू – सर्व; आई – येते; वारीऐ – पाळी, तेले; जिस – ज्याने; हहि – आहे; किड – का; साहिबु – परमेश्वर; मनहु – मनात; विसारिऐ – विसरतोय; हथी – हाताने; काजु – कार्य; सवारीऐ – सावरणे, चांगले करणे.

भावार्थ : हे प्रभो ! तू स्वतः ही सृष्टी निर्माण केलीस. तू तुझ्या शक्तीने तिची धारणाही करतोस. ह्या संसाराच्या सारीपाटावर जीवांना तूच खेळवतोस. त्यात कच्च्या पक्क्या सोंगट्या आहेत. भाव असा की ह्या संसारात सुष्ट, दुष्ट दोन्ही प्रकारचे लोक आहेत. जो ह्या संसाररूपी सारीपाटावर येतो, त्याला आपापली वेळ आली की जावेच लागते. हे बंधू ! त्या प्रभू परमात्म्याने तुला हे शरीर दिले. त्यात असलेला प्राण दिला. त्यास तू कसा विसरतोस ? प्रत्येकाने अन्य कोणावर अवलंबून न राहता ईश्वराने नेमून दिलेले काम आपले आपणच केले पाहिजे. ज्याने तुला हे तन-मन दिले त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करून आपल्या जीवनाचे सार्थक करावे. ॥२०॥

॥ सलोकु म. २ ॥ एह किनेही आसकी दुजै लगै जाइ ॥

नानक आसकु कांढीऐ सद ही रहै समाइ ॥

चंगै चंगा करि मने मंदै मंदा होइ ॥

आसकु एह न आखीए जि लेखै वरतै सोइ ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : एह – हे; किनेही – कशी; आसकी – प्रेमभाव; दुजै – दुसरा, अन्य द्वैतभाव; कांढीऐ – म्हणतात; सद – सदा, सदैव; चंगे चंगा – चांगले; मंदे मंदा – वाईट; मने – मानतो; लेखै – हिशोब करतो, भाग्य.

भावार्थ : ज्या प्रेमिकेचे चित्त आपल्या प्रियकराशिवाय अन्य व्यक्तीकडे वळते तिची प्रेमभावना खरी कशी म्हणावी ? स्वतःस प्रभुभक्त म्हणवून घेतो पण द्वैतभावात अडकतो, त्याची भक्ती खरी कशी म्हणावी ? नानक सांगतात, तीच खरी भक्ती जेव्हा भक्त सदैव अहोरात्र प्रभुभक्तीत तल्लीन होऊन राहतो. जो भक्त प्रभू परमात्म्याने दिलेल्या चांगल्या गोष्टीस चांगले मानतो व आनंदित होतो व वाईट गोष्टीस वाईट म्हणून दुःखी होतो, त्यास खरा भक्त कसे म्हणावे ? हा तर प्रभूच्या प्रेमाचा हिशोब मांडल्यासारखेच झाले. ॥१॥

॥ म. २ ॥ सलामु जबाबु दोवै करे मुंढहु घुथा जाइ ॥

नानक दोवै कूडीआ थाइ न काई पाइ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : दोवै – दोन्ही; मुंढहु – प्रारंभापासून; घुथा – कुमार्ग; कूडीआ – खोटे, मिथ्या; थाइ न काइ – हेही नाही आणि तेही नाही.

भावार्थ : जो भक्त परमेश्वराकडून प्राप्त झालेल्या चांगल्या गोष्टीबद्दल त्याला लवून नमस्कार करतो व वाईट गोष्ट (दुःख) प्राप्त झाल्यावर प्रभू परमात्म्याच्या न्यायीपणावर प्रश्न उपस्थित करतो त्याची भक्ती मुळातच खोटी असते. स्वार्थावर आधारित असते. नानक सांगतात, परमेश्वराकडून अशा जीवाचा नमस्काराचाही स्वीकार केला जात नाही किंवा त्याच्या आक्षेपांनाही उत्तर दिले जात नाही. दोनही गोष्टींचा प्रभू परमात्म्याकडून स्वीकार केला जात नाही. ॥२॥

॥ पउडी ॥ जितु सेविए सुखु पाईऐ सो साहिबु सदा सम्हालीऐ ॥

जितु कीता पाईऐ आपणा सा घाल बुरी किउ घालीऐ ॥

मंदा मूलि न कीचई दे लंमी नदरि निहालीऐ ॥

जिउ साहिब नालि न हारीऐ तेवेहा पासा ढालीऐ ॥

किछु लाहे उपरि घालीऐ ॥२१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : जितु – ज्याची; सेविए – सेवा केली; सो – तो; साहिबु – प्रभू परमात्मा; सम्हालीऐ – स्मरण करावे; कीता – केलेले कर्म; सा – ते; घाल – परिश्रम; कष्ट बुरी – वाईट; मंदा – वाईट; मूलि – मुळीच; कीचई – करू नये; दे –

देऊन; लंमी – दूरवर; नदरि – दृष्टी; निहालीऐ – टाकावा; किछु – काही; घालीऐ – परिश्रम करावे; लाहे – लाभ.

भावार्थ : ज्या प्रभू परमात्माचे स्मरण केल्याने सुख प्राप्त होते त्या प्रभू परमात्म्याची सदैव आठवण ठेवावी. आपण केलेल्या कर्मांचे फळ आपणास भोगावे लागते मग वाईट कर्म का बरं करावे ? चुकून सुद्धा वाईट कर्म करू नये. दूरवर विचार करून नेहमी काम करा. असे कोणतेही कर्म करू नका की ज्यामुळे आपण प्रभू परमात्म्याच्या प्रेमास पारखे होऊ. उलट असेच कर्म करावे, की ज्यामुळे त्या प्रभू परमात्म्याच्या आपल्यावरील प्रेमात वाढच होईल. ॥२१॥

॥ सलोकु म. २ ॥ चाकरु लगै चाकरी नाले गारबु वादु ॥

गला करे घणेरीआ खसम न पाए सादु ॥

आपु गवाइ सेवा करे ता किछु पाए मानु ॥

नानक जिस नो लगा तिसु मिलै लगा सो परवानु ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : चाकरू – चाकर, सेवक; नाले – सह; गारबु – गर्व, अहंकार; वादु – वादविवाद; गला – गोष्टी, गप्पा, बडबड; घणेरीआ – पुष्कळ, विपुल; खसम – प्रभू परमात्मा; सादु – प्रसन्नता, खुशी; आपु – अहंकार; ता – तेव्हा; जिसनो – ज्याने; तिसु – त्याला; सो – तो; परवानु – स्वीकार, मान्यता.

भावार्थ : प्रभूचा सेवक, प्रभूची भक्ती, प्रभू परमात्म्याची सेवा करताना जर त्याच्या मनात गर्व असेल अहंकार असेल, जर तो मालकाशी (प्रभूशी) वादविवाद करत असेल, खूप बडबड करत असेल तर असा सेवक प्रभू परमात्मास प्रसन्न करू शकत नाही. जर तो सेवक अहंकार सोडून नम्रभावे प्रभू परमात्म्याची सेवा करेल, तरच त्यास प्रभू परमात्म्याकडून थोडासा सन्मान प्राप्त होईल. नानक सांगतात, असा सेवक जो अहंकार सोडून प्रभू परमात्म्याच्या सेवेत मग्न होतो, त्यासच प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. त्याची सेवा प्रभू परमात्मा स्वीकारतो. ॥१॥

॥ महला २ ॥ जो जीइ होइ सु उगवै मुह का कहिआ वाउ ॥

बीजे बिखु मंगै अंम्रितु वेखहु एहु निआउ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : जीइ – मनात; जो – जे; सु – ते; उगवै – घडते; मुह – मुख, तोंड; वाउ – वाक बोल; बीजे – पेरणे; बिखु – विष; मंगे – मांगतो; अंम्रित – अमृत; वेखहु – पाहा; एहु – हा; निआउ – न्याय.

भावार्थ : जे माणसाच्या मनात असते, तसेच मुखावाटे बाहेर पडते. ज्याची जशी नियत, तसे त्यास फळ मिळते. हा असा कसा न्याय की माणूस विषाची पेरणी करतो आणि अपेक्षा मात्र अमृत मिळावे अशी करतो. ॥२॥

॥ म. २ ॥ नालि इआणे दोसती कदे न आवै रासि ॥

जेहा जाणै तेहो वरतै वैखहु को निरजासि ॥

वसतू अंदरि वसतु समावै दूजी होवै पासि ॥

साहिब सेती हुकमु न चलै कही बणै अरदासि ॥

कूडि कमाणै कूडो होवै नानक सिफति विगासि ॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : नालि – बरोबर; इआणे – अडाणी; दोसती – मैत्री; कदे – कधी; न आवै – येत नाही; रासि – उपयुक्त; जेहा – जसे; जाणै – जाणतो; तेहो – तसा; वरतै – वागतो, व्यवहार करतो; वैखहु – पाहा; निरजासि – पारखून; समावै – सामावली; दूजी – द्वैतभाव; होवै – होतो; पासि – दुसरी बाजू; साहिब – प्रभू; सेती – बरोबर; हुकम – आज्ञा; नचलै

– चालत नाही; कही – कसे; बणै – होणार; अरदासि – विनंती, प्रार्थना; कूडि – खोटे, मिथ्या; कमाणै – कमावणे; कुडो – खोटे; होवै – होते; सिभति – स्तुती; विगासि – विकसते, प्रफुल्लित होते.

भावार्थ : मित्र जोडताना माणसाची नीट पारख करावी. अडाणी माणसाशी जोडलेली मैत्री कधीही फलद्रूप होत नाही. कारण त्या बिचाऱ्याची समज कमी असते. जेवढे त्याला अकलन होते तितकेच तो आचरणात आणतो. त्यामुळे अशा माणसांनी केलेल्या मैत्रीचा काहीही लाभ होत नाही. एखाद्या वस्तूत दुसरी वस्तू तेव्हाच ठेवता येते, जेव्हा त्या वस्तूत पूर्वी भरलेली वस्तू बाहेर काढून टाकलेली असते. भाव असा की मनात आधीपासून असलेले कुविचार, अहंकार आदी गोष्टी काढून टाकल्याशिवाय त्यात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम, भक्ती उत्पन्न होत नाही. प्रभू परमात्म्यापुढे कोणाचीही सत्ता, कोणताही अहंकार चालत नाही. प्रभू परमात्म्यापुढे नेहमी नम्र होऊनच राहावे. त्याला सदैव नम्रताच आवडते. नानक सांगतात, खोट्या व्यवहाराची फळेही खोटीच असतात. खोट्याच्या कपाळी सोटा ! प्रभू परमात्म्याची स्तुतिगीते गाऊन त्याची भक्ती करणाऱ्याचा आत्मिक विकास होतो. त्यास प्रसन्नता वाटते. ॥३॥

॥ म. २ ॥ नालि इआणे दोसती वडारू सिउ नेहु ॥

पाणी अंदरि लीक जिउ तिसदा थाउ न थेहु ॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : नालि – बरोबर; इआणे – अडाणी; दोसती – मैत्री; वडारू – मोठा माणूस; सिउ – सह, बरोबर; नेहु – स्नेह, मैत्री; लीक – रेघ; तिसदा – त्याचा; थाउ न थेहु – ठावठिकाणा, निशाणी, मागमूस.

भावार्थ : अडाण्याशी केलेली मैत्री किंवा आपल्याहून श्रेष्ठ असलेल्या व्यक्तीशी जोडलेला स्नेह हे पाण्यावर मारलेल्या रेघेसारखे अत्यंत क्षणभंगुर असते. त्याचा मागमूसही शिल्लक राहत नाही. ॥४॥

॥ म. २ ॥ होइ इआणा करे कंमु आणि न सकै रासि ॥

जे इक अध चंगी करे दूजी भी वेरासि ॥५॥

शब्दार्थ : कंमु – काम; आणि – आणणे, प्राप्त होणे; न सकै – शकत नाही; इकअध – एक अर्धे; चंगी – चांगले; दूजी – दुसऱ्यांदा, दुसरे; मी – सुद्धा; तेरासि – बिघडवतो.

भावार्थ : जरी एखाद्या अडाण्याने एखादे चांगले काम केले, तरी तो ते काम पूर्ण करेलच असे सांगता येत नाही. त्यामुळे त्या कामापासून काहीही लाभ होत नाही. जरी अशा अडाणी माणसाने एखादे अर्धे काम चांगले केलेच तर तो दुसरे काम बिघडवून टाकतो. कारण तो अडाणी आहे. ॥५॥

॥ पउडी ॥ चाकरू लगे चाकरी जे चलै खसमै भाइ ॥

हुरमति तिस नो अगली ओहु वजहु भि दुणा खाइ ॥

खसमै करे बराबरी फिरि गैरति अंदरि पाइ ॥

वजहु गवाए अगला मुहे मुहि पाणा खाइ ॥

जिस दा दिता खावणा तिसु कहीऐ साबासि ॥

नानक हुकमु न चलाई नालि खसम चलै अरदासि ॥२२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : चाकरू – चाकर, सेवक; जे – जर; चलै – चालतो; खसमै – परमेश्वराची; हुरमति – प्रतिष्ठा; तिसनो – त्याला; अगली – अधिक, जास्त; ओह – तो; वजहु – वेतन, पगार; दुणा – दुप्पट; खाइ – खातो; खसमै –

परमेश्वराची; गैरति – शर्मिंदा; गवाए – घालवून बसतो; अगला – पगारपाणी; पाणा – जोडे; जिसदा – ज्याने; दिता – दिले; खावणा – अन्न, जेवण; तिसु – त्याला.

भावार्थ : तोच खरा सेवक की जो आपल्या धन्याच्या आज्ञेप्रमाणे वागतो. तोच खरा प्रभूचा सेवक जो प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेप्रमाणे वागतो. असे वागल्याने तो मालकाचा आवडता होतो व त्यामुळे सेवकास त्याने केलेल्या कामापेक्षा दुप्पट लाभ होतो. प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेनुसार आचरण करणाऱ्यावर प्रभू परमात्मा प्रसन्न होतो. त्यास प्रभू दरबारी प्रतिष्ठा प्राप्त होते व त्यास त्याने केलेल्या प्रभुभक्तीपेक्षाही किती तरी अधिक फळ प्राप्त होते. पण जर नोकर मालकाची बरोबरी करण्याचा प्रयत्न करील तर तो मालकाच्या मर्जीतून उतरतो. एवढेच नव्हे तर त्यास पगारासही मुकावे लागते. जर भक्त अहंकारामुळे स्वतःस प्रभू परमात्म्याइतका श्रेष्ठ समजू लागेल तर तो प्रभू परमात्म्याच्या कृपेस वंचित होईल व त्यास अपमानित जिणे जगावे लागेल. नानक सांगतात, ज्या प्रभू परमात्म्याने दिलेले अन्न खातो त्याचे सदैव आभार मानावेत. त्याच्या पुढे आपल्या मोठेपणाचा तोरा मिरवू नये. त्याच्या पुढे सदैव विनम्र होऊन राहावे. सदैव त्याची प्रार्थना करावी. नम्र व्हावे. ॥२२॥

॥ श्लोक म. २ ॥ एह किनेही दाति आपस ते जो पाईऐ ॥

नानक सा करमाति साहिब तुठै जो मिलै ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : एह – हे; किनेही – कसे; दाति – दान; आपस ते पाईऐ – प्राप्त होते; सा – ती; करमाति – कमीने प्राप्त; साहिब – प्रभू, परमात्मा; तुठै – संतुष्ट, प्रसन्न होतो; जो – जे; मिलै – मिळते, प्राप्त होते.

भावार्थ : जर साधक असे म्हणेल की जे काही मी प्राप्त केले आहे ते मी माझ्या कर्तृत्वाने कमावले आहे, त्यात मला प्रभू परमात्म्याने काय दिले ? तर तो अहंकार ठरेल. नानक सांगतात, जीवाने कर्म करत राहावे व जे काही फल प्राप्त झाले ती प्रभू परमात्म्याची कृपा समजावी. ॥१॥

॥ महला २ ॥ एह किनेही चाकरी जितु भउ खसम न जाइ ।

नानक सेवकु काढीऐ जी सेती खसम समाइ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७५)

शब्दार्थ : एह – ही; किनेही – कसली; चाकरी – सेवा; जितु – ज्याने; भउ – भय; खसम – प्रभू परमात्मा; न जाइ – जात नाही; सेवकु – सेवक; काढीऐ – मानले जाते, समजले जाते; जी सेती – ज्यामुळे; समाई – एकरूप होणे.

भावार्थ : ज्या सेवेमुळे सेवकाच्या मनातील प्रभू परमात्म्याबद्दलची भीती नष्ट होत नाही. ती कसली सेवा ? सेवेमुळे साधकाच्या मनात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम उपन्न झाले पाहिजे. नानक सांगतात, तीच खरी सेवा की ज्यामुळे सेवक प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन जाईल. एकरूप होऊन जाईल. ॥२॥

॥ पउड़ी ॥ नानक अंत न जापन्ही हरि ता के पारावार ॥

आपि कराए साखती फिरि आपि कराए मार ॥

इकन्हा गली जंजीरीआ इकि तुरी चड़हि बिसीआर ॥

आपि कराए करे आपि हउ कै सिउ करी पुकार ॥

नानक करणा जिनि कीआ फिरि तिस ही करणी सार ॥२३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७४)

शब्दार्थ : जापन्ही – जाणणे; ताके – त्याचा; आपि – प्रभू परमात्मा; कराए – करतो; साखती – रचना; फिरि – परत, नंतर, फिरून; मार – नष्ट; इकन्हा – अनेकांच्या; गली – गळ्यात; जंजीरीआ – साखळदंड; इकि – अनेक; तुरी –

घोड्यावर; तडहि – चढून; बिसीआर – स्वार; कराए – करवितो; करे – करतो; हड – मी; कैसिड – कोणाला; करी पुकार – गान्हाणं मांडू; करणा – कार्य; जिनि – ज्याने; कीआ – केले; करणीसार – संभाळ करतो.

भावार्थ : नानक सांगतात, तो हरी, प्रभू परमात्मा अनंत आहे त्याचा आदी आणि अंत कोणासही लागत नाही. तोच ही सृष्टी निर्माण करतो व नंतर तोच ती नष्टही करतो. तो अनेक लोकांच्या गळ्यात साखळदंड बांधून त्यांना पीडा देतो. तर कित्येकांना घोड्यावर स्वार करून अपार वैभव देतो. तो प्रभू परमात्मा स्वतः कार्य करतो, करवून घेतो. त्याच्याशिवाय अन्य कोणीही काहीही करू शकत नाही. अशा स्थितीत मी त्या प्रभू परमात्म्याशिवाय अन्य कोणापुढे माझे गान्हाणे मांडू ? नानक सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्यानेच ही सृष्टी निर्माण केली आणि तोच तिचा संभाळही करतो. ॥२३॥

॥ सलोक म. १ ॥ आपे भांडे साजिअनु आपे पुरणु देइ ॥

इकन्ही दुधु समाईए इकि रहन्हि चडे ॥

इकि निहाली पै सवन्हि इकि उपरि रहनि खडे ॥

तिन्हा सवारे नानका जिन्ह कउ नदरि करे ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७५)

शब्दार्थ : आपे – प्रभूने; भांडे – शरीररूपी भांडी; साजिअनु – निर्माण केली; पूरणु – पूर्णपणे भरली; इकन्ही – काहीमध्ये; दुधु – दूध; समाईए – भरले; चुल्है – चुलीवर; रहन्हि – राहतात; चडे – चढून; इकि – कोणी, काही; निहाली – आनंदित; पै सवन्हि – पडून झोपतात; उपरि रहनि खडे – उभे राहून सेवा करतात, पहारा देतात; तिन्हा – त्यांना; सवारे – सावरतो, चांगल्या मार्गाला लावतो; जिन्हा – ज्यांच्यावर; नदरि – कृपादृष्टी.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्यानेच ही जीवरूपी नाना आकारांची नाना प्रकारची भांडी बनवली आहेत. काही दुधाने पूर्ण भरून टाकतो. तर काहींना चुलीवर चढवतो. भाव असा, की काही जीवांना पूर्ण सुखी ठेवतो तर काहींना भवतापात होरपाळत ठेवतो. काही जीव मऊ मुलायम बिछान्यात आराम करतात. तर काहींना जागे राहून खडा पहारा करावयास लावतो. नानक सांगतात, ज्यांच्यावर तो कृपा करतो त्यांना तो सन्मार्गाला लावतो. ॥१॥

॥ महला २ ॥ आपे साजे करे आपि जाई भि रखै आपि ॥

तिसु विचि जंत उपाइ कै देखै थापि उथापि ॥

किस नो कहीए नानका सभू किछु आपे आपि ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७५)

शब्दार्थ : आपे – प्रभू परमात्मा; साजे – उत्पन्न करतो; करे – पालन करतो; जाइ रखे – योग्य ठिकाणी ठेवतो; तिसु – त्या; विचि – मध्ये; जंत – जीव; उपाइ – निर्माण करतो; देखै – संभाळ करतो; थापि – स्थापित करतो; उथापि – उखडून टाकतो; किसनो कहीए – कोणाला सांगू ? कोणापुढे माझे गान्हाणे मांडू ?; सभू कुछ – सर्वकाही; आपेआपि – तो प्रभू परमात्मा स्वतःच आहे.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याने ही सृष्टी उत्पन्न केली, त्यानेच ती सजवली. ह्या सृष्टीची देखभालही तोच करतो. ह्या सृष्टीत नाना तऱ्हेचे नाना प्रकारचे जीवही त्या प्रभू परमात्म्यानेच निर्माण केले. त्यांचा योगक्षेमही तोच चालवतो व त्यांना तोच नष्टही करतो. नानक सांगतात, अशा स्थितीत मी त्या प्रभू परमात्म्याशिवाय अन्य कोणापुढे काय सांगू ? तो स्वतः सर्व काही करण्यास समर्थ आहे. ॥२॥

॥ पउडी ॥ वडे कीआ वडिआईआ किछु कहाणा कहणु जाइ ॥

सो करता कादर करीमु दे जीआ रिजकु संबाहि ॥

खंड ३ [३३५]

साई कार कमावणी धुरि छोडी तिनै पाइ ॥
नानक एकी बाहरी होर दूजी नाही जाइ ॥
सौ करे जि तिसै रजाइ ॥२४॥१॥ सुधू

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७५)

शब्दार्थ : वडे – महान; वडिआईआ – महानता; किछु – काहीही; कहणा – सांगणे; सो – तो प्रभू परमात्मा; करता – कर्ता; कादर – सर्वशक्तिमान; करिमु – कृपाळू, दयाळू; दे – देतो; जीआ – जीवांना; रिजकु – गरजा, दाणा पाणी, रोजीरोटी, अन्न; संबाहि – सर्वांना; साई – प्रभू, मालक; कार – कार्य, काम; कमावणी – कमावणे, प्राप्त करणे; धुरि – भाग्य; छोडी – लिहून सोडले; तिनै – त्या प्रभू परमात्म्याने; एकी बाहरी – एकाशिवाय; होर – अन्य; दूजी – दुसरी; जाई – जागा; रजाइ – इच्छा.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याच्या महानतेचे कोणीही यथार्थ वर्णन करू शकत नाही. तो स्वतःच सृष्टीचा कर्ता आहे. सर्वशक्तिमान आहे. तोच कृपाळू आहे. दयाळू आहे. तो सर्व जीवांचे पालनपोषण करतो. त्यांना अन्नपाणी देतो. त्या प्रभू परमात्म्याने प्रत्येक जीवाच्या भाग्यात जे आधीच लिहून ठेवले आहे, तेच जीवास करावे लागते. नानक सांगतात, ह्या जगात जीवास प्रभू परमात्म्याशिवाय अन्य कोणताही थारा नाही, जे त्या प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेस येईल तेच घडते. ॥शुद्ध ॥

राग आसा वाणी भगता की

कबीरजीउ नामदेउ रविदास जीउ ॥

आसा सि कबीर जीउ ॥

१ ओंकार सतिनामु करता पुरखु निरभउ निरवैरु अकाल मूरति अजूनी सैभं गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो चैतन्यस्वरूप आहे. सृष्टीचा कर्तापुरुष आहे. तो निर्भय आहे. निर्वैर आहे. तो कालाच्या अतीत आहे. तो अयोनी संभव स्वयंभू आहे. गुरूच्या कृपेने तो प्राप्त होतो.

गुर चरण लागि हम बिनवता पूछत कह जीउ पाइआ ॥
कवन काजि जगु उपजै बिनसै कहहु मोहि समझाइआ ॥१॥
देव करहु दइआ मोहि मारगि लावहु जितु भै बंधन तूटै ॥
जनम मरन दुख फेड़ करम सुख जीअ जनम ते छूटै ॥१॥
॥ रहाउ ॥ माइआ फास बंध नही फारै अरु मन सुंनि न लूके ॥
आपा पदु निरबाणु न चिन्हिआ इन बिधि अभिउ न चूके ॥२॥
कही न उपजै उपजी जाणै भाव अभाव बिहूणा ॥
उदै असत की मन बुधि नासी तउ सदा सहजि लिव लीणा ॥३॥
जिउ प्रतिबिंबु बिंब कउ मिली है उदक कुंभु बिगराना ॥
कहु कबीर ऐसा गुण भ्रमु भागा तउ मनु सुंनि समानां ॥४॥१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७५)

शब्दार्थ : बिनवता – विनंतीपूर्वक, कह – कशाला, कशाकरिता, पाइआ – प्राप्त झाला. कवन – कोणत्या, काजे – कार्य, उपजे – निर्माण झाले, बिनसै – नाश पावते, मोहि – मला, समझाइआ – समजावून सांगा, करहु – करा, भै – भय, लावहु – दाखव, लाव, माइआ – मोहमाया, बंध – बंधन, फारै – तुटते, लूके – लपत, आपा – आत्मरूप,

चिन्हीआ – ओळखले, अभिउ – भ्रम, कही – कोठेही, जाणे – जाणणे, समजणे, लिवलीणा – लीन होणे, जिउ – जसे, बिंबकउ – बिंबात, मिली – मिसळून जाणे. बिगराना – फुटून जातो.

भावार्थ : हे गुरुदेव ! मी तुमच्या चरणी श्रद्धापूर्वक विनंती करतो की, हे जीव कशाकरिता उत्पन्न झाले आहेत ते मला समजावून सांगा. कोणत्या कार्यासाठी हे जीव ह्या जगात येतात व तेथून निघून जातात ? हे देवा ! माझ्यावर दया करा आणि मला असा मार्ग दाखवा की ज्यामुळे माझ्या मनातील सर्व प्रकारचे भय नष्ट होईल. जन्ममरणाचे दुःख नष्ट होईल. दुष्कर्माकडील मनाची ओढ नष्ट होईल व मी जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होईन. मला शाश्वत सुखाची प्राप्ती हाईल. ॥१॥रहाउ ॥ जोपर्यंत जीव मायेचे पाश तोडू शकत नाही, प्रभू परमात्म्याच्या स्मरणात मग्न होत नाही, आपल्या सत्य स्वरूपास ओळखू शकत नाही, जीविताच्या नश्वरतेचा बोध होत नाही, तोवर जीव संसाराच्या भ्रमातून मुक्त होणार नाही. ॥२॥ जोपर्यंत स्थिर काय व अस्थिर काय ह्यातील भेद जाणत नाही, जोपर्यंत नश्वराला शाश्वत व शाश्वताला नश्वर असे समजून असतो तोपर्यंत जीव जन्ममरणाच्या चक्रात अडकून राहातो. जेव्हा तो जन्ममरणाचे हे रहस्य जाणतो, तेव्हा तो परमेश्वरास शरण जातो व त्या परमेश्वरातच लीन होऊन सहजावस्था प्राप्त करतो. ॥३॥ कबीर सांगतात, मडक्यातील पाण्यात पडलेले प्रतिबिंब मडके फुटल्यावर स्वस्वरूपात, मूळ बिंबात मिळून जाते, त्याप्रमाणे ह्या नश्वर दुनियेचे रहस्य समजल्यावर, जीवास आपल्या स्वरूपाचा बोध झाल्यावर, जीवनाचा हेतू समजल्यावर जीव प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन जातो ॥४॥१॥

गज साढे तै तै धोतीआ तिहरे पाइनि तग ॥

गली जिन्हा जपमालीआ लोटे हथि निबग ॥

ओइ हरि के संत न आखिअहि बानारसि के ठग ॥१॥

अैसे संत न मोकउ भावहि ॥

डाला सिउ पेडा गटकावहि ॥१॥

रहाउ ॥ बासन मांजि चरावहि ऊपरि काठी धोइ जलावहि ॥

बसुधा खोदि करहि दुइ चुल्हे सारे माणस खावहि ॥२॥

उइ पापी सदा फिरहि अपराधी मुखहु अपरस कहावहि ॥

सदासदा फिरहि अभिमानी सगल कुटंब डुबावहि ॥३॥

जितु को लाइआ तित ही लागा तैसे करम कमावै ॥

कहु कबीर जिसु सतिगुरु भेटै पुनरपि जनमि न आवै ॥४॥२॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७६)

शब्दार्थ : गज – कापड मापण्याचे माप, वार, साढे तै – साडेतीन वाराचे धोतर, तिहरे – तिहेरी तग, जानवे. जपमालिआ – जप माला, लोटे – लोटा, निबग – चकचकीत. ओइ – तेच. मोकऊ – मला, न भावहि – आवडत नाही. डाला – शाखा, फांदी, गटकावहि – गिळून टाकतो. बासन – भांडी, मांजि – घासून, चरावहि – चढवतात, काठी – लाकडे, सरपण, जलावहि – जाळतात. बसुधा – जमीन, अपरस – अस्पृश्य, जितु – ज्यामधे, तित – त्यातच, तैसे – तसेच, जिसु – ज्याला.

भावार्थ : ह्या पदात कबीरजींनी सोवळ्या ओवळ्याचे अवडंबर माजवणाऱ्या, स्पृश्यास्पृश्य भेद करणाऱ्या, कर्मठ लोकांवर टीका केली आहे. कबीरजी सांगतात, हे लोक साडेतीन वार धोतर नेसतात, गळ्यात तीन पदरी जानवे घालतात. गळ्यात रुद्राक्षाच्या माळा घालतात, हातात चकचकीत लोटा असतो. लोकांना वाटते किती पवित्र आहेत हे लोक ! पण ते खरे संत नाहीत. हे लोक खरे तर काशी क्षेत्रातले ठग आहेत. ॥१॥ असले खोटे संत मला मुळीच आवडत नाहीत. ते फळे

खाण्याऐवजी मुळासकट झाड खातात. लोकांना फसवून पुरेपूर लुटतात. ॥१॥ रहाउ ॥ हे लोक स्वयंपाकाची भांडी चकचकीत धुऊन घेतात. माती खणून चूल बनवून, सरपण सुद्धा पाणी टाकून शुद्ध करून घेऊन स्वयंपाक शिजवतात. पण यांचे कर्म असे की, माणसांना मारतात, त्यांना लुबाडतात. तेच खरे अपराधी आहेत, गुन्हेगार आहेत. ॥२॥ अशा लोकांच्या मुखावर घोर अपराधाचा कलंक आहे. तेच खरोखरीचे अस्पृश्य आहेत. असे हे अहंकारी लोक स्वतःतर बुडून मरतातच पण आपल्या कुटुंबाच्या नाशास कारण होतात. ॥३॥ प्रभू परमात्मा ज्यास जसे कर्म करावयास लावतो, तसे तो कर्म करतो. कबीर सांगतात, ज्याला सतगुरू भेटला तो सत्यमार्गाकडे वळतो व जन्ममरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो. ॥४॥ २ ॥

॥ आसा ॥ बापि दिलासा मेरो कीन्हा ॥ सेज सुखाली मुखि अग्रित दीन्हा ॥

तिसु बाप कऊ किउ मनहु बिसारी ॥ आगै गइआ न बाजी हारी ॥१॥

मुई मेरी माई हउ खरा सुखाला ॥ पहिरउ नही दगली लगै न पाला ॥१॥ रहाउ ॥

बलि तिसु बापै जिनि हउ जाइआ ॥ पंचा ते मेरा संगु चुकाइआ ॥

पंच मारि पावा तलि दीने ॥ हरि सिमरनि मेरा मनु तनु भीने ॥२॥

पिता हमारो वड गोसाई ॥ तिसु पिता पहि हउ किउ करि जाई ॥

सतिगुर मिलेत मारगु दिखाइआ ॥ जगत पिता मेरै मनि भाइआ ॥३॥

हउ पूतु तेरा तूं बापु मेरा ॥ एकै ठाहर दुहा बसेरा ॥

कहु कबीर जनि एको बुझिआ ॥ गुर प्रसादि मै सभू किछु सूझिआ ॥४॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७६)

शब्दार्थ : बापि – बापाने, परमपित्याने. दिलासा – धैर्य, आधार, मेरो – मला, कीन्हा – केले, सेज – शय्या, सुखाली – सुखाची, दिन्हा – दिले. तिसु – त्या, मनहु – मनातून, बिसारी – विसरला, आगै – पुढे, परलोकात, मुई – मेली, माई – माया, पहिरउ – घालणे, दगली – उबदार मऊ अंगरखा, पाला – सर्दी, त्रास, पंच – पाच विकार, भीने – भिजून जाणे, वड गोसाई – मोठा मालक, परमात्मा, तिसु – त्या, पहि – पाशी, जवळ, त – तेव्हा, ठाहर – ठिकाण, बसेरा – राहतात.

भावार्थ : माझ्या परमपित्याने मला दिलासा दिला. धीर दिला. नामरूपी अमृत माझ्या मुखात घालून माझे जीवन सुखमय केले. अशा माझ्या या परमपित्यास मी कसा बरे विसरेन ! आता परलोकातही मी माझी जीवनाची खेळी हरणार नाही ॥१॥ माझ्या मनातील मोहमाया आता नष्ट झाली आहे. आता मला अन्य बाह्य गोष्टीची गरज नाही. मला आता विकार स्पर्शही करू शकणार नाहीत ॥१॥ रहाउ ॥ ज्या प्रभू परमात्म्याने मला हा नवीन जन्म दिला, त्याच्यावरून मी माझे प्राण ओवाळून टाकतो. गुरुकृपेने मी पंच विकारांना मारून टाकून त्यांना पायदळी तुडवून टाकले आहे. आता हरिभक्तीत माझे तन-मन चिंब भिजून गेले आहे ॥२॥ माझा प्रभुपिता फार फार श्रेष्ठ आहे. शक्तिशाली आहे. त्याच्यापर्यंत पोहोचण्याइतके माझे सामर्थ्य नाही. एकमात्र सतगुरूच्या संगतीनेच ते शक्य झाले आहे व तेव्हापासून जगाचा स्वामी प्रभू परमात्मा मला प्रिय झाला ॥३॥ मी तुझा पुत्र, तू माझा पिता आपण दोघे एकरूपच आहोत. कबीर सांगतात की मी त्या एकमात्र प्रभू परमात्म्यास जाणले आहे. आता गुरुकृपेने मला माझ्या जीवनाचा मार्ग सापडला आहे ॥४॥३॥

॥ आसा ॥ इकतु पतरि भरि उरकट कुरकट इकतु पतरि भरि पानी ॥

आसिपासि पंच जोगीआ बैठे बीचि नकट दे रानी ॥१॥

खंड ३ [३३८]

नकटी को ठनगनु बाडा डूं ॥ किनहि बिबेकी काटी तुं ॥१ ॥रहाउ ॥

सगल माहि नकटी का वासा सगल मारि अउहेरी ॥

सगलिआ की हउ बहिन भानजी जिनहि बरी तिसु चेरी ॥२ ॥

हमरो भरता बडो बिबेकी आपे संतु कहावै ॥

ओहु हमारै माथै काइमु अउरु हमरे निकटि न आवै ॥३ ॥

नाकहु काटी कानहु काटी काटि कुटि कै डारी ॥

कहु कबीर सतं न की बैरनि तीनि लोक की पिआरी ॥४ ॥४ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७६)

शब्दार्थ : इकतु – एका, पतरि – पात्रात, भरि – भरून, उरकट – शिजवलेले, कुरकट – कोंबडीचे मास, पानी – मद्य, दारू, आसिपासि – आसपास, पचजोगिआ – पाच विकार, काम, क्रोध, मोह, लोभ, मत्सर यांच्याशी नाते जुळलेले, नकट दे रानी – निर्लज्ज स्त्री माया, ठनगनु – ठणठणाट करणारा, घंटा, बाडाडूं – मार्गदर्शक. किनहि – कोणत्या, वासा – निवास, अउहेरी – लक्ष देऊन पाहणे, सगलिआ – सगळ्याची, जिनहि – ज्याने, बरी – वरले, विवाह केला, तिसु – त्याची, चेरी – दासी, भरता – पती, बिबेकी – विवेकशील, ओहु – तो, बैरनि – वैरीण.

भावार्थ : (संत कबीरजींच्या काळी उत्तर भारतात 'वामाचारी' पंथाचा बराच बोलबाला होता. सदर पंथाच्या उपासनेत मास, मदिरा व मदिराक्षी ह्या तीन 'म' कारांना प्राधान्य दिले जात असे) हे वामाचारी लोक, एका पात्रात शिजवलेले मास, एका पात्रात मदिरा आजूबाजूला काम, क्रोध, मोह, लोभ व मत्सर ह्या पाच विकारांनी घेरले गेले आहेत. समोर मन विचलित करण्यासाठी मोहमयी मदिराक्षी कामुक हावभाव करीत आहे. ॥१ ॥ मन मोहविणारे ध्वनी काढून ती जीवाला आपल्या पाशात अडकवण्यासाठी आटोकाट प्रयत्न करत आहे. क्वचितच कोणी विवेकी पुरुष हे मायेचे बंध तोडू शकेल ! ॥ १ ॥ रहाउ ॥ त्या मायेचा सर्वत्र वास असतो, सर्वाना ती आपल्या नादी लावते. ती कोणाची बहीण म्हणवते, कोणाची भाची म्हणवते पण अखेरीस सर्वाना आपल्या मोहमायेत गुंतवून त्यांची शिकार करते. गर्वाने सर्वत्र पाहाते. पण जो कोणी त्या मायेवर नियंत्रण प्राप्त करून तिला आपल्या ताब्यात ठेवील त्याची ती दासी होते. ॥२ ॥ तो प्रभू परमात्मा माझा स्वामी आहे. तो महाविवेकी पूर्ण परमात्मा माझा रक्षणकर्ता असल्यावर मला ती मोहमाया यत्किंचितही विचलित करू शकणार नाही. ॥३ ॥ कबीरजी म्हणतात, मी त्या मोहमायेचे नाक, कान कापून तिचे तुकडे तुकडे करून तिला नष्ट करून टाकले आहे. तिन्ही लोक तिच्यावर प्रेम करतात, तिच्या तालावर नाचत राहतात. पण ती संतसज्जनांची वैरीण आहे. ॥४ ॥४ ॥

॥ आसा ॥ जोगी जती तपी संनिआसी. बहु तीरथ भ्रमना ॥

लुंजित मुंजित मोनि जटाधर अंति तऊ मरना ॥१ ॥

ता ते सेविअले रामना ॥

रसना राम नाम हितु जा कै कहा करै जमना ॥१ ॥रहाउ ॥

आगम निरगम जोतिक जानहि बहु बहु बिआकरना ॥

तंत मंत्र सभ अउखध जानहि, अंति तऊ मरना ॥२ ॥

राज भोग अरु छत्र सिंघासन, बहु सुंदरि रमना ॥

पान कपूर सुबासक चंदन, अंति तऊ मरना ॥३ ॥

बेद पुरान सिंघ्रित सभ खोजे, कहू न ऊबरना ॥

कहू कबीर, इउ रामहि जंपउ, मेटि जनम मरना ॥४ ॥५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७६)

शब्दार्थ : लुंजित – जैन साधू, मुंजित – ब्रह्मचारी, मोनि – मुनी, रसना – जीभ, जमना – यम, आगम – शास्त्रे, निरगम – वेद, जोतिक – ज्योतिष, बिआकरना – व्याकरण, तंत्र – तंत्र, मंत्र – मंत्र विद्या, तउ – त्यांना, ऊबरना – उद्धार, इउ – ह्या प्रकारे, जंपउ – जप करणे, मेटि – मिटवतो, नष्ट करतो.

भावार्थ : जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटण्यासाठी अनेक योगी, यती, तपस्वी संन्यासी नाना तीर्थक्षेत्रांच्या यात्रा करतात. जैन साधू, मौनव्रत धारण करणारे मुनीजन, जटाधारी बैरागी नाना साधक नाना मार्गांचा अवलंब करतात पण सरते शेवटी त्यांना मृत्युपंथाने जावे लागते. मरण येतेच. ॥१ ॥ ज्याने प्रभुरामाची सेवा केली, मुखाने सदैव रामनामाचा जप केला. त्यांचा जन्ममरणाचा फेरा चुकतो ॥१ ॥रहाउ ॥ हे बंधू! अनेक शास्त्रे जाणणारे वेद, ज्योतिष, व्याकरण जाणणारे, मोठे मोठे विद्वान पंडित असोत किंवा तंत्रमंत्र जाणणारे सिद्धयोगी असोत. सर्वांना अखेर मरण येतेच. ह्यापैकी कोणतीही विद्या त्यांना मरणापासून वाचवू शकत नाही. मरण हे अटळ आहे ॥२ ॥ हे बंधू! राज्योपभोग घेणारे राजे महाराजे, छत्रचामर धारण करणारे सम्राट, नाना अप्सरांच्या उपभोगात रममाण झालेले, कापूर चंदन आदी सुगंधी द्रव्यात मग्न झालेले विलासी पुरुष, साऱ्या साऱ्यांना शेवटी मरणाच्याच वाटेने जावे लागते. ह्यापैकी काहीही त्यांना मृत्यूपासून वाचवू शकत नाही. जन्माला आलेला प्रत्येक जीव अखेर मरणारच. मरण अटळ आहे. ॥३ ॥ हे बंधू! तुम्ही सर्व वेद, शास्त्रे, स्मृतिग्रंथ, सर्व धर्मग्रंथ धुंडाळा, त्यात कोठेही मरणापासून सुटका करणारे एकही अक्षर सापडणार नाही. म्हणून कबीरजी सांगतात, जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे रामनामाचा जप. जो रामनामाच्या जपात मग्न झाला तो जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त झाला. ॥४ ॥५ ॥

॥ आसा ॥ फीलु रबाबी बलदु पखावज कऊआ ताल बाजावै ॥

पहिर चोलना गदहा नाचै भैसा भगति करावै ॥१ ॥

राजा राम ककरीआ बरे पकाए ॥

किनै बुझनहारै खाए ॥१ ॥रहाउ ॥

बैठि सिंघु घरि पान लगावै घिस गलउरे लिआवै ॥

घरि घरि मुसरी मंगलु गावहि कछुआ संखु बजावै ॥२ ॥

बंस को पूतु बीआहन चलिआ सुइने मंडप छाए ॥

रूप कंनिआ सुंदरि बेधी ससै सिंघ गुन गाए ॥३ ॥

कहत कबीर सुनहु रे संतहु कीटी परबतु खाइआ ॥

कछुआ कहै अंगार भि लोरउ लूकी सबदु सुनाइआ ॥४ ॥६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७७)

शब्दार्थ : फीलु – हत्ती, रबाबी – रबाब वाजवणारा, बलदु – बैल, कऊआ – कावळा, ताल – टाळ, बजावै – वाजवतो, पहिर – परिधान करून, चोलना – घागऱ्यासारखे वस्त्र, भैसा – रेडा, करावै – करते, ककरीआ – एक फळ, बरे – वडे, किनै – कोणा, बुझनहारै – ज्ञानवंत, सिंघु – सिंह, गिलउरे – पानाचे विडे, मुसरी – उंदीर, कछुआ – कासव, शंखु – शंख, घिस – घूस, लिआवै – आणते, वाटते, घरि घरि – घरोघरी, प्रत्येक घरात, कछुआ – कासव, बंस – वांझ, निपुत्रिक स्त्री, बिआहन – विवाह, सुइने – सोन्याचा, रूप – सुंदर, सुस्वरूप, कंनिआ – कन्या,

बेधी – घायळ केली, ससै – ससा, कीटी – किडे, कीटक, मुंग्या, अंगार – निखारे, लोरु – मागतो, लूकी सबदु – कूट प्रश्न, कुटिल विचार.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याच्या कृपेने माझे मन अहंकाराने हत्तीसारखा कर्कश चित्कार करण्याचे सोडून वीणेसारखे सात्त्विक स्वर काढित आहे. माझा बैलाप्रमाणे असलेला उच्छृंखल, अवखळ स्वभाव आता पखवाजाच्या बोलाप्रमाणे संतसंगाने लयबद्ध झाला आहे. माझा कावळ्यासारखा दुसऱ्यांच्या उणिवांवर टोचा मारणारा स्वभाव आता दुसऱ्यांचे चांगले गुण पाहू लागला आहे. माझा गाढवासारखा सतत दुगाण्या झाडणारा, दुसऱ्याची निंदा करणारा स्वभाव बदलून सर्वांवर प्रेम करणारा, प्रभुनामाचे कीर्तनात मग्न झाला आहे. माझी रेड्या सारखी सुस्त प्रकृती आता प्रभू परमात्म्याच्या भक्तीत तल्लीन झाली आहे. ॥१॥ 'ओक' वृक्षाचे आंब्यासारखे दिसणारे पण प्रत्यक्षात रसहीन, बेचव असलेले माझे मन माझ्या प्रभुरामाने पिकलेल्या मधुर रसाने भरलेल्या आम्र फलात परिवर्तित केले आहे. आता माझे मन मधुर भक्तिरसाने भरून गेले आहे. पण ह्या रसाचा स्वाद एखादा विरळा जाणकारच जाणू शकेल ॥१॥ रहाउ ॥ स्वतःचे मूळ स्वरूप, आत्मस्वरूप जाणल्यामुळे मनरूपी सिंह आपला क्रूर स्वभाव टाकून देऊन आल्या-गेल्याची सेवा करत आहे. आता प्रेमाचे विडे वाटीत आहे. मूषकरूपी विषयविकारा मागे धावणारी माझी इंद्रिये आता आनंदाने परमेश्वराची स्तुतिगीते गात आहेत. पूर्वी मन संतसज्जनांच्या संगतीकडे कूर्मगतीने जात होते ते आता शंखनाद करून इतरांनाही सत्संगास प्रेरित करत आहे. ॥२॥ वांझेचा पुत्र (मायेपासून उत्पन्न झालेले मन) जो सदैव विषयविकारांकडे धावत असतो. तो आता सुस्वरूप कन्येशी (सुविचाराबरोबर, आध्यात्मिक विचारांशी) विवाह करित आहे. त्यासाठी सोन्याचा मांडव घातला आहे. संतसंगात मग्न झाला आहे. सर्वत्र आनंदीआनंद झाला आहे. ससा व वाघ एकत्र येऊन मंगलाष्टके गात आहेत. म्हणजे मनातील भीती व क्रूरभाव संपून गेले आहेत व त्या जागी मनात प्रभू परमात्म्याचे आध्यात्मिक विचार स्थिर झाले आहेत. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे संतजन हो ! येथे एक नवल घडले आहे. मुंग्यांनी मेरू पर्वत गिळला आहे. म्हणजे विनम्रतारूपी मुंग्यांनी अहंकाराचा पर्वत नष्ट केला आहे. आता मनरूपी कासव जे सदैव पाण्याच्या गारव्यात प्रभू परमात्म्याच्या शीतल छायेत आहे, ते संसाराचा तापही सहन करण्यायोग्य बनले आहे. मनातील सारे अज्ञान लोप पावले आहे. आता हे मन इतरांनाही सन्मार्गाचा, प्रभू परमात्मा प्राप्त करण्याचा मार्ग दाखवीत आहे. ॥४॥६॥

॥ आसा ॥ बटूआ एकु बहतरि आधारी एको जिसहि दुआरा ।

नवै खंड की प्रिथमी मागै सो जोगी जगि सारा ॥१॥

अैसा जोगी नउनिधि पावै । तल का ब्रहमु ले गगनि चरावै ॥१॥ रहाउ ॥

खिंथा गिआन धिआन करि सूई सबदु तागा मथि घालै ।

पंच ततु की करि मिरगाणी गुर कै मारगि चालै ॥२॥

दइआ फाहुरी काइआ करि धूई दिसटि की अगनि जलावै ।

तिस का भाउ लए रिद अंतरि चहु जुग ताडी लावै ॥३॥

सभ जोगतण राम नामु है जिस का पिंडु पराना ।

कहु कबीर जे किरपा धारै देइ सचा नीसाना ॥४॥७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७७)

शब्दार्थ : बटूआ – बटवा, थैली – शरीर, बहतरि – बहात्तर, आधारी – आधार, जिसहि – ज्याचे, दुआरा – द्वारा, नवै – नऊ, प्रिथमी – पृथ्वी, मागै – मागतो, सो – तो, सारा – श्रेष्ठ, तल – तळातले, खिंथा – गोधडी, तागा – धागा, दोरा, पंचतंतु – पाच तत्त्वे, पृथ्वी, आग, तेज, वायू, आकाश, मिरगाणी – मृगासन, दइआ – दया, फाहुरी –

फावडे, काइआ – शरीर, धूर्ड – धुनी, द्रिसटि – दृष्टी, भाउ – प्रेम, रिद – हृदय, ताड़ी – समाधी, जोगतण – योगाचे सार, पिंडू – शरीर, पराना – प्राण, जे – जर.

भावार्थ : योगशास्त्रानुसार शरीरात बहात्तर नाड्या असून त्या सगळ्यांचे एकच तोंड (ब्रह्मरंध्र) आहे. हे शरीर व त्यातील पंचज्ञानेन्द्रिये व पंचकर्मेन्द्रिये म्हणजेच नवखंड पृथ्वी याच्यावर जो योगी पूर्ण नियंत्रण ठेवतो तोच खरा श्रेष्ठ योगी. ॥१॥ अशा योग्यांना नवनिधी प्राप्त होतात. तो अधोमुख जीवाला उर्ध्वमुखी करतो. मूलाधार चक्रात सुप्तावस्थेत असलेल्या चिन्मय शक्तीस उर्ध्वमुखी बनवून ब्रह्मरंध्रापर्यंत घेऊन जातो. ॥रहाउ ॥१॥ जो योगी ध्यानरूपी सुईत शब्द प्रभुनामरूपी धागा ओवून ज्ञानरूपी गोधडी शिवतो, जो पंचतत्त्वांचे आसन करून आपली पंचज्ञानेन्द्रिये, पंच कर्मेन्द्रिये आपल्या ताब्यात ठेवतो. तोच गुरू (दिग्दर्शित) मार्गावर चालू शकतो. ॥२॥ जो योगी समदृष्टीच्या अग्नीने कायारूपी समिधांचा होम करून दयारूपी फावड्याने मनावर बसलेली अज्ञानरूपी राख दूर करतो. हृदयांतरात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम धारण करतो, तो सदैव निर्विकल्प समाधीत निमग्न राहतो. ॥३॥ कबीरजी सांगतात, सर्व योगांचे सार आहे प्रभुरामाचे नाम. ज्याने प्रभूनामाचा अंगीकार केला, त्याला आपले सर्वत्र अर्पण केले अशा सेवकावर प्रभू परमात्मा सदैव कृपा करतो व त्याच्या भाळी सत्य ज्ञानाचा टिळा लावतो. ॥४॥७॥

॥ आसा ॥ हिंदु तुरक कहा ते आए किनि एह राह चलाई ॥
दिल महि सोचि बिचारि कवादे भिसत दोजक किनि पाई ॥१॥
काजी तै कवन कतेब बखानी ॥
पढ़त गुनत ऐसे सभ मारे किनहूं खबरि न जानी ॥१॥ रहाउ ॥
सकति सनेहु करि सुंनति करीऐ मै न बदउगा भाई ॥
जउ रे खुदाइ मोहि तुरकु करैगा आपन ही कटि जाई ॥२॥
सुंनति कीऐ तुरकु जे होइगा अउरत का किआ करीऐ ॥
अरध सरीरी नारि न छोडै ता ते हिंदु ही रहीऐ ॥३॥
छाडि कतेब राम भजु बउरे जुलम करत है भारी ॥
कबीरै पकरी टेक राम की तुरक रहै पचि हारी ॥४॥८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७७)

शब्दार्थ : तुरक – मुसलमान, कहासे – कोठून, किनि – कोणी, एह – हा, कवादे – भांडणारे, झगडणारे, भिसत – स्वर्ग, दोजक – नरक, बखानी – व्याख्या केली, गुनत – विचार करणारे, विचारी, किनहु – कोणालाही, सकति – शक्ती, स्त्री मोहाने, स्नेह – स्नेह, प्रेम, सुंनति – सुंता, बदउगा – मानणे, योग्य वाटणे, जउ – जर, खुदाई – परमेश्वराने, मोहि – मला, आपन ही कटी जाई – आपोआप माझे इंद्रिय काटले जाईल, अउरत – स्त्री, अरध – अर्ध, अरध सरीरी – अर्धांगिनी, ताते – म्हणून, छाडी – सोडून देऊन, बउरे – हे वेड्या, पकरी – पकडली, टेक – आधार, पचहारी – दुःखी झाले.

भावार्थ : हा हिंदू, हा मुसलमान असा भेदभाव करण्यास कोणी शिकवले ? हे दोन वेगळे वेगळे मार्ग कोणी आखून दिले ? अरे एकमेकात भांडणाऱ्या जीवांनो ! हा स्वर्ग, हा नरक हे कोणी ठरवले ? जरा नीट विचार करून उत्तर द्या. ॥१॥ हे काजी, असे भेदभाव करण्यास तुला कोणत्या धर्मग्रंथाने शिकवले ? खरे तर हे धर्मग्रंथ वाचून कोणासही धर्माचा मूळ हेतू कळला नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ मुसलमानांच्यात सुंता करण्याचा प्रघात आहे. ह्याचा संबंध स्त्रीच्या उपभोगाशी आहे. ह्याचा वास्तविक

धर्माशी काहीही संबंध नाही. त्याचा परमेश्वर प्राप्तीसाठी काहीही उपयोग नाही. असे माझे मत आहे. जर कोणास मुसलमान म्हणून जन्मास घालायचे असते, तर त्याने जन्मतःच त्याला सुंता करूनच जन्मास घातले असते.॥२॥ जर सुंता केल्यानेच कोणी मुसलमान होत असेल तर स्त्रियांचे काय ? तिची कधीच सुंता होत नाही मग ती केव्हाच मुसलमान होणार नाही. स्त्री तर अर्धांगिनी. आपल्याच शरीराचा अर्धा भाग; मग त्याला सोडता कसे येईल. त्यापेक्षा सुंतेचे हे पाखंड सोडून हिंदूच राहणे योग्य.॥३॥ अरे वेड्या हे धर्मग्रंथ (कतेब) सोडून दे. त्यातील शब्दात गुंतून पडू नकोस ! रामनामाचा अंगीकर कर, रामाचे भजन कर. उगीच दुसऱ्यावर अत्याचार करू नकोस. कबीराने रामाचा आश्रय घेतला त्याच्या जन्माचे सार्थक झाले. हे मुसलमान मात्र मायेच्या जंजाळात अडकून पडले आहेत. ॥४॥८॥

॥ आसा ॥ जब लगु तेलु दीवे मुखि बाती तब सूझै सभु कोई ॥

तेल जले बाती ठहरानी सूंना मंदरु होई ॥१॥

रे बउरे तुहि घरी न राखै कोई

तूं राम नामु जपि सोई ॥१॥ रहाउ ॥

का की मात पिता कहु का को कवन पुरख की जोई ॥

घट फूटे कोऊ बात न पूछै काढहु काढहु होई ॥२॥

देहुरी बैठी माता रोवै खटीआ ले गए भाई ॥

लट छिटकाए तिरीआ रोवै हंसु इकेला जाई ॥३॥

कहत कबीर सुनहु रे संतहु भै सागर कै ताई ॥

इसु बंदे सिरि जुलमु होत है जमु नही हटै गुसाई ॥४॥१॥ दुतुके ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७७)

शब्दार्थ : जब लगु – जोपर्यंत, तेल जले – तेल संपले, ठहरानी – विझली, सूंनां – सुन्न, अंधार, चेतनाहीन. घरी – घटकाभरही, काकी – कोणाची, जोई – पत्नी, पुरख – पुरुषपती, घट – शरीररूपी घडा. कोऊ – कोणी, काढहु – काढा, तिरीआ – पत्नी, हंसू – जीवरूपी हंस, आत्मा. भैसागर – भवसागर, इसु – ह्या.

भावार्थ : जोपर्यंत ह्या देहरूपी दिव्यात श्वासरूपी तेल आहे. प्राणरूपी वात आहे, आत्मज्योत प्रकाशत आहे, तोपर्यंत ह्या संसारातील सर्व काही दिसत असते. ज्या वेळी ह्या शरीररूपी दिव्यातील तेल संपते, शरीरातून प्राण निघून जातो, हे शरीर अचेतन बनते तेव्हा सर्व अंधारच अंधार होतो.॥१॥ शरीर जेव्हा प्रेत होते, त्या वेळी हे वेड्या तुला कोणीही घटकाभरही घरात ठेवून घेणार नाहीत. म्हणून तू त्या प्रभू रामनामाचा जप कर.॥ १॥ रहाउ ॥ कुठली माता आणि कुठला पिता ? कोण पती आणि कोण पत्नी ? एकदा प्राण गेला की सारे गडबड करतात. याला ताबडतोब घरातून बाहेर काढा असे म्हणतात.॥२॥ इकडे आई घरात रडत असते आणि जमलेले इतर लोक तुला ताटीवर बांधून घेऊन जातात. केस मोकळे सोडून पत्नी आक्रोश करत असते आणि इकडे आत्मारूपी हंस एकटाच निघूनही जातो.॥३॥ कबीर सांगतात, हे संतजनहो ! नीट लक्षात घ्या. ह्या भवसागरात त्या यमाचा असाच जुलूम चालणार. त्यातून सुटण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे रामनाम. तुम्ही त्या प्रभुरामास शरण जा.॥४॥१॥

आसा स्त्री कबीर जीउ के चउपदे एक तुके ॥

१ ओंकार सति गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने तो प्राप्त होतो.

सनक सनंद अंतु नही पाइआ ॥ बेद पड़े पडि ब्रह्मे जनमु गवाइआ ॥१ ॥
हरि का बिलोवना बिलोवहु मेरे भाई ॥ सहजि बिलोवहु जैसे ततु न जाई ॥१ ॥रहाउ ॥
तनु करि मटुकी मन माहि बिलोई ॥ इसु मटुकी महि सबदु संजोई ॥२ ॥
हरि का बिलोवना मन का बीचारा ॥ गुर प्रसादि पावै अंमित धारा ॥३ ॥
कहु कबीर नदरि करे जे मीरा ॥ रामनाम लागि उतरे तीरा ॥४ ॥१ ॥१० ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७८)

शब्दार्थ : सनक सनंद – ब्रह्मदेवाचे दोन पुत्र, बिलोवना – वारंवार अभ्यास करणे. बिलोवहु – वारंवार स्मरण कर. मंथन करा. तनु – देह, मटुकी – मडके, मन – मनरूपी रवी. सबदु संजोई – शब्दरूपी (दही एकत्र कर) विरजण, बिचारा – विचार, नदरि – कृपादृष्टी, जे – जर, मीरा – प्रभू परमात्मा, तीरा – तीर, किनारा.

भावार्थ : सनक व सनंद, ब्रह्मदेवाचे दोन पुत्र यांनाही त्या निर्गुण निराकार सर्वव्यापी परमेश्वराचा अंत लागला नाही. प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवानेही वेदाध्यायन करून परमेश्वराचे सत्यस्वरूप जाणण्याचा प्रयत्न केला. सर्व जन्म वाया गेला पण त्यासही त्याचा पार लागला नाही. ॥१॥ हे माझ्या प्रिय बांधवा, वारंवार सदासर्वदा हरिनामाचे स्मरण कर. मनात अशा शांतपणे नामाचे मंथन कर की प्रभू कृपेचे नवनीत विनासायास तुझ्या हाती येईल. ॥१॥ रहाउ ॥ देहरूपी मडक्यात मनरूपी रवीने प्रभुनामरूपी दही (विचारांना) घुसळून प्रभुकृपेचे लोणी प्राप्त कर. (नाम रूपी सार) ॥२॥ हरिनामाचे घुसळण म्हणजे वस्तुतः मन शांत करणे होय. मन स्थिर करणे होय. त्यामुळे गुरुकृपेचे अमृतसमान नवनीत प्राप्त होते. ॥३॥ कबीर सांगतात, जर स्वतः प्रभू परमात्मा जीवावर कृपा करील, तर तो जीव रामनामाच्या नौकेतून भवसागर पार करील. ॥४॥१॥१०॥

॥ आसा ॥ बाती सुकी तेलु निखूटा ॥ मंदलु न बाजै नटु पै सूता ॥१ ॥
बुझि गई अगनि न निकसिउ धुंआ ॥ रवि रहिआ एकु अवरु नही दुआ ॥१ ॥रहाउ ॥
टूटी तंतु न बजै रबाबु ॥ भूलि बिगारिओ अपना काजु ॥२ ॥
कथनी बदनी कहनु कहावनु ॥ समझि परी तउ बिसरिओ गावनु ॥३ ॥
कहत कबीर पंच जो चूरे ॥ तिन ते नाहि परम पदु दूरे ॥४ ॥२ ॥११ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७८)

शब्दार्थ : निखूटा – संपले, मंदलु – ढोल, नटु – नट, सुता – झोपी गेला. रवि रहिआ – भरून राहिला आहे, सर्वत्र वास करतो. दुआ – दुसरा, टूटी – तुटली, तंतु – तार, भूलि – विसरून, बिगारिओ – बिघडवले, काजु – काम, कार्य, कथनी – सांगणे, बदनी – तोंडाने, बोलणे, कहना – सांगणे, कहावनु – सांगावयास लावणे. समझी – समजले, तउ – तेव्हा, गावनु – गाणे, पंच – पांच विकार-काम, क्रोध, लोभ, मोह, मत्सर. चूरे – चिरडून टाकतो. नष्ट करतो. तिन – त्याला.

भावार्थ : तृष्णारूपी वात सुकून गेली, वासनारूपी तेल संपून गेले. आता अंतरात मायेचे ढोल वाजणे बंद झाले. मायेच्या तालावर नाचणारा जीवात्मारूपी नट मायेच्या बंधनातून मुक्त झाल्याने शांत झाला आहे. ॥१॥ व्यक्तीच्या अंतरातील

तृष्णेचा अग्नी विझला की आपोआपच वासनारूपी धूर निघणेही बंद होते. मग त्याला तो एकमात्र प्रभू परमेश्वर सर्वत्र भरून राहिला आहे ह्या सत्याची जाणीव होते.॥१॥ रहाउ ॥ मोहरूपी तार तुटल्याने वासनारूपी वाद्याचा आवाजही बंद पडला आहे. आजपर्यंत मोहात गुंतून जी कर्मे हा जीव करीत होता ती कर्मे करण्याचे तो आता विसरला आहे.॥२॥ जीवास पूर्णज्ञान प्राप्त झाल्यावर शरीराचा मोह नष्ट होतो आणि सर्व शारीरिक कर्मे विसरून जीव प्रभुपदी लीन होतो.॥३॥ कबीर सांगतात. ज्याने काम, क्रोध, मोह, मद, मत्सर आदी पंच विकारांना चिरडून नष्ट करून टाकले. तो आता परमपदापासून दूर नाही. ॥४॥२॥११॥

॥ आसा ॥ सुतु अपराध करत है जेते ॥ जननी चीति न राखसि तेते ॥१॥
 रामईआ हउ बारिकु तेरा ॥ काहे न खंडसि अवगनु मेरा ॥१॥ रहाउ ॥
 जे अति क्रोप करे करि धाड़आ ॥ ता भी चीति न राखसि माड़आ ॥२॥
 चिंत भवनि मन परिओ हमारा ॥ नाम बिना कैसे उतरासि पारा ॥३॥
 देहि बिमल मति सदा सरीरा ॥ सहजि सहजि गुन रवै कबीरा ॥४॥३॥१२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७८)

शब्दार्थ : सुतु – मूल, पुत्र. जेते – जितके, चीति – चित्तात, मनात. रामइआ – हे प्रभू राम, बारिकु – बालक, क्रोप – क्रोध, धाड़आ – धावतो, पळतो. चिंत – चिंता, परिओ – पडले, सापडले. देहि – दे, बिमल – विमल, निर्मळ, शुद्ध. गुन रवै – गुणगान करतो.

भावार्थ : पुत्राने कितीही अपराध केले तरी आई ते मनात ठेवीत नाही. त्याला क्षमा करते. ॥१॥ तसेच हे प्रभुरामा, मीही तुझे बालकच आहे ना? मग माझ्यावर कृपा करून माझ्यातील अवगुण का बरे नष्ट करीत नाहीस? ॥१॥ रहाउ ॥ मूल रागावून आईपासून दूर निघून गेले तरी आई त्याला क्षमा करून पोटाशी धरते. ॥२॥ हे प्रभो! माझे मन चिंताव्याप्त झाले आहे. तुझ्या नामाशिवाय मी ह्यातून कसा मुक्त होईन? ॥३॥ हे प्रभो! मला सदा शुद्ध बुद्धी दे. अगदी स्वाभाविकपणे माझ्या मुखाने सदैव तुझे गुणगान होऊ दे. ॥४॥३॥१२॥

॥ आसा ॥ हज हमारी गोमती तीर ॥ जहा बसहि पीतबर पीर ॥१॥
 वाहु वाहु किआ खूबु गावता है ॥ हरि का नामु मेरै मनि भावता है ॥१॥ रहाउ ॥
 नारद सारद करहि खवासी ॥ पासि बैठी बीबी कवला दासी ॥२॥
 कंठे माला जिहवा करहि रामु ॥ सहंस नामु लै लै करउ सलामु ॥३॥
 कहत कबीर राम गुन गावउ ॥ हिंदू तुरक दोऊ समझावउ ॥४॥४॥१३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७८)

शब्दार्थ : हज – मक्केची यात्रा. गोमती तीर – गोमती नदीकाठी. बसहि – राहतो. पीतबर पीर – पिवळे वस्त्र धारण केलेला देव (पीर – मुसलमानांचा देव), वाहु वाहु – वाहवा (आनंददर्शक शब्द, प्रभूचे गुणगान), खूबु – सुंदर, भावता – आवडते, सारद – शारदादेवी, खवासी – सेवा, पासि – जवळ, बीबी – पत्नी, कवला दासी – कमलनिवासी लक्ष्मी, कंठे – गळ्यात, सहंस – हजारो, लै लै – घेऊन घेऊन. दोऊ – दोघांनाही. समझावऊ – समजावतो.

भावार्थ : गोमतीचा काठ हीच माझी मक्का. तेथेच माझा पीर, पिवळे वस्त्र धारण केलेला प्रभुराम राहतो. ॥१॥ खूप आनंदाने मी त्याचे गुणगान गातो. मला सदासर्वदा त्या हरीचे नामच गोड वाटते. ॥१॥ रहाउ ॥ प्रत्यक्ष देवी शारदा व

नारदादी भक्तगण त्या श्रीहरीचीच सेवा करतात, की ज्याच्याजवळ त्याची पत्नी, कमलनिवासिनी लक्ष्मी स्थानापन्न झाली आहे.॥२॥ मी गळ्यात तुळशी माळा घालून मुखाने 'राम' 'राम' असा जप करतो. हजार वेळा त्याचे नामस्मरण करून मी त्याला नमस्कार करतो.॥३॥ कबीर सांगतात, की मी सदैव, सर्वत्र रममाण झालेल्या, त्या प्रभुरामाचे गुणगान गातो. हिंदू व मुसलमान दोघांनाही माझे हेच सांगणे आहे की परमेश्वर एकच आहे. हजार नावांनी लोक त्यास जाणतात. त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव नामस्मरण करा.॥४॥४॥१३॥

आसा स्त्री कबीर जीउ की पंचपदे १ दुतुके ५

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने तो प्राप्त होतो.

पाती तोरै मालिनी ॥ पाती पाती जीउ ॥

जिसु पाहन कउ पाती तोरै ॥ सो पाहनु नीरजीउ ॥१॥

भूली मालिनी है एउ ॥ सतिगुर जागता है देउ ॥१॥रहाउ ॥

ब्रह्मु पाती बिसनु डारी ॥ फूल संकरदेउ ॥

तीनि देव प्रतखि तोरहि ॥ करहि किस की सेउ ॥२॥

पाखान गढि कै मूरति किन्ही ॥ दे कै छाती पाउ ॥

जे एह मूरति साची है ॥ तउ गढ़णहारे खाउ ॥३॥

भातु पहिति अरु लापसी ॥ करकरा कासारु ॥

भोगन हारे भोगिआ ॥ इसु मूरति के मुखि छारु ॥४॥

मालिनि भूली जगु भुलाने हम भुलाने नाहि ॥

कहु कबीर हम राम राखे क्रिपा करि हरि राइ ॥५॥१॥१४॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७९)

शब्दार्थ : पाती – पाने, पत्री. तोरै – तोडली, मालिनी – माळीण, जिसु – ज्या, पाहन – पाषाण, दगड. कउ – करिता, सो – तो, गढि – घडवतो, जे – जर, तउ – तर, गढ़णहार – घडविणारा मूर्तिकार, करकरा – खस्ता पदार्थ, चूरी. कासारु – एक प्रकारची मिठाई, भोगन हारे – नैवेद्य दाखवणारा पुजारी, छारु – राख.

भावार्थ : अगं माळिणी ! तू देवाच्या पूजेसाठी झाडांच्या फांद्यांवरील पत्री व फुले तोडतेस. ती पाने, त्या फांद्या, ती फुले हे सारे सजीव आहेत. ॥१॥ ज्या दगडाच्या देवाची पूजा करतेस तो देव तर निर्जीव आहे. ही माळीण वेडी आहे. तो प्रभू परमात्मा तर सर्वत्र विराजमान आहे, जागृत आहे. ॥१॥रहाउ ॥ अगं माळिणी ! तोडतेस ती पत्री ब्रह्मरूप आहे. त्या फांद्या विष्णुरूप आहे आणि फुले प्रत्यक्ष शिवशंकरच आहेत. अशा ह्या तीनही देवांना तू प्रत्यक्ष तोडून नष्ट करून कोणाची सेवा करत आहेत ? दगडाची ? ॥२॥ मूर्तिकार दगडातून देवाची मूर्ती घडवतो, तेव्हा तो त्या दगडावर म्हणजेच त्या मूर्तीच्या छाताडावर पाय देतो. जर त्या दगडात खरोखरच देवपण असते तर त्याने आपल्या छातीवर पाय ठेवणाऱ्या त्या मूर्तिकाराला क्षणात खाऊन टाकले असते. ॥३॥ तो पुजारी वरण, भात, खीर, पेढा, अन्य मिठाई असा साग्रसंगीत नैवेद्य त्या दगडाच्या देवाला दाखवतो. पण काय होते ? तो नैवेद्य कोण खातो ? तो पुजारीच सारे मटकावतो आणि त्या दगडाच्या देवाच्या कपाळी मात्र राख. ॥४॥ ही माळीण वेडी आहे. सारे जगही भुलले आहे. पण मी मात्र ह्या भुलभुलल्याला भुललो नाही. कबीर म्हणतात, माझे त्या प्रभुरामाने मायेपासून रक्षण केले आहे. माझ्यावर त्या श्रीहरीने कृपा केली आहे. ॥५॥१॥१४॥

॥ आसा ॥ बारह बरस बालपन बीते बीस बरस कछु तपु कीओ ॥
 तीस बरस कछु देव न पूजा फिरि पछुताना बिरधि भइओ ॥१॥
 मेरी मेरी करते जनमु गइओ ॥
 साइरु सोखि भुजं बलइओ ॥१॥ रहाउ ॥
 सूके सरवरि पालि बंधावै लूणै खेति हथ वारि करै ॥
 आइओ चोरु तुरंतह ले गइओ मेरी राखत मुगधु फिरै ॥२॥
 चरन सीसु कर कंपन लागे नैनी नीरु असार बहै ॥
 जिहवा बचनु सुधु नही निकसै तब रे धरम की आस करै ॥३॥
 हरि जीउ क्रिपा करै लिव लावै लाहा हरि हरि नामु लीओ ॥
 गुर परसादी हरि धनु पाइओ अंते चलदिआ नालि चलिओ ॥४॥
 कहत कबीर सुनहु रे संतहु अनु धनु कछुअै लै न गइओ ॥
 आई तलब गोपाल राइ की मइआ मंदर छोडि चलिओ ॥५॥२॥१५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४७९)

शब्दार्थ : बीते – निघून गेली, कछु – काहीही, तपु – तप, प्रभुभक्ती. फिरि – नंतर, पछुताना – पश्चात्ताप, पस्तावा. बिरधि – वृद्धत्व, मेरी मेरी – माझे माझे, अहंकार. साइरु – सागर, सोखि – सुकल्यावर, भुजं – बाहुबल, ताकद. सुके – सुकलेले, पालि – बांध, लूणै खेति – नष्ट झालेले शेत. आइओ – आला, चोरु – चोर, यम. तुरंतह – त्वरित, सिसु – मस्तक, नैनी – नयनी, डोळ्यात. बचनु सुधु – स्पष्ट शब्दोच्चार, नहि निकसै – निघत नाही. लिव लावै लाहा – एकाग्रचित्ताने लाभ घे, अंते – शेवटी मेल्यावर, अनु धनु – अन्य धन, कछुए – काहीही.

भावार्थ : हे प्राण्या ! तुझ्या आयुष्याची पहिली बारा वर्षे बालपणात, खेळण्या बागडण्यात गेली. पुढच्या वीस वर्षांत, ऐन यौवनात तुला प्रभू परमात्म्याची आठवणही झाली नाही. कोणतीही जप-तप-साधना केली नाहीस. पुढच्या तीस वर्षांत प्रपंचात गुंतून पडल्याने तुला देवाची आठवणही झाली नाही. आता म्हातारपणी मात्र तुझ्यावर पश्चात्ताप करण्याची पाळी आली आहे. ॥१॥ माझे माझे ह्या अहंकारात सर्व जन्म वाया जातो आणि आता जीवन संपत आल्यावर हातातील सर्व सत्ता नष्ट होते, शरीरातील सर्व बळ, सर्व त्राण निघून जाते व गलितगात्र होऊन दुःख भोगावे लागते. ॥१॥ रहाउ ॥ अशा स्थितीत आता मरणापासून वाचण्यासाठी धडपड करणे म्हणजे आतून गेलेल्या जलाशयास बांध घालण्यासारखे आहे किंवा जळून गेलेल्या शेताला कुंपण घालण्यासारखे निरर्थक आहे. मरणरूपी चोर तुमचे प्राण हरण करून गेला तरी तुझा मीपणा गेला नाही. ॥२॥ हातापायांना कंप सुटला, मुंडी डुगुडुगु लागली. डोळ्यातून वृध्वत्वामुळे पाणी गळू लागले. तोंडातून नीट शब्दोच्चारही होत नाही आणि आता तुला धर्म आठवला ! ॥३॥ जर प्रभू परमात्म्याची जीवावर कृपा झाली तर त्यास प्रभूची गोडी लागते व त्यास हरिनामाची प्राप्ती होते. हे हरिनामरूपी धन सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होते. जगात तुम्ही साठवलेले सर्व धन तुम्हाला अखेरीस येथेच सोडून जावे लागते. हरिनामरूपी धन हे एकमेव धन असे आहे की जे मृत्यूनंतरही तुमच्या बरोबर येणार आहे. ॥४॥ कबीर सांगतात, हे संतसज्जन हो ! हरिनामाच्या धनाशिवाय अन्य कोणतेही धन तुम्ही बरोबर नेऊ शकत नाही. त्या प्रभू परमात्म्याचे बोलावणे आले की सगळ्यांनाच ही मोहमयी दुनिया सोडून जावेच लागते. ॥५॥२॥१५॥

॥ आसा ॥ काहु दीन्हे पाट पटंबर काहू पलघ निवारा ॥
 काहु गरी गोदरी नाही काहू खान परारा ॥१॥
 अहिरख वादु न कीजै रे मन ॥
 सुक्रितु करि करि लीजै रे मन ॥१॥रहाउ ॥
 कुम्हारे एक जु माटी गूंथी बहु बिधि बानी लाई ॥
 काहू महि मोती मुकताहल काहू बिआधि लगाई ॥२॥
 सूमहि धनु राखन कऊ दीआ मुगधु कहै धनु मेरा ॥
 जम का डंडु मूंड महि लागै खिन महि करै निबेरा ॥३॥
 हरि जनु ऊतमु भगतु सदावै आगिआ मनि सुखु पाई ॥
 जो तिसु भावै सति करि मानै भाणा मंनि वसाई ॥४॥
 कहै कबीरु सुनहु रे संतहु मेरी मेरी झूठी ॥

चिरगट फारि चटारा लै गइओ तरी तागरी छूठी ॥५॥३॥१६॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४७९)

शब्दार्थ : काहु – कोणाला, दिन्हे – दिला. पाट पटंबर – रेशमी वस्त्र, पलघ – पलंग, गरि – जीर्ण, गोदरी – गोधडी, परारा – तृणशय्या, अहिरख – ईर्षा, सुक्रित सुकृत – पूर्वकर्म, कुम्हारे – कुंभाराने, गूंथी – मळणे, मुकताहल – मोत्यांचे हार, विआधि – दोष, सूमहि – चिक्कू, कंजूस कृपण. मुगधु – मूर्ख, मूढ, अज्ञानी. मूंड – डोके, निबेरा – निर्णय, निवाडा. सदावै – म्हणवतो. आगिआ – आज्ञा. भाणा – आज्ञा, इच्छा, चिरगट – पिंजरा, फारि – तोडून. चटारा – पक्षी, पाखरू. तरी तागरी – खाद्यपदार्थ.

भावार्थ : तो प्रभू परमात्मा कोणाला भरजरी रेशमी वस्त्रे घालायला देतो. झोपायला मऊ मुलायम शय्या देतो. तर कोणाला फाटकी लक्तेरे देतो वा झोपायला फाटकी चटई देतो. ॥१॥ पण हे जीवा ! तू कोणाशीही वादविवादात पडू नकोस. कोणाशी ईर्षा करू नकोस. तुला जर काही प्राप्त करायचे असेल तर सत्कर्म कर. सत्कर्माने सर्व काही प्राप्त होते. ॥१॥ रहाउ ॥ तो कुंभार बघ ! एकाच मातीतून अनेक रंगरूपाच्या मूर्ती बनवतो. मूर्तीत कोणाला रंगाने रंगवतो. कोणाला माणीक मोत्याने मढवतो. तर काही मूर्तीत दोषही असतात. प्रभू परमात्म्याचेही तसेच आहे. ॥२॥ तो प्रभू परमात्मा एखाद्या कंजूस माणसाला खूप धन संभाळण्यासाठी देतो. पण तो वेडा ते धन त्याचेच आहे असे समजतो. पण यमाचा दंडा डोक्यात पडला, मृत्यू आला की क्षणात सगळे काही इथेच सोडून त्याला जावे लागते. ॥३॥ जो प्रभूची आज्ञा शिरसावंध मानतो व त्याच्यातच आनंदाने राहतो व सुखी होतो, तोच खरा हरीचा उत्तम भक्त. ॥४॥ कबीर सांगतात - हे संतजन हो ! हे माझे, ते माझे, हा अहंकार सोडून द्या. हा शरीररूपी पिंजरा तोडून प्राण पाखरू उडून गेले की मागे उरते ते निष्प्राण, निर्जीव शरीर, नुसते प्रेत उरते आणि जमा केलेल्या सर्व गोष्टी येथेच सोडून जावे लागते. ॥५॥३॥१६॥

॥ आसा ॥ हम मसकीन खुदाई बंदे तुम राजसु मनि भावै ॥
 अलह अवलि दीन को साहिबु जोरु नही फुरमावै ॥१॥
 काजी बोलिआ बनि नही आवै ॥१॥रहाउ ॥
 रोजा धरै निवाज गुजारै कलमा भिसति न होई ॥
 सतरि काबा घट ही भीतरि जे करि जानै कोई ॥२॥

निवाज सोई जो निआउ बिचारे कलमा अकलहि जानै ॥
 पाचहु मुसि मुसला बिछावै तब तउ दीनु पछानै ॥३॥
 खसमु पछानि तरस करि जीअ महि मारि मणी करि फीकी ॥
 आपु जनाइ अवर कउ जानै तब होइ भिसत सरीकी ॥४॥
 माटी एक भेख धरि नाना ता महि ब्रहमु पछाना ॥
 कहै कबीरा भिसत छोडि करि दोजक सिउ मनु माना ॥५॥४॥१७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८०)

शब्दार्थ : मसकीन – विनम्र, खुदाई – ईश्वराचे, बंदे – सेवक, राजसु – रजोगुण, अलह – अल्ला, अवलि – पहिला, जोरु – अत्याचार, जोरजबरदस्ती. रोजा – उपास. निवाज – नमाज, कलमा – कुराणातील प्रार्थना, सतरि – सत्तर, जे – जर, निआउ – न्याय, पाचहु – पाच, मुसि – ठग, मुसला – नमाजाचे वेळी अंधरलेले आसन. दीनु – धर्म, खसमु – स्वामी, तरस – दया, फीकी – खोटे, भिसत – स्वर्ग, दोजक – नरक.

भावार्थ : ह्या पदात कबीर काजीला खऱ्या इस्लाम धर्माचे मर्म सांगताना म्हणतात,

हे काजी ! आम्ही दीनदुर्बळ आहोत पण त्या प्रभू परमात्म्याचे सेवक आहोत. त्या प्रभूचे यशोगान आम्हास प्रिय वाटते. तू रजोगुणी आहेस, तुला त्यांच्यावर जुलूम जबरदस्ती करायला, सर्वांवर हुकमत गाजवायला आवडते. पण तो प्रभू परमात्मा, तो दीनांचा कैवारी, तो मात्र कोणावर ही जुलूम करीत नाही व कोणासही तसे करण्यास सांगत नाही. ॥१॥ हे काजी ! त्याच्या पुढे तुझा न्याय निरर्थक आहे. त्या प्रभू परमात्म्याचा न्याय हेच अंतिम सत्य आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ हे काजी ! तू उपास, रोजे करतोस, पाच वेळा नमाज अदा करतोस, कलमा म्हणतोस. पण हे सर्व कर्मकांड व्यर्थ होय. त्याने तुला स्वर्गप्राप्ती होणार नाही. तू सत्तरवेळा काबाची यात्रा केलीस पण तो प्रभूपरमात्मा तुझ्याच अंतरात आहे हे नीट समजावून घे. ॥२॥ न्यायपूर्ण वर्तन हाच खरा नमाज. त्या निर्गुण निराकार स्वयंभू परमात्म्यास ओळखणे, जाणणे हाच खरा कलमा आहे. पंच विकारांना नियंत्रणात ठेवणे हाच खरा 'मुसला' - (प्रार्थनेचे आसन) आहे. विकारांना ताब्यात ठेवणे हीच खऱ्या धर्माची खूण आहे. ॥३॥ हे काजी ! तू त्या प्रभू परमात्म्यास जाण. आपल्या हृदयात दया धारण कर. अहंकाररूपी दुष्ट शत्रूला मारून, काढून टाक, जेव्हा मनुष्य आपल्या स्व-स्वरूपास जाणतो व दुसऱ्यासही आपल्या प्रमाणेच जाणतो, तोच मुक्तीचा अधिकारी होतो. ॥४॥ एकाच मातीचे हे नाना रूपांचे देह आहेत पण त्या सर्वांत एक आणि एकच ब्रह्म व्याप्त आहे. कबीर सांगतात, हे काजी ! तू मात्र स्वर्गाचा मार्ग सोडून जुलूम जबरदस्ती, अत्याचार करून नरकाचाच मार्ग पसंत केला आहेस. ॥५॥४॥१७॥

॥ आसा ॥ गगन नगरि इक बूंद न बरखै नादु कहा जु समाना ॥
 पारब्रह्म परमेसुर माधो परम हंसु ले सिधाना ॥१॥
 बाबा बोलते ते कहा गए देही के संगि रहते ॥
 सुरति माहि जो निरते करते कथा बारता कहते ॥१॥रहाउ ॥
 बजावनहारो कहा गइओ जिनि इहु मंदरु कीन्हा ॥
 साखी सबदु सुरति नहि उपजै खिंचि तेजु सभु लीन्हा ॥२॥
 स्रवनन बिकल भए संगि तेरे इंद्री का बलु थाका ॥
 चरन रहे कर ढरकि परे है मुखहु न निकसै बाता ॥३॥

खंड ३ [३४९]

थाके पंच दूत सभ तसकर आप आपणै भ्रमते ॥

थाका मनु कुंचर उरु थाका तेजु सूतु धरि रमते ॥४ ॥

मिरतक भए दसै बंद छूटै मित्र भाई सभ छोरे ॥

कहत कबीरा जो हरि धिआवै जीवत बंधन तोरे ॥५॥५॥१८॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८०)

शब्दार्थ : गगन नगरि – दशमद्वार, ब्रह्मरंध्र, माधो – माधव, ले सिधाना – घेऊन गेला, सुरति – विचार, निरते – नृत्य, बजावन हारो – वाजवणारा, जिनि – ज्याने, इहू – हा, मंदरु – ढोल, किन्हा – केले, बनवले, साखी – कथा, सबदु – नाम, खिंचि – खेचली, शोषली, स्रवनन – श्रवणेंद्रिय, कान, इंद्रि – इंद्रिये, थाक – थकले, तसकर – चोर, विषयविकार, थाकु – थकला, कुंजर – हत्ती, उरु – हृदय, सूतु धारि – सूत्रधार, दसैबंद – दाहीद्वार, छोरे – सोडून गेले.

भावार्थ : ह्या पदात कबीरांनी मृत्यूनंतरच्या मानवी शरीराचे वर्णन केले आहे ते म्हणतात, दशम द्वारात (योगशास्त्रात असे सांगितले जाते की माणसाच्या शरीरात वसत असलेली चैतन्यशक्ती निरनिराळ्या दहाद्वारा पैकी एका द्वाराने निघून जाते. त्यातले दशमद्वार म्हणजे डोक्याला मेंदूचे वर एक सूक्ष्म भोक असते, त्याला ब्रह्मरंध्र किंवा दशमद्वार असे म्हणतात.) आता कोणत्याही भावभावना निर्माण होत नाहीत. त्यात समाविष्ट असलेला अनाहत नादही लुप्त झाला आहे. शरीरात वसत असलेला निर्मळ जीवात्मा त्या प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन गेला आहे. ॥१॥ जो बोलत होता, जो देहात राहत होता, जो जीवाच्या पाहणे, ऐकणे, विचार करणे आदी क्रियांचे मूळस्थान तो (प्राण) कोठे गेला ? ॥१॥ रहाउ ॥ शरीररूपी मृदंग वाजविणारा. शरीराच्या सर्व क्रिया घडवून आणणारा तो (प्राण) कोठे गेला ? त्या प्राणाच्या निघून जाण्याने शरीरातील त्या आत्मतत्त्वाचा आवाजही आता ऐकू येत नाही. शरीरातील चेतनाशक्तीच लुप्त झाली आहे. ॥२॥ कानांची श्रवणशक्तीही आता नष्ट झाली आहे. सर्व इंद्रियेही शक्तिहीन झाली आहेत. हात-पाय क्रियाहीन झाले आहेत. मुखावाटे आता एकही शब्द बाहेर पडत नाही. ॥३॥ पंचविकाररूपी चोरही, संघर्ष करून थकून जाऊन निर्बळ होऊन गेले आहेत. मनरूपी हत्तीही आता थकून गेला आहे. सर्व इंद्रियांना शक्ती प्रदान करणारी शक्ती, प्राणशक्तीच आता शरीरातून निघून गेली आहे. ॥४॥ मृत्योपरांत माणसाची सर्व तऱ्हेची बंधने तुटून जातात. मग कोणी बंधू, कोणी मित्र, कोणी आप्त राहत नाही. सर्व दशबंधने तुटतात. कबीर म्हणतात, जो ईश्वर भजनी रत झाला त्याची ही सर्व बंधने जिवंतपणीच तुटून जातात आणि जीवात्मा परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥५॥५॥१८॥

॥ आसा इक तुके ४ ॥ सरपनी ते उपरि नही बलीआ ॥

जिनी ब्रहमा बिसनु महादेउ छलीआ ॥१ ॥

मारु मारु स्रपनी निरमल जलि पैठी ॥

जिनि त्रिभवणु डसीअले गुरप्रसादि डीठी ॥१ ॥रहाउ ॥

स्रपनी स्रपनी किआ कहहु भाई ॥

जिनि साचु पछानिआ तिनि स्रपनी खाई ॥२ ॥

स्रपनी ते आन छूछ नही अवरा ॥

स्रपनी जीती कहा करै जमरा ॥३ ॥

इह स्रपनी ताकी कीती होई ॥

बलु अबलु किआ इस ते होई ॥४ ॥

इह बसती ता बसत सरीरा ॥

गुर प्रसादि सहजि तरे कबीरा ॥५ ॥६ ॥१९ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८०)

शब्दार्थ : सरपिनी – सर्पिणी, माया, बलीआ – बलवान, छलीआ – छळले, स्रपनी – सर्पिणी, पैठी – शांत झाली, डीठी – दिसली, सापडली, आन – अन्य, छूछ – तुच्छ, अवरा – अन्य, दुसरा कोणी, इह – ही, कीती – उत्पन्न केलेली.

भावार्थ : ह्या मायारूपी सर्पिणीहून अन्य कोणीही बलवान नाही. प्रत्यक्ष ब्रह्मा, विष्णू, महेश ह्या देवांनाही तिने छळले आहे. ॥१॥ सर्वांना डसणारी, सर्वांना पिडणारी मायारूपी सर्पिण सत्संगरूपी निर्मळ जळात पडली की शांत होते. ह्या मायारूपी सर्पिणीने त्रिभुवनाला डसले आहे. त्रिभुवनातील कोणीही प्राणी हिच्या तावडीतून सुटला नाही. गुरुकृपेने तिचे वास्तविक स्वरूप लक्षात येते. ॥१॥ रहाउ ॥ अरे प्राण्या ! सर्पिणी सर्पिणी, माया माया म्हणत घाबरून का ओरडत सुटला आहेस ? ज्याने त्या प्रभू परमात्म्यास जाणले, त्याने ह्या मायारूपी सर्पिणीस वश करून घेतले. अशा साधकास ती मायारूपी सर्पिण डसू शकत नाही. ॥२॥ ह्या मायारूपी सर्पिणीच्या प्रभावातून कोणीही जीव सुटला नाही. पण ज्याने गुरुकृपेने त्या मायारूपी सर्पिणीवर विजय प्राप्त केला आहे, त्याचे यमराजही काही वाईट करू शकत नाही. ॥३॥ ह्या मायारूपी सर्पिणीची उत्पत्ती त्या प्रभू परमात्मानेच केली आहे. त्यामुळे मायेने कोणास डसावे व कोणापुढे नमते घ्यावे हे तिच्या हातात नाही. तेही तोच प्रभू परमात्मा ठरवतो. ॥४॥ जोपर्यंत जीव ह्या मायेच्या प्रभावाखाली असतो, तोपर्यंत तो जीव जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटू शकत नाही. तोपर्यंत त्यास वारंवार जन्म घ्यावा लागतो. कबीर सांगतात, की मी सतगुरूच्या कृपेने केव्हाच ह्या मायेच्या पलीकडे गेलो आहे. ॥५ ॥६ ॥१९ ॥

॥ आसा ॥ कहा सुआन कउ सिंग्रिति सुनाए ॥ कहा, साकत पहि हरि गुन गाए ॥१ ॥

राम राम राम, रमे रमि रहीए ॥ साकत सिउ भूलि नही कहीए ॥१ ॥ रहाउ ॥

कउआ कहा कपूर चराए ॥ कह बिसिअर कउ दूधु पीआए ॥२ ॥

सतसंगति मिलि बिबेक बुधि होई ॥ पारसु परसि, लोहा कंचनु सोई ॥३ ॥

साकतु सुआनु, सभु करे कराइआ ॥ जो धुरि लिखिआ, सु करम कमाइआ ॥४ ॥

अंग्रितु लै लै, नीमु सिंचाई ॥ कहत कबीर, उआ को सहजु न जाई ॥५ ॥६ ॥२० ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८१)

शब्दार्थ : सुआन – श्वान, कुत्रा, साकत – प्रभूपासून दूर गेलेला, पहि – जवळ, ला, साकतसिउ – शाक्त पंथीयाबरोबर, भूलि नही – चुकूनही, कउआ – कावळा, चराए – चारून, खायला घालून, बिखिअर – विषारी सापाला, पिआए – पाजून, बिबेक – विवेक, पारसु – परीस, परसि – स्पर्शाने, धुरि – प्रभू परमात्म्याने, लिखिआ – लिहिले, सु – ते, नीमु – कडुनिंब, उका – त्याचा.

भावार्थ : कुत्र्याला धर्मशास्त्र ऐकवून काय उपयोग ? तसेच शाक्तांना (जे मायेत मग्न झाले आहेत) हरिकथा ऐकवून काय उपयोग ? त्यांच्यात काहीही फरक पडणार नाही. ॥१॥ हे साधक हो ! तुम्ही सदैव त्या प्रभू परमात्मा रामाच्या नामातच रममाण होऊन राहा, शाक्त लोकांना चुकूनही रामकथा सांगू नका. ॥१॥ रहाउ ॥ कावळ्याला कापूर चारून काय उपयोग. त्याच्या तोंडाची विष्ठेची दुर्गंधी थोडीच लपणार ? विषारी सापाला दूध पाजून तो विष थोडेच टाकून देणार ? ॥२॥ सतगुरूच्या संगतीने मनातील विवेक बुद्धी जागृत होते. परीस स्पर्शाने जसे लोखंडाचे सोने होते तसेच सतगुरूच्या संगतीने साधकात अंतरबाह्य बदल होतो. ॥३॥ शाक्त व श्वान तरी काय ! त्यांच्या इच्छेने थोडेच चालतात. तेही ईश्वरेच्छेनेच तसे वागत

असतात. जे त्यांचा नशिबात लिहिलेले असते त्याप्रमाणेच ते कर्म करीत असतात. ॥४॥ कबीर सांगतात, कडुनिंबाच्या झाडाला अमृत सिंचन केले म्हणून काय ते आपला कडूपणा थोडाच सोडणार ? ॥५॥७॥२०॥

॥ आसा ॥ लंका सा कोटु समुंद सी खाई ॥ तिह रावन घर खबरि न पाई ॥१॥
किआ मागउ किछु थिरु न रहाई ॥ देखत नैन चलिओ जगु जाई ॥१॥ रहाउ ॥
इकु लखु पूत सवा लखु नाती ॥ तिह रावन घर दीआ न बाती ॥२॥
चंदु सूरजु जाके तपत रसोई ॥ बैसंतरु जा के कपरे धोई ॥३॥
गुरमति रामै नामि बसाई ॥ असथिरु रहै न कतहुं जाई ॥४॥
कहत कबीर सुनहु रे लोई ॥ राम नाम बिनु मुकति न होई ॥५॥६॥२१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८१)

शब्दार्थ : कोट - किल्ला, खाई - खंदक, तिह - त्याचा, किआ - काय, मागउ - मागावे, किछु - काहीही, थिरु - स्थिर, पूत - पुत्र, नाती - नातवंडे, तपत रसोई - स्वयंपाक करतात, बैसंतरु - अग्नी, कतहु - कोठेही, लोई - लोक.

भावार्थ : जगात काहीही शाश्वत नाही. सारे काही नश्वर आहे. फक्त रामनाम हेच तारक आहे. हे सांगताना कबीर सांगतात - तो चौदा चौकड्याचा राजा रावण, त्याचा लंकेचा भक्कम किल्ला, त्याच्या भवती समुद्रासारखा दुर्लभ खंदक, त्या रावणाचा आज काहीही ठावठिकाणा नाही. त्याची नामोनिशाणीही कोठे अस्तित्वात नाही. ॥१॥ परमेश्वराजवळ काय मागावे ? कारण सारेच अस्थिर नाशवंत आहे. डोळ्यादेखत सारे जग नष्ट होताना दिसत आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ त्या रावणाला म्हणे एक लाख पुत्र होते व सवालाख नातवंडे होती. आता त्या रावणाचे घरही नाही आणि तेथे दिवाबत्तीही जळत नाही. ॥२॥ त्या रावणाच्या घरी चंद्र सूर्य स्वयंपाक करत होते. प्रत्यक्ष अग्नी देव त्याचे कपडे धूत होता. एवढ्या सामर्थ्यावान रावणाचे काय झाले ? तो आणि त्याचे सारे ऐश्वर्य अखेर मातीसच मिळाले. ॥३॥ सतगुरुकृपेने माझ्या मनात रामाचे नाम वसले व माझे मन स्थिर झाले. आता ते कोठेही भटकत नाही. ॥४॥ कबीर सांगतात - जन हो एका, रामनामाशिवाय मुक्ती नाही. ॥५॥६॥२१॥

॥ आसा ॥ पहिला पूत पिछैरी माई ॥ गुर लागो चले की पाई ॥१॥
एक अचंभउ सुनहु तुम्ह भाई ॥ देखत सिंघु चरावत गाई ॥१॥ रहाउ ॥
जल की मछुली तरवरि बिआई ॥ देखत कुतरा लै गई बिलाई ॥२॥
तलै रे बैसा उपरि सूला ॥ तिस कै पेडि लगे फल फूला ॥३॥
घोरै चरि भैस चरावन जाई ॥ बाहरि बैलु गोनि घरि आई ॥४॥
कहत कबीर जु इस पद बूझै ॥ राम रमत तिसु सभु किछु सूझै ॥५॥६॥२२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८१)

शब्दार्थ : पूत - पुत्र, जीव, माई - आई, माया, गुर - गुरु, चले - शिष्य, मन, अचंभउ - आश्चर्यकारक, सिंघु - सिंह, दूढ मन, चरावत - चारतो, गाई - गाय, इंद्रिय, तरवर - झाडावर, बिआई - व्याली, तलै - खाली, बैसा - बसला, उपरि - वर, सूला - काटे, तिस - त्या, घोरै - घोडा, चरि - चढून, भैस - म्हैस, चरावन - चारतो.

भावार्थ : ह्या पदात कबीराने अनेक आश्चर्यकारक चमत्कृती पूर्ण विधाने केली आहेत. काही कूट विधाने केली आहेत व शेवटी आव्हान दिले आहे की ज्याला ह्या कूट विधानांचा आध्यात्मिक अर्थ समजेल तो ह्या भवसागरातून तरून जाईल.

खंड ३ [३५२]

पाहू या ह्या पदाचा अर्थ. प्रथम जीवात्मा (पुत्र) आपल्या स्वस्वरूपात, आत्मरूपात राहत होता. पण नंतर त्यातूनच मायारूपी आई उत्पन्न झाली. आता तो जीवात्मा मायेच्या अधीन झाला आहे. ॥१॥ एक आश्चर्यकारक गोष्ट ऐका, आता निर्भय जीवात्मा (सिंह) गाईला (इंद्रियांना) प्रसन्न करण्यासाठी धडपडत आहे. म्हणजेच सिंह गाई चारत आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ पाण्यात राहणारा मासा झाडावर व्याला म्हणजे प्रभू परत्म्याच्या सतत सान्निध्यात असणारा जीवात्मा संसारातील विषयविकाररूपी झाडावर चढला आहे व त्यातच रममाण (व्याला) झाला आहे. मांजराने संतोषरूपी पिलू पळविले आहे. ॥२॥ जीवाच्या ह्या मोहमायेच्या जाळ्यात सापडण्याने तृष्णारूपी मांजराने संतोषरूपी कुत्र्यास खाऊन टाकले आहे. विषयविकारामुळे जीवाचा संतोष नाहीसा झाला आहे. ह्या झाडाच्या शाखा खाली आहेत आणि मुळे वर आहेत. खाली असलेल्या फांद्यांना फुले फळे लागली आहेत. म्हणजे - ह्या संसारात जीवाच्या अंगच्या दैवी गुणरूप शाखा मायेच्या दबावाने खाली दबल्या गेल्या आहेत तर अज्ञानरूपी मुळे मात्र वर तरंगत आहेत. मायेमुळे ह्या झाडाला दुष्कर्माची फुले व दुःखाची फळे लागली आहेत. ॥३॥ घोड्याच्या पाठीवर बसून म्हैस चरत आहे. म्हणजे मनरूपी घोड्यावर बसून वासनारूपी म्हैस जीवाला उपभोगासाठी फिरवत आहे. बैल बाहेर आहे आणि गवताचा भारा घरात आहे. धैर्यरूपी बैल बाहेर निघून गेला आहे तर वासनारूपी भान्याने शरीराचा ताबा घेतला आहे. वासनेने शरीर व्यापून टाकले आहे. ॥४॥ कबीर सांगतात जो जीव ह्या कूटपदातील भाव यथार्थपणे जाणेल तो जीव ह्या मोहमायेच्या पाशांना तोडून रामनामात रममाण होऊन संसाराच्या बंधनातून मुक्त होईल. ॥५ ॥९ ॥२२ ॥ (बावीस चौपदी व पंचपदी)

आसा स्त्री कबीर जीउ के तिपदे ८ दुतुके ७ इकतुका ?

(त्रिपदी ८ द्विपदी ७ एकपदी - १)

१ ओंकार सति गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने तो प्राप्त होतो.

बिंदु ते जिनि पिंडु कीआ अगनि कुंड रहाइआ ॥

दस मास माता उदरि राखिआ बहुरि लागी माइआ ॥१॥

प्राणी काहे कउ लोभि लागे रतन जनमु खोइआ ॥

पुरब जनमि करम भूमि बीजु नाही बोइआ ॥१॥ रहाउ ॥

बारिक ते बिरधि भइआ होना सो होइआ ॥

जा जमु आइ झोट पकरै तबहि काहे रोइआ ॥२॥

जीवनै की आस करहि जमु निहारै सासा ॥

बाजीगरी संसारु कबीरा चेति ढालि पासा ॥३॥१॥२३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८१)

शब्दार्थ : बिंदू - थेंब, वीर्याचा थेंब, ते - पासून, जिनि - जिने, पिंडु - शरीर, किआ - निर्माण केले, बहुरि - बाहेर आल्यावर, जन्मल्यानंतर, पूरब - पूर्वीच्या, बारिक - बालक, बिरधि - वृद्ध, होना - होणारे, सो - ते, होइआ - झाले, जा - जेव्हा, जमु - यम, झोटी - शेंडी, पकरै - पकडतो, तबहि - तेव्हा, बाजीगरी - नाटक, खेळ, तमाशा, चेति - विचारपूर्वक, ढालि - टाक, पासा - फासा.

भावार्थ : प्रभू पित्याच्या वीर्याच्या एका थेंबापासून ह्या पिंडाची, शरीराची उत्पत्ती केली. त्या गर्भाला मातेने पोटाच्या अग्रिकुंडात दहा महिने सुरक्षित ठेवले. पण बाहेर आल्यावर मात्र त्या जीवास त्या परमपित्याचा, परमेश्वराचा विसर पडला

आणि त्याला ह्या संसारातील मायेचा मोह जडला.॥१॥ हे प्राण्या ! हा दुर्लभ असा रत्नासारखा मानवजन्म ह्या संसाराच्या मोहात अडकून का बरे वाया घालवत आहेस ? पूर्वजन्मी तू देहाच्या कर्मभूमीत का बरे सत्कर्माचे बीजारोपण केले नाहीस ? ॥१॥ रहाउ ॥ शिशु अवस्थेपासून आता वृद्धत्वापर्यंत येऊन पोहोचलास. पण हा तू सारा काळ वाया घालवलास. होणारे होऊन गेले, आता यमाने तुझी शेंडी पकडली आहे, मरण जवळ आले आहे, आता रडून काय उपयोग ? ॥२॥ तू जीवाची काळजी करीत बसला आहेस आणि तिकडे यम तुझे श्वास मोजत बसला आहे. तू शेवटचा श्वास घेतलास की तो तुला उचलून नेणार हे निश्चित. म्हणून कबीर सांगतात, हे संसाराच्या खेळात रममाण झालेल्या जीवा ! नीट विचारपूर्वक फासे टाक. सत्कर्म कर, प्रभू परमात्म्याची आठवण ठेव, म्हणजे मग तुझ्यावर पश्चाताप करण्याची पाळी येणार नाही. जन्म सार्थकी लागेल.॥३॥१॥२३॥

॥ आसा ॥ तनु रैनी मनु पुन रपि करि हउ पाचउ तत बराती ॥

राम राइ सिउ भावरि लैहउ आतम तिह रंग राती ॥१॥

गाउ गाउ री दुलहनी मंगलचारा ॥

मेरे ग्रिह आए राजा राम भतारा ॥१॥ रहाउ ॥

नाभि कमल महि वेदी रचि ले ब्रहम गिआन उचारा ॥

राम राइ सो दूलहु पाइओ अस बड भाग हमारा ॥२॥

सुरि नर मुनि जन कउतक आए कोटि तेतीस उजानां ॥

कहि कबीर मोहि बिआहि चले है पुरख एक भगवाना ॥३॥२॥२४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८२)

शब्दार्थ : तनु – देह, रैनी – रंगविण्याचे पात्र, पुन रपि – शुभगुणांनी रंगवून, करि – करून, हउ – मी, पाचउ – पाच, तत – तत्त्व, सिउ – बरोबर, भावरि – होमाभवती प्रदक्षिणा करणे, आतम – आत्मा, तिह – त्याच्या, दुलहनी – सुवासिनी, मंगलचारा – मंगलाष्टके, सो – सारखा, दूलहु – नवरा, अस – असे, सुरिनर – देवतातुल्य लोक, मोहि बिआहि – माझ्याशी विवाह करून.

भावार्थ : मी माझ्या शरीररूपी रंगाच्या मडक्यातून सतगुणरूपी रंग घेऊन त्याने माझे मन रंगवले आहे. पंचतत्त्वांना वराती बनवून आता मी माझ्या पतिरूप प्रभू परमात्म्याबरोबर सप्तपदीचे फेरे फिरत आहे व मी त्याच्या प्रेमरंगात रंगून गेले आहे. ॥१॥ हे सुवासिनीनो, आता मंगलगीते गा ! माझ्या (घरी) मनात प्रत्यक्ष प्रभू रामचंद्र माझा पती होण्यासाठी आला आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ नाभीकमलापासून उत्पन्न झालेल्या श्वास प्रश्वासास विवाहवेदी करून ब्रह्मज्ञानाचे मंत्र गायले जात आहेत. हे माझे महत् भाग्य आहे की मला स्वयं प्रभू परमात्मा पती लाभला आहे. ॥२॥ देवतुल्य ज्येष्ठ लोक, संतसज्जन, मुनीजन व तेहतीस कोटी देवदेवता माझे कौतुक करण्यासाठी येथे जमले आहेत. कबीर म्हणतात, तो एकमात्र प्रभू परमात्मा माझ्याशी विवाह करून मला घेऊन जात आहे. आता मी (माझा जीवात्मा) माझ्या पतीशी-त्या परमात्माशी एकरूप होऊन गेलो आहे. ॥३॥२॥२४॥

॥ आसा ॥ सासु की दुखी ससुर की पिआरी जेठ के नामि डरउ रे ॥

सखी सहेली ननद गहेली देवर कै बिरहि जरउ रे ॥१॥

मेरी मति बउरी मै रामु बिसारिओ ॥ किन बिधि रहनि रहउ रे ॥

खंड ३ [३५४]

सेजै रमतु नैन नही पेखउ इहु दुखु का सउ कहउ रे ॥१ ॥रहाउ ॥
 बापु सावका करै लराई माइआ सद मतवारी ॥
 बडे भाई कै जब संगि होती तब हउ नाह पिआरी ॥२ ॥
 कहत कबीर पंच को झगरा झगरत जनमु गवाइआ ॥
 झूठी माइआ सभु जगु बाधिआ मै राम रमत सुखु पाइआ ॥३ ॥३ ॥२५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८२)

शब्दार्थ : सासू – सासू (श्वास), ससुर – सासरा (परमात्मा), जेठ – नवऱ्याचा मोठा भाऊ (यम), ननद – नणंद (कुमती), गहेली – पकडले, देवर – दीर (विवेक), बिरहि – विरह, जरउ – जळते, सावका – सावत्र, माइआ – आई, मतवारी – दुःखी, बडे भाई – मोठा भाऊ (ज्ञान), तब – तेव्हा, नाह – नाथ, पती, बाधिया – बांधून टाकले.

भावार्थ : ही मायारूपी सासू मला फार त्रास देत आहे. प्रभू परमेश्वररूपी सासरा मला प्रिय वाटतो. मोठ्या दिराची (मृत्यूची) मला भीती वाटते. हे मैत्रिणींनो ! कुबुद्धिरूपी नणंदेने मला शरीराशी बांधून ठेवले आहे. विवेकरूपी दिराच्या वियोगाने मी दुःखी झाले आहे. ॥१॥ माझी मती भ्रमिष्ठ झाली आहे. मी माझ्या प्रभू परमात्म्यालाच विसरून गेले आहे. आता मी कसे जगू ? माझा पती तो प्रभू परमात्मा माझ्या शेजेवर माझ्या मनरूपी शय्येवर आहे पण प्रत्यक्ष डोळ्यांना, प्रत्यक्ष व्यवहारात मात्र तो दिसत नाही. हे माझे दुःख मी कोणाला सांगू ? ॥१॥ रहाउ ॥ माझ्या सावत्रबापाने (पूर्वजन्माचे संस्कार) मला हा जन्म दिला. त्या पूर्वसंचिताशी माझा सदैव झगडा चालू आहे. माझी माता-माया मला मायेत गुंतवून ठेवत आहे. माझा मोठा भाऊ (विवेक बुद्धी) जेव्हा माझ्या बरोबर असतो. तेव्हा मी सन्मार्गावर राहते. म्हणून मी माझ्या पतीस प्रभू परमेश्वरास प्रिय होते. ॥२॥ कबीर सांगतात, ह्या पंच विषयविकारांशी झगडता झगडता जन्म वाया गेला. खोट्या मायेच्या विळख्यात सारे जग बांधले गेले आहे. पण मी रामनामात रममाण झाल्यामुळे सुखी झालो आहे. ॥३॥३॥२५॥

॥ आसा ॥ हम घरि सूतु तनहि नित ताना कंठि जनेउ तुमारे ॥
 तुम्ह तउ बेद पड़हु गाइत्री गोबिंदु रिदै हमारे ॥१ ॥
 मेरी जिहबा बिसनु नैन नाराइन हिरदै बसहि गोबिंदा ॥
 जमदुआर जब पूछसि बवरे तब किआ कहसि मुकंदा ॥१ ॥रहाउ ॥
 हम गोरू तुम गुआर गुसाई जनम जनम रखवारे ॥
 कबहूं न पारि उतारि चराइहु कैसे खसम हमारे ॥२ ॥
 तू ब्रह्मनु मै कासीक जुलहा बूझहु मोर गिआना ॥
 तुम्ह तउ जाचे भूपति राजे हरि सउ मोर धिआना ॥३ ॥४ ॥२६ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८२)

शब्दार्थ : हम घरि – आमच्या घरी, तुम्ह तउ – तुम्ही तर, हिरदै – हृदयात, पूछसि – विचारील, बवरे – वेड्या, किआ – काय, मुकंदा – प्रभू, गोरू – गाय, गुआर – गुराखी, गुसाई – परमेश्वर, कबहु – कधीही, खसम – पती, मालक, कासीक – काशीचा, जुलाह – कोष्टी, विणकर, बूझहु – समजून, जाचे – याचक, हितु – स्नेह, हिरि – हरण केले, उरझै – उडी घेतो, पसु – पशु, जीव, मुगधु – मूर्ख, चेतै – चिंतन करणे, परहरि – दूर करणे, परिहार करणे, जग जीवनु – जगजीवन, परमेश्वर.

भावार्थ : हे पंडित ! तुझ्या गळ्यात सुताच्या थोड्या धाग्यांचे जानवे आहे. तर आमच्या घरी सुताच्या असंख्य धाग्याचे

ताणे बाणे असतात. तुम्ही रोज वेदाचे पठण करता, गायत्री मंत्र म्हणता पण आमच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा वसलेला आहे. ॥१॥ माझ्या जिव्हेवर भगवान विष्णू, डोळ्यात नारायण, तर हृदयात प्रभू गोविंद वसतो आहे. पण हे ब्राह्मणा ! अरे वेड्या, जेव्हा यमाच्या दरबारात विचारणा होईल तेव्हा प्रभूस तू काय सांगणार ? ॥१॥ रहाउ ॥ आम्ही गाई, तू गुराखी, आमचे जन्मजन्मांतरी रक्षण करणारा तू आमचा प्रभू परमेश्वर. पण आम्हास भवसागर पार करून न्यावे असे तुला कधीही वाटले नाही. आम्हास कधी आत्मज्ञान, ब्रह्मज्ञान दिले नाहीस; असले कसले तुम्ही आमचे मालक ? ॥२॥ तुम्ही ब्राह्मण, भूलोकीचे देव. मी यःकश्चित् काशीचा विणकर. माझ्या बोलण्याचा नीट विचार करून तुम्ही उत्तर द्या. तुम्ही राजापुढे जाऊन हात पसरून याचना करता. पण माझे ध्यानीमनी तो प्रभू परमेश्वर जगाचा राजा असतो. माझे मन अखंडपणे त्याचेच ध्यान करते. ॥३॥४॥२६॥

॥ आसा ॥ जगि जीवनु ऐसा, सुपने जैसा, जीवनु सुपन समानं ॥

साचु करि हम गाठि दीनी, छोडि परम निधानं ॥१॥

बाबा माइआ मोह हितु किन्ह ॥

जिनि, गिआनु रतनु हिरि लिन्ह ॥१॥रहाउ ॥

नैन देखि पतंगु उरझै पसु न देखै आगि ॥

काल फास न मुगधु चेतै, कनिक कामिनि लागि ॥२॥

करि बिचारु, विकार परहरि, तरन तारन सोइ ॥

कहि कबीर जगजीवनु ऐसा, दुतीअ नाही कोइ ॥३॥५॥२७॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८२)

शब्दार्थ : जीवनु – जीवन, सुपने – स्वप्न, सोचि – समजून, मानून, परमनिधान – परमेश्वर, हितु – प्रेम, किन्ह – केले, जिनि – ज्याने, हिरिलीन्ह – चोरून नेले, नैन – नयन, उरझै – झडप घालतो, पसु – पशू, जीव, चेतै – चिंतन, कनिक – कनक, सोने, परहरि – नष्ट करून, तरन – तरून जाणे, तारन – तारून नेणारा, दुतीअ – दुसरा.

भावार्थ : हे सांसारिक जीवन म्हणजे निव्वळ स्वप्न आहे. पण माणूस त्याला खरं समजून चालतो आणि त्यालाच घट्ट धरून ठेवतो व जो खरा-सत्य आहे त्या प्रभू परमात्म्यास मात्र विसरून गेला आहे. ॥१॥ ह्या मोहमायेची आम्हाला इतकी भुरळ पडली आहे की त्यामुळे आम्ही आत्मज्ञान, प्रभू परमात्मरूपी रत्न हरवून बसलो आहोत. ॥१॥ रहाउ ॥ काय आहे पाहा, डोळे असूनही पतंग ज्योतीवर झडप घालतो. त्याला त्या ज्योतीत असलेला अग्नी दिसत नाही आणि बिचारा होरपळून मरून जातो. तीच अवस्था माणसाची आहे. कनक, कामिनीच्या चिंतनात तो रमून जातो आणि साक्षात मृत्यूच्या फासात अडकतो. ॥२॥ कबीर सांगतात - हे जीवा ! तू नीट विचार कर, ह्या विषयविकारांचा त्याग कर. हा भवसागर तारून नेणारा तो एकमात्र प्रभू परमात्मा आहे. त्याच्याशिवाय अन्य कोणीही नाही. त्यास शरण जा आणि हा संसाररूपी भवसागर पार कर. ॥३॥५॥२७॥

॥ आसा ॥ जउ मै रूप कीए बहुतेरे, अब फुनि रूपु न होई ॥

तागा तंतु साजु सभु थाका, राम नाम बसि होई ॥१॥

अब मोहि नाचनो न आवै ॥

मेरा मनु मंदरीआ न बजावै ॥१॥रहाउ ॥

कामु क्रोधु माइआ लै जारी त्रिसना गागरि फूटी ॥

काम चोलना भइआ है पुराना, गइआ भरमु सभु छूटी ॥२॥

सरब भूत एकै करि जानिआ, चूकै बाद बिबादा ॥

कहि कबीर मै पूरा पाइआ, भए राम परसादा ॥३॥६॥२८॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८३)

शब्दार्थ : कीए – धारण केले, बहुते रे – अनेक, फुनि – परत, पुन्हा, तागा तंतू – मोहाचा धनी, मंदरिआ – ढोल, जारी – जाळून नष्ट केले, गागरि – घागर, चोलना – वस्त्र, सदरा, भइआ – झाला, भरमु – भ्रम, सभु – सर्व, पाइआ – प्राप्त केले, भए – झाली.

भावार्थ : आजपर्यंत मी नाना सोंगे घेतली. नाना योनीत जन्म घेतले. आता पुन्हा जन्म घेण्याची माझी इच्छा नाही. मी थकलो आहे. मायारूपी वाद्ये बंद पडली आहेत. सांसारिक जीवनापासून मन परावृत्त झाले आहे. आता मन रामनामात दृढ झाले आहे. ॥१॥ कर्मधर्मरूपी नर्तन आता मला करावे लागणार नाही भाव मला पुन्हा जन्म मरणाच्या चक्रात फिरावे लागणार नाही. व माझा मनरूपी ढोल संसाराचा ढिंढोरा पिटणार नाही. संसाराचा मोह मला पडणार नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ मी काम, क्रोध, माया ह्या सर्वांना जाळून खाक केले आहे. माझ्या मनातील सांसारिक तृष्णारूपी घागर मी फोडून टाकली आहे. आता मला कसलाही मोह होणार नाही. पूर्वी माझ्या मनात कामाविषयी आकर्षण होते पण आता ती जुनी गोष्ट झाली. ते कामरूपी वस्त्र जुने झाले. आता मी सर्व भ्रमातून मुक्त झालो आहे. ॥२॥ आता मला सर्व जीवांमध्ये तो एकच एक प्रभू परमात्मा विराजमान झाला आहे ह्याचे ज्ञान झाले आहे. त्यामुळे माझ्या मनातील सर्व शंका-कुशंका, वादविवाद संपले आहेत. कबीर म्हणतात, मी त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त केले आहे. मला रामभक्तीचा प्रसाद लाभला आहे. ॥३॥६॥२८॥

॥ आसा ॥ रोजा धरै मनावै अलहु सुआदति जीअ संघारै ॥

आपा देखि अवर नही देखै काहे कउ झख मारै ॥१॥

काजी साहिबु एकु तुही महि तेरा सोचि बिचारि न देखै ॥

खबरि न करहि दीन के बउरे ता ते जनमु अलेखै ॥१॥रहाउ ॥

साचु कतेब बखाने अलहु नारि पुरखु नही कोई ॥

पढे गुने नाही कछु बउरे जउ दिल महि खबरि न होई ॥२॥

अलहु गैबु सगल घट भीतरि हिरदै लेहु बिचारी ॥

हिंदु तुरक हुदूं महि एकै कहै कबीर पुकारी ॥३॥७॥२९॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८३)

शब्दार्थ : रोजा – उपास, मनावै – धरतोस, करतोस. सुआदति – जिभेच्या चोचल्यासाठी. जीअ संघारे – जीवांचा संहार करतोस. आप – आपला, देखी – स्वार्थ बघतोस. अवर – अन्य, दुसरा, सोचि – विचारपूर्वक, खबर – जाणीव, दीन के बावले – धर्मान्ध, कट्टरवादी, कर्मठ, अलौखे – व्यर्थ, साचु – सत्य, कतेब – धर्मग्रंथ, बखानै – सांगतो. पढे – वाचून, गुने – चिंतन करून, अलहु गैबू – अदृश्य, निराकार परमेश्वर, दुहं – दोघात.

भावार्थ : हे काजी ! तू अल्लाला खुश करण्यासाठी रोजे धरतोस, उपास करतोस आणि उपास सोडायला जिभेचे चोचले पुरवण्यासाठी दुसऱ्या जीवांची हत्या करतोस. तू पक्का स्वार्थी आहेस, तू दुसऱ्या जीवांचा यत्किंचितही विचार करीत नाहीस. मग उगाच कशाला ही झकमारी करतोस. ॥१॥ हे काजी ! तो एकमात्र परमेश्वर तुझ्या अंतरातच आहे. तू नीट विचार

करून त्याला का जाणून घेत नाहीस ? हे धर्मान्धा, हे कर्मठा, तू हे सत्य न समजावून घेता आपला जन्म व्यर्थ घालवीत आहेस. ॥१॥ रहाउ ॥ सारे धर्मग्रंथ हेच सांगतात, की तो अल्ला, तो प्रभू परमेश्वर न पुरुष आहे न स्त्री. तो तर आहे निर्गुण निराकार. अरे वेड्या ! जर हे सत्य समजत नसेल तर धर्मग्रंथ वाचून, त्याची पारायणे करून काहीही लाभ होणार नाही. तो अल्ला तुला प्राप्त होणार नाही. ॥२॥ तो निर्गुण निराकार परमेश्वर, तो अल्ला सर्व जीवांच्या ठायी विराजमान आहे. हे सत्य तू विचारपूर्वक हृदयात धारण कर. कबीर सांगतात, हिंदू, मुसलमान हो ! दोघातही तो एकमेव अल्ला, तो प्रभू परमात्मा विराजमान आहे. परमेश्वरापाशी हा हिंदू हा मुसलमान असा भेद नाही. ॥३॥७॥२९॥

आसा तिपदा इक तुका ॥

कीओ सिंगारु मिलन के ताई ॥ हरि न मिले जग जीवन गुसाई ॥१॥
 हरि मेरी पिरु हउ हरि की बहुरिआ ॥ राम बडे मै तनक लहुरीआ ॥१॥ रहाउ ॥
 धन पिर एकै संगि बसेरा ॥ सेज एक पै मिलन दुहेरा ॥२॥
 धनि सुहागनि जो पीअ भावै ॥ कहि कबीर फिरि जनम न आवै ॥३॥ ॥८॥ ॥३०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८३)

शब्दार्थ : कीओ – केला, सिंगारु – शृंगार, ताई – त्याच्या, त्या प्रभू परमात्म्याच्या, गुसाई – गो, पृथ्वी, पृथ्वीचे पालन करणारा, पृथ्वीपती, पिर – पती, स्वामी. हउ – मी, बहुरिआ – पत्नी, तनक – लहान छोटीसी, लहुरिआ – बालिका. धन – स्त्री, पिर – पती, एकै – एकाच, बसेरा – राहतात. दुहेरा – कठीण, अवघड, दुरापास्त, पिअ भावे – पतीला प्रिय आहे. फिरि – परत.

भावार्थ : त्या पती परमात्म्याच्या प्राप्तीसाठी मी हा साजशृंगार केला पण त्या जगजीवन पृथ्वीपती हरीचे मिलन झाले नाही. ॥१॥ हरी माझा पती, मी हरीची पत्नी. माझा प्रभुराम खूप महान आहे. मी मात्र छोटीसी बालिका आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ पती-पत्नी, आत्मा व परमात्मा दोघेही एकाच घरात-शरीरात राहतात. पण जीवात्मा मायेच्या विळख्यात असल्याने अज्ञानाने हे जाणत नाही. म्हणून परमात्म्याशी मिलन कठीण होऊन बसते. ॥२॥ कबीर सांगतात, जिने आपल्या प्रिय पतीचे प्रेम प्राप्त केले आहे, ज्या आत्म्याने परमात्म्याचे प्रेम प्राप्त केले तीच सुवासिनी धन्य होय. तो जीवात्मा धन्य होय. त्यास परत जन्म घ्यावा लागत नाही. तो जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होतो. ॥३॥८॥३०॥

आसा स्त्री कबीर जीउ के दुपदे

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने तो प्राप्त होतो.

हीरै हीरा बेधि पवन मनु सहजे रहिआ समाई ॥
 सगल जोति इनि हीरै बेधी सतिगुर बचनी मै पाई ॥१॥
 हरि की कथा अनाहत बानी ॥
 हंसु हुइ हीरा लेह पछानी ॥१॥ रहाउ ॥
 कहि कबीर हीरा अस देखिओ जग मह रहा समाई ॥
 गुपता हीरा प्रगट भइओ जब गुर गम दीआ दिखाई ॥२॥ ॥१॥ ॥३१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८३)

शब्दार्थ : हीरै – हरिरूप हिरा, हीरा – मनरूपी हिरा, बेधि – बांधून ठेवले. सगल जोती – सर्व जीव, इनि – ह्या, पाई – प्राप्त केले. हंसु – हंस. संतरूपी हंस, अस – असा, देखिओ – पाहिला, गुपता – गुप्त भइओ – झाला.

भावार्थ : जेव्हा जीवरूपी हिरा प्रभुरूपी हिच्याबरोबर बांधला जातो, तेव्हा वाच्यासारखे चंचल असलेले मन शांत होते, स्थिर होते. जगातील सर्व जीव ह्या हरिरूपी हिच्याशी बांधलेले असतात. सर्व जीवांचे ठायी तो प्रभू परमात्मा अंतर्भूत आहे. हे ज्ञान मला सतगुरूकडून प्राप्त झाले. ॥१॥ प्रभू परमात्म्याची नामरूपी अनाहत वाणी एखादा हंसासारखा निर्मल मनाचा जीवच ओळखू शकतो. ॥१॥ रहाउ ॥ कबीर सांगतात, मी असा एक हिरा पाहिला आहे की जो साच्या सृष्टीत गुप्तरूपाने राहिला आहे. तो अव्यक्त परमात्मारूपी हिरा, गुरुकृपेने मी माझ्या अंतरातच पाहिला. ॥२॥१॥३१॥

॥ आसा ॥ पहिली करूपि कुजाति कुलखनी साहुरै पेईए बुरी ॥

अब की सरूपि सुजानि सुलखनी सहजे उदरि धरी ॥१॥

भली सरी मुई मेरी पहिली बरी ॥

जुगु जुगु जीवउ मेरी अब की धरी ॥१॥रहाउ ॥

कहु कबीर जब लहुरी आई बडी का सुहागु टरिओ ।

लहुरी संगि भई अब मेरै जेठी अउरु धरिओ ॥२॥२ ॥३२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८३)

शब्दार्थ : करूपी – कुरूप, कुजाति – हीन कुलातील. कुलखनी – कुलक्षणी, साहुरै – सासरी, पेईए – माहेरी, बुरी – वाईट, सरूपि – सुस्वरूप, सुजानि – सुजाण, बरी – वरलेली, पत्नी.

भावार्थ : ह्या पदात कबीराने एक रूपक मांडले आहे. कबीर म्हणतात. माझी पहिली पत्नी कुरूप, हीन जातीची, कुलक्षणी होती. ती सासरी व माहेरी दोन्हीकडे अप्रिय होती. आताची माझी दुसरी पत्नी सुस्वरूप सुजाण व सुलक्षणी आहे. त्यामुळे ती प्रिय आहे. ॥१॥ चांगलं झालं, माझी पाहिली बायको मेली. आताची माझी बायको युगानुयुगे जगो. ॥१॥ रहाउ ॥ कबीर म्हणतात, जेव्हा ही दुसरी बायको आली तेव्हा पहिली बायको निघून गेली. आता माझी धाकटी पत्नी माझ्या जवळ सतत राहते. पहिल्या वाईट बायकोने आता दुसरा घोरोबा केला आहे. ॥२॥२ ॥३२॥

ह्या पदाचा आध्यात्मिक अर्थ असा-

प्रथम माझ्यात सारे दुर्गुण होते, माझी बुद्धी कुबुद्धी होती. ती अडाणी होती. कुसंस्कारित होती म्हणून ती इहलोकी व परलोकी दोन्हीकडून झिडकारली जात असे. पण गुरुकृपेने मला प्रभुनाम प्राप्त झाल्याने माझी बुद्धी आता शुद्ध झाली आहे. मला सुबुद्धी प्राप्त झाली आहे. आता योग्य काय, अयोग्य काय, सार काय असार काय, हे मला माझ्या सुसंस्कारित सुजाण बुद्धीने कळू लागले आहे. त्यामुळे मी आता दोनही लोकी आदरास पात्र झालो आहे. चांगले झाले माझी वाईट बुद्धी मला सोडून गेली. हे प्रभो! मला आता प्राप्त झालेली ही सुबुद्धी सदैव माझ्या जवळ राहो व मला सदैव तुझ्या चरणी स्थान प्राप्त होवो. ॥२॥२ ॥३२॥

॥ आसा ॥ मेरी बहुरीआ को धनीआ नाउ ॥ ले रखिओ, राम जनीआ नाउ ॥१॥

इन्ह मुंडीअन मेरा घरु धुंधरावा ॥ बिटवहि राम रमऊआ लावा ॥१॥रहाउ ॥

कहतु कबीर सुनहु मेरी माई ॥ इन मुंडीअन मेरी जाति गवाई ॥२॥३ ॥३३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८४)

शब्दार्थ : बहुरीआ – पत्नी, को – चे, धनीआ – धनवती, नाउ – नाव, रखिओ – ठेवले. रामजनिआ – रामची

दासी, मुंडीअन – साधुसंत, धुंधरावा – नष्ट केले, घरु – अहंकार, बिटवहि – मुलगा, बेटा, मन, राम रमाऊआ – राम भक्तीस लावले.

भावार्थ : माझ्या पत्नीचे नाव होते धनवंती. तिचे नाव रामजनिआ ठेवले. (पत्नी म्हणजे मन), माझे मन पूर्वी मायामोहात अडकले होते, आता माझ्या मनात सदैव रामनाम असते, ते आता राम जाणणारे झाले आहे.॥१॥ ह्या साधुसंतांनी माझे घर जाळून टाकले. (घर म्हणजे अहंकार) ह्या साधुसंतांनी माझ्या मनातील अहंकार नष्ट केला व (माझ्या मुलाला) माझ्या मनाला रामभक्तीस लावले. ॥१॥ रहाउ ॥ कबीर सांगतात, हे बंधूनों ! ह्या संतजनांनी माझी हीन जाती नष्ट केली, त्यांनी दिलेल्या रामनामाने, रामभक्तीमुळे मला समाजातील सर्व थरात मानमान्यता प्राप्त झाली आहे. मला ब्राह्मणादी उच्चवर्णीय लोकही वंदन करतात.॥२॥३॥३॥

॥ आसा ॥ रहु रहु री बहुरीआ घुंघटु जिनि काढे ॥ अंत की बार लहैगी न आढे ॥१॥ रहाउ ॥

घुंघटु काढि गई तेरी आगै ॥ उन की गैलि तोहि जिनि लागै ॥१॥

घुंघटु काढे की इहै बडाई ॥ दिन दस पांच बहु भले आई ॥२॥

घुंघटु तेरो तउ परि साचै ॥ हरिगुन गाइ कूदहि अरु नाचै ॥३॥

कहत कबीर बहू तब जीतै ॥ हरि गुन नावत जनमु बितीतै ॥४॥१॥३४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८४)

शब्दार्थ : रहु – थांब, बहुरीआ – पत्नी, घुंघटु – पदरपुढे ओढून चेहरा झाकणे, लहैगी – किंमत, आढे – कवडी, क्षुद्रमोलाचे नाणे. गैलि – मार्ग, तोहि – तू ही, जिनि लागै – जर लागली, बडाई – मोठेपण, बडेजाव, जितै – विजयी होशील, बितीतै – व्यतीत करते, घालवते.

भावार्थ : ह्या पदात कबीरजींनी स्त्रियांनी तोंडावर घुंघट घेण्याची जी पद्धत उत्तरेत आहे, त्याचे रूपक घेऊन खरे हरिभक्त व ढोंगी हरिभक्त यांची तुलना केली आहे. पद ३२ मध्ये त्यांनी दोन पत्नींची उपमा दिली आहे. तीच उपमा पुढे चालू ठेवून आपली नवी पत्नी घुंघट घेत असताना पाहून ते म्हणतात. थांब, थांब, घुंघट घेऊ नकोस. कारण हा फक्त बाह्यातकारी देखावा झाला. हे शेवटपर्यंत टिकाणारे नाही. शेवटी ते कवडीमोलच ठरेल. ॥१॥ रहाउ ॥ तुझ्या आधीची (कुबुद्धी धनवती) पत्नी अशीच घुंघट घेत होती. तूही त्याच मार्गाने जात आहेस असे दिसते. घुंघट घेणारीची ही तर बढाई असते. ॥१॥ चार दिवस तिला सगळे नावाजतात. पण तिची खरी नियत दिसून आल्यावर मग तिची सारे जण निंदा करतात. जेव्हा तू पतीशी एकनिष्ठ राहून, काया-वाचा-मने एकरूप होऊन रममाण होशील, तेव्हाच घुंघट सार्थ ठरेल. ॥२॥ अनेक लोक बाह्यातकारी कर्म करून आपण मोठे धार्मिक आहोत, हरिभक्त आहोत असा देखावा उभा करतात. पण त्यांचे मन मोहमायेपासून जराही विरक्त झालेले नसते. म्हणून नवीन साधकांना उद्देशून कबीर सांगतात, की ह्या बाह्य कर्मकांडांची काहीही आवश्यकता नाही. प्रभू परमात्म्यावर तुझे खरेखुरे प्रेम असले पाहिजे. तू हरिगुण गात सदैव प्रभुभक्तीत तल्लीन होऊन आनंदाने नाचत, बागडत राहा.॥३॥ कबीर सांगतात, हरिगुण गात पूर्ण जन्म कामी लावणारा भक्तच अंती विजयी होतो. प्रभू परमात्म्याशी त्याचे मिलन होते.॥४॥१॥३४॥

॥ आसा ॥ करवतु भला न करवट तेरी ॥ लागु गले सुनु बिनती मेरी ॥१॥

हउ वारी मुखु फेरि पिआरे ॥ करवटु दे मोकउ काहेकउ मारे ॥१॥ रहाउ ॥

खंड ३ [३६०]

जउ तनु चीरहि अंगु न मोरउ ॥ पिंडु परै तउ प्रीति न तोरउ ॥२ ॥
हम तुम बीचु भइओ नही कोई ॥ तुमहि सुकंत नारि हम सोई ॥३ ॥
कहतु कबीर सुनहु रे लोई ॥ अब तुमरी परतीति न होई ॥४ ॥२ ॥३५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८४)

शब्दार्थ : करवतु – करवत, करवट – कुस, हउवारी – मी तुझ्यावर माझा जीव ओवाळून टाकते, मुख फेरी – तोंड फिरव, माझ्याकडे कर, अंगु न मोरउ – शरीराची हालचाल करणार नाही. पिंडु परै – प्राण गेला तरी, बिचु – मध्ये, कंत – पती, लोई – लोक हो, परतीति – विश्वास.

भावार्थ : ह्या पदात पत्नी म्हणजे जीवात्मा व प्रभू परमात्मा म्हणजे पती असे कल्पिले आहे.

हे प्रभो ! तू माझ्याकडे पाठ फिरवलीस, त्यापेक्षा मला करवतीने कापून का टाकीत नाहीस ? मला तुझा दुरावा आता सहन होत नाही. ॥१॥ हे परमेश्वरा ! मला मिठीत घे हीच माझी विनंती. तुझे स्मरण हीच मला तुझी मिठी, हे प्रियतम प्रभू ! माझ्याकडे तोंड कर, मला सन्मुख हो. तू माझ्याकडे पाठ फिरवून माझ्याकडे विन्मुख होऊन मला का छळतोस ? मी तुझ्यावर माझे पंचप्राण ओवाळून टाकते. तुझ्या कृपेशिवाय जगणे मला अशक्य आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ तू मला करवतीने चिरून टाकलेस तरी मी हूं की चू करणार नाही. माझे प्राण गेले तरी हे प्रभू परमात्म्या, माझे तुझ्यावरील प्रेम यत्किंचितही कमी होणार नाही. ॥२॥ हे प्रभुपती ! तुझ्या व माझ्या मध्ये कोणीही नाही. तू सदासर्वदा माझा पती व मी सदैव तुझी पत्नी. तुझे माझे जीवात्म्याचे व परमात्म्याचे नाते अतूट आहे. ॥३॥ कबीर सांगतात, लोक हो ऐका, आता माझे सारे अज्ञान नष्ट झाले आहे. आता संसारातील कोणताही मोह मला परमेश्वरापासून दूर करू शकणार नाही. ॥४॥२॥३५॥

॥ आसा ॥ कोरी को काहू मरमु न जाना ॥ सभु जगु आनि तनाईओ तानां ॥१ ॥ रहाउ ॥
जब तुम सुनि ले बेद पुरानां ॥ तब हम इतनकु पसरिओ तानां ॥१ ॥
धरनि अकास की करगह बनाई ॥ चंदु सूरजु दुइ साथ चलाई ॥२॥
पाई जोरि बात इक कीनी तह तांती मनु मानां ॥
जोलाहे घरु अपना चिन्हां घट ही रामु पछानां ॥३ ॥
कहतु कबीरु कारगह तोरी ॥ सूतै सूत मिलाए कोरी ॥४॥३॥३६॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८४)

शब्दार्थ : कोरी – कोष्टी, प्रभुरूपी (जगाचा) विणकर, काहू – कोणी, मरमु – मर्म, जानां – जाणले, तनाइओ – ताणला, तानां – ताणा, सुनि – ऐक, तब – तेव्हा, इतनकु – एवढासा, पसरिओ – पसरतो, करगह – माग, बनाई – बनवला, चलाई – चालवतो, पाई – पाय, जोरि – जोडून, कीनी – केली, तह – त्या. तांती – तंत्री, विणकर, परमात्मारूपी विणकर, मनुमानां – मन एकरूप झाले.

भावार्थ : कबीर सांगतात, ह्या जगतरीपी वस्त्राचा विणकर प्रभू परमात्मा. त्याने ह्या सर्व जगाचा पसारारूपी प्रचंड मोठा ताणा ताणला आहे. त्याचे प्रभू परमात्म्याचे खरे स्वरूप मात्र कोणीही जाणत नाही. ॥ १ ॥ रहाउ ॥ हे पंडित हो ! जेव्हा तुम्ही वेद पुराणे ऐकत बसता व त्यातून त्या परमात्म्यास जाणण्याचा प्रयत्न करीत असता तेव्हा मीही एक छोटासा ताणा ताणून त्याचाच शोध घेत असतो. ॥१॥ मला आता कळून आले आहे की तो महान विणकर धरणी व आकाशाचा माग करून, जगाचा पसारारूपी ताणा ताणून चंद्र, सूर्यरूपी धोट्याने जगताचे हे महावस्त्र विणतो आहे. ॥२॥ दोनही पाय एकत्र जोडून मी, ह्या छोट्याशा विणकराने त्या महान विणकाराशी नाते जोडले आहे. मला त्याचे सत्यस्वरूप समजून आले आहे व मी

माझे मन त्याच्याशी एकरूप केले आहे. आता ह्या माझ्या विणकरूपी शरीराने माझे सत्य स्वरूप जाणले आहे. माझ्या अंतरातच तो राम स्थित आहे हे सत्य मला आता समजले आहे. ॥३॥ कबीर म्हणतात, आता माझा शरीररूपी माग तुटल्यावर माझे जीवात्मारूपी सूत त्या प्रभू परमात्मारूपी सुतात मिसळून जाईल. ॥४॥३॥३६॥

॥ आसा ॥ अंतरि मैलु जे तीरथ नावै तिसु बैकुंठ न जानां ॥

लोक पतीणे कछू न होवै नाही रामु अयाना ॥१॥

पूज हु रामु एकु ही देवा साचा नावणु गुर की सेवा ॥१॥ रहाउ ॥

जल कै मजनि जे गति होवै नित नित मेंडुक नावहि ॥

जैसे मेंडुक तैसे ओड़ नर फिरि फिरि जोनी आवहि ॥२॥

मनहु कठोरु मरै बनारसि नरकु न बांचिआ जाई ॥

हरि का संतु मरै हाडंबै त सगली सैन तराई ॥३॥

दिनसु न रैनि बेदु नही सासत्र तहा बसै निरंकारा ॥

कहि कबीर नर ! तिसहि धिआवहु बावरिआ संसारा ॥४॥४॥३७॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८४)

शब्दार्थ : अंतरि – आतमध्ये, अंतःकरणात. मैलु – मळ, मलिनता. नावै – स्नान करणे, जाना – जाणे, पतीणे – प्रसन्न, अयाना – अडाणी, साचा – प्रभु, नावणु – स्नान, मजनी – स्नान, जे – जर, नित – नेहमी, ओड़ – ते लोक, फिरि – परत, जोनी – जन्म, कठोरु – कठोर, हाडंबे – मगहर ह्या गावी; सैन – सेना, सैन्य. रैनि – रात्र, बेदु – वेद, सासत्र – शास्त्र, तहा – तेथे, नर – लोक, तिसहि – त्याला, त्या प्रभू परमात्म्यास. धिआवहु – ध्यान कर, बावरिआ – वेडा, मगहर – शापित धरती, शापित भूमी.

भावार्थ : ज्या माणसाच्या अंतरात मलिनता आहे, कुविचार आहेत अशा माणसाने तीर्थात स्नान केले तरी त्यास वैकुंठाची प्राप्ती होत नाही. तीर्थात स्नान केल्याने वैकुंठाची गती प्राप्ती होते असे सांगून उगाचच लोकांची फसवणूक करून काहीही साध्य होणार नाही. तो राम, तो परमात्मा अशाने फसण्याइतका अडाणी नाही. ॥१॥ जन हो ! त्या एकमात्र प्रभू परमात्मारूपी रामाची पूजा करा. त्याचे ध्यान करा. सतगुरूची सेवा हेच खरे तीर्थस्थान आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ जर तीर्थात स्नान केल्याने परमगती प्राप्त होत असेल तर नित्य तीर्थात बुडी मारणारे सर्व बेडूक केव्हाच स्वर्गात गेले असते. कारण ते अनेकदा तीर्थस्नान करतात. तसे घडते का ? जसे ते बेडूक तसे हे लोक ! त्यांनी स्नान केल्याने ते परमगती प्राप्त करू शकत नाहीत. त्यांना वारंवार जन्म घ्यावा लागतो. तीर्थस्नानाने मुक्ती प्राप्त होते हा भ्रम आहे. ॥२॥ अशीच आणखी एक गैरसमजूत आहे की ज्याला काशी क्षेत्रात मरण येते तो स्वर्गात जातो. हे खोटे आहे, जो दुर्जन आहे, कठोर हृदयी आहे तो काशी क्षेत्रात मेला तरी तो त्याच्या नशिबाचा नरकवास टाळू शकत नाही. हरिभक्तांना, संतसज्जनांना जरी कुठेही अगदी मगहरला (मगहर ह्या गावी मृत्यु आला तर त्यास पुढील जन्म गाढवाचा येतो अशी समजूत आहे. मरण आले तरी ते परमगती प्राप्त करतातच. एवढेच नव्हे तर स्वतः बरोबरच आपल्या सर्व साधकांसही भवसागर पार करून नेतात. ॥३॥ जरी माणसाला वेदशास्त्रांचे ज्ञान नसले तरी काही अडत नाही. जो भक्त पूर्ण श्रद्धायुक्त अंतःकरणाने रात्रंदिवस त्या निर्गुण निराकार परमेश्वराचे ध्यान करतो, त्याच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा, तो निराकार वास करतो. कबीर सांगतात, जनहो ! त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव ध्यान करा. ह्या खोट्या, फसव्या संसाराचा मोह सोडा. ॥४॥४॥३७॥

आसा बाणी स्त्री नामदेउ जी की

१ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओअंकार स्वरूप आहे. सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

अेक अनेक बिआपक पूरक जत देखउ तत सोई ॥
माइआ चित्र बचित्र बिमोहित बिरला बूझै कोई ॥१ ॥
सभु गोबिंदु है सभु गोबिंदु है ॥ गोबिंदु बिनु नही कोई ॥
सूतु एकु मणि सत सहंस जैसे ओति पोति प्रभु सोई ॥१ ॥ रहाउ ॥
जल तरंग अरू फेन बुदबुदा जल ते भिन न होई ॥
इहु परपंचु पारब्रहम की लीला बिचरत आन न होई ॥२ ॥
मिथिआ भरमु अरु सुपन मनोरथ सति पदारथु जानिआ ॥
सुक्रित मनसा गुर उपदेसी जागत ही मनु मानिआ ॥३ ॥
कहत नामदेउ हरि की रचना देखहु रिदै बीचारी ॥
घट घट अंतरि सरब निरंतरि केवल एक मुरारी ॥४ ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८५)

शब्दार्थ : बिआपक - व्यापक, पूरक, पूर्ण; जत - जेथे; तत - तेथे; सोई - तोच; सूतु - सूत्र, धागा; ओति पोति - ओतप्रोत; बिरला - विरळा; बूझै - जाणतो, समजतो; बचित्र - विचित्र; बिमोहित - मोहून गेलेला; सतसहंस - शतसहस्र; फेन - फेस; बुदबुदा - बुडबुडा; परपंचु - जग, सृष्टी; बिचरत - (जगत असताना) चालत असताना; मिथिआ - मिथ्या, खोटी; भरमु - भ्रम; अरु - आणि; सुपन - स्वप्न; जानिआ - जाणून घ्या; सुक्रित - शुद्ध; मनसा - मनाने; रिदे - हृदयात; बिचारी - विचार करून; जागतही - जागृत होताच.

भावार्थ : सर्व जगात तो एकमात्र गोविंद भरून राहिला आहे हे सांगताना नामदेवजी म्हणतात-

वस्तुतः परमेश्वर एकच आहे. पण तो सर्व सृष्टीला व्यापून राहिला आहे. जेथे पाहावे तेथे तोच दिसतो पण मायेच्या ह्या चित्रविचित्र खेळाने मोहित झालेल्यांना मात्र हे समजत नाही. क्वचितच एखाद्याला ह्या सत्याचा बोध होतो. तो परमात्माच सर्वत्र आहे व तोच ही लीला करीत आहे हे ओळखणारा विरळाच. ॥१ ॥ सर्व काही गोविंद आहे. त्या एकमेव परमेश्वराशिवाय काहीही नाही. माळेमध्ये असंख्य मणी असतात. पण ते सारे मणी एकाच सूत्राने एकत्र बांधले गेलेले असतात. त्याप्रमाणेच ह्या सृष्टीतील सर्व जीव वेगवेगळे दिसत असले, तरी त्या सर्वांमध्ये तो परमात्मा वास करून राहिला आहे. ॥१ ॥ रहाउ ॥ पाण्यावर उठणाऱ्या लाटा, पाण्याचा फेस, पाण्यावर दिसणारे बुडबुडे हे पाण्याहून भिन्न नसतात. लाट फुटल्यावर त्याचे पाणीच होते. तीच गोष्ट फेसाची, बुडबुड्यांची. ते पाण्याचेच बनतात व अंततः ते पाणीच होतात. पाण्याची लाट, फेस, बुडबुडे बाह्यतः वेगळे वेगळे दिसत असले तरी ते वस्तुतः एकच पाणी असते. तसेच ह्या सृष्टीत बाह्यतः विविधता दिसत असली, तरी ती सर्व त्या एका परमात्म्याचीच विविध रूपे आहेत. त्या सर्वांत तो परमात्माच विराजमान आहे. त्या एका परमात्म्याचीच ही सारी लीला आहे ॥२ ॥ ही सृष्टी ही केवळ माया आहे, भ्रमजाल आहे, स्वप्नवत आहे. पण सामान्य माणूस हे सारे खरेच आहे असे मानतो, कारण सत्याचे त्यास ज्ञानच नसते. पण सतगुरुच्या उपदेशाने व मार्गदर्शनाने त्यास त्या परमेश्वराची, त्या एकमेव सत्याची जाणीव होते. ॥३ ॥ नामदेव म्हणतात- मनात त्या हरीच्या रचनेचा विचार दृढ झाला की, मग प्रत्येक वस्तूत तो एकमेव परमात्मा भरून राहिला आहे ह्याचे ज्ञान प्राप्त होते.

॥आसा ॥ आनीले कुंभ भराईले उदक ठाकुर कउ इसनानु करउ ॥
 बइआलीस लख जी जल महि होते बीठलु भैला काइ करउ ॥१ ॥
 जत्र जाउ तत बीठलु भैला ॥ महा अनंद करे सद केला ॥१ ॥ रहाउ ॥
 आनीले फूल परोईले माला ठाकुर की हउ पूज करउ ॥
 पहिले बासु लई है भवरह बीठल भैला काइ करउ ॥२ ॥
 आनीले दूधु रीधाईले खीर ठाकुर कउ नैवेदु करउ ॥
 पहिले दूधु बिटारिओ बछरै बीठलु भैला काइ करउ ॥३ ॥
 ईभै बीठलु ऊभै बीठलु बिठल बिनु संसारु नही ॥
 थान थनंतरि नामा प्रणवै पूरि रहिओ तुं सरब मही ॥४ ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८५)

शब्दार्थ : कुंभ - मातीचा घडा; भराईले - भरले; उदक - पाणी; ठाकुर - परमेश्वर, देव; इसनानु - स्नान; बइआलीस - बेचाळीस; लख - लक्ष; महि - मध्ये; भैला - झाले; सद - शेकडो; केला - क्रीडा; परोई - गुंफली; माला - माळ; बासु - वास; भवरह - भ्रमर; भैला - झाला; रिधाईले - रांधले, शिजवले, बनवले; बिटारिओ - विटाळले, उष्टावले; बछरै - वासरू; इभै - इथे; उभै - तिथे; थान - स्थान; प्रणवै - प्रणव, ओंकार, परमेश्वर.

भावार्थ : परमेश्वर सर्वत्र आहे हे समजावून देताना नामदेव अनेक उदाहरणे देतात. ते म्हणतात-

मी घडा घेऊन प्रभूच्या स्नानासाठी निर्मळ पाणी आणले. पण त्यात आधी असंख्य जीवांनी, माशांनी स्नान केले होते. ते मासे हे विठ्ठलाचे रूप होते. ॥१ ॥ जे पाहावे ती सारी प्रभूचीच रूपे दिसतात. जिथे जावे तिथे तो विठ्ठलच भरलेला दिसतो. ही सृष्टी ही त्याचीच क्रीडा आहे व तो त्यातच महाआनंद घेत आहे. ॥१ ॥ रहाउ ॥ परमेश्वराच्या पूजेसाठी कोणीही न हुंगलेले फूल आणले. पण काय? त्या विठ्ठलाने भ्रमराच्या रूपाने आधीच त्याचा वास घेतला आहे. ॥२ ॥ कोणीही न उष्टावलेले दूध आणून खिरीचा नैवेद्य हरीला दाखवावा असा विचार केला. पण ते दूध विठ्ठलाने वासराचे रूप घेऊन आधीच उष्टावले होते. इकडे पाहिले तर विठ्ठल. तिकडे पाहिले तरी तेथेही विठ्ठल. जिकडे पाहावे तिकडे विठ्ठलच दिसतो. नामदेव म्हणतात, हे प्रभो ! जळी, स्थळी, काष्ठी, पाषाणी, जड, चेतन सर्वत्र तू आणि तूच आहेस. तू नाहीस असे एकही स्थान सापडणार नाही. सर्व स्थानस्थानांतरात त्या एकमात्र परमेश्वराचेच वास्तव्य आहे. ॥४ ॥२ ॥

॥आसा ॥ मनु मेरो गजु जिहवा मेरी काती ॥ मपि मपि काटउ जम की फासी ॥१ ॥
 कहा करउ जाती कह करउ पाती ॥ राम को नामु जपउ दिन राती ॥१ ॥ रहाउ ॥
 रांगनि रांगउ सीवनि सीवउ ॥ राम नाम बिनु घरिअ न जीवउ ॥२ ॥
 भगति करउ हरि के गुन गावउ ॥ आठ पहर अपना खसमु धिआवउ ॥३ ॥
 सुइने की सूई रूपे का धागा ॥ नामे का चितु हरि सउ लागा ॥४ ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८५)

शब्दार्थ : गजु - कापड मोजण्याचा गज, माप; जिहवा - जीभ; रांगनि - रंग करण्याचे भांडं; रंगउ - रंगाने रंगवणे; सीवनि सीवउ - नामाशी एकरूप होणे; पहर - प्रहर; खसमु - प्रभू परमात्मा, मालक; धिआवउ - ध्यान करतो; हरि सिउ - हरीशी.

भावार्थ : (मराठी संतमालिकेत सर्व जातीच्या संतांचा अंतर्भाव होतो. बहुतेक संतांनी आपल्या व्यवसायात प्रभूचे रूप

पाहिले व त्याच रूपकात ईश्वरभक्तीचा दृष्टांत दिला. उदा. सावता माळी म्हणतात- 'सावत्याने केला मळा, विट्टल नामी गोविला गळा ॥' नरहरी सोनार म्हणतात- 'आम्ही सोनार, सोनार। करतो नामाचा व्यवहार ॥' नामदेव शिंपी होते. ह्या पदात त्यानं शिंपी व्यवसायाचे रूपक देऊन आध्यात्मिक संदेश दिला आहे.) नामदेव महाराज म्हणतात- माझे मन हाच माझा गज आहे. माझ्या मनात सदैव परमेश्वराचेच चिंतन चालू असते. जीभ ही माझी कात्री. त्या जिभेने सदैव नामस्मरण चालू असते. ह्या माझ्या मनरूपी गजाने मोजून मापून नामजपाच्या साधनारूपी कात्रीने यमाचा फास मी कापून टाकतो व ह्या जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होतो. ॥१॥ परमेश्वर भक्तीत जातीपातीचा संबंध येतोच कुठे? ईश्वरभक्तीत जातीपातीला मुळीच स्थान नाही. देव भावाचा भुकेला आहे. म्हणून मी दिवस रात्र-अहर्निश -रामनामाचा जप करतो. ॥१॥ रहाउ ॥ मी रामनामाच्या रंगात रंगून जातो. मन हे इतस्ततः भटकत असते. त्याला प्रभुनामाशी जखडून टाकण्यासाठी, त्याला मुरड घालून प्रभुनामाशी शिवून टाकण्याचे शिवणकाम मी करतो. ॥२॥ मी रामनामाशी इतका एकरूप झालो आहे की त्याच्याशिवाय मी घटकाभरही जगू शकणार नाही. हरीचे गुण गाऊन मी परमेश्वराची भक्ती करतो. अष्टौप्रहर मी प्रभू परमात्म्याच्या ध्यानात निमग्न असतो. ॥३॥ नामदेव म्हणतात- प्रभू ध्यानरूपी सोन्याच्या सुईत प्रभुनामाचा रुप्याचा धागा ओवून मी माझे चित्त प्रभूशी घट्ट शिवून प्रभूशी एकरूप केले आहे. ॥४॥३॥

**॥आसा ॥ सापु कुंच छोडै, बिखु नही छाडै ॥ उदक माहि जैसे बगु धिआनु माडै ॥१॥
काहे कउ कीजै धिआनु जपंना ॥ जब ते सुधु नाही मनु अपना ॥१॥ रहाउ ॥
सिंधच भोजनु जो नरु जानै ॥ ऐसे ही ठगदेउ बखानै ॥२॥
नामे के सुआमी लाहि ले झगरा ॥ राम रसाइन पिओ रे दगरा ॥३॥४॥**

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८५)

शब्दार्थ : कुंच - कात; छोडै - सोडतो, टाकून देतो; बगु - बगळा; माडै - एकाग्रचित्त ध्यान लावणे; जपना - जप करणे; सुधु - शुद्ध; जबते - जेव्हा; सिंधच - शिकार; ऐसे - अशाना; ठग देउ - ठगांचा राजा; बखानै - म्हणावे; लाहिले - तोडला, संपवला; झगरा - झगडा, भांडण; पिओरे - प्या; दगरा - पाषाणहृदयी.

भावार्थ : प्रभुप्राप्तीसाठी मनाच्या शुद्धतेची फार आवश्यकता आहे. मन शुद्ध नसेल तर वरवरच्या देखाव्याचा जरासुद्धा उपयोग नाही हे सांगताना नामदेव अनेक दृष्टांत देतात. ते म्हणतात-साप कात टाकतो पण आपले विष-विषाचे दात-नाही टाकीत. कात टाकलेला साप खूप सुंदर, टवटवीत दिसतो पण तो महाविषारी असतो. तसेच पाण्यात ध्यानस्थ उभ्या असलेल्या बगळ्याचे असते. त्याचे ते ध्यान खरे असते का? मुळीच नाही. एखादी मासोळी त्याच्या जवळ येऊ दे, तो लगेच ध्यान सोडून ती मासोळी मटकावतो. तसेच आपल्या मनाचे आहे. एखादा मोहाचा प्रसंग आला की ते चंचल मन लगेच त्याच्याकडे धाव घेते. ॥१॥ म्हणून नामदेव सांगतात-जोवर मन विषय-विकारापासून मुक्त होत नाही, मन शुद्ध नाही तोवर हे जपजाप्य, पूजाअर्चा, व्रतवैकल्ये ह्या बाह्य दिखाऊ उपचारांचा काही उपयोग नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ शिकाऱ्याला शिकार मारून खाण्यातच आनंद वाटतो. तसे लोकांना लुबाडून आपली तुंबडी भरण्याच्या माणसास लबाडांचा राजाच म्हटले पाहिजे. ॥२॥ नामदेव महाराज म्हणतात-माझ्या स्वामीने माझे हे सगळे झगडे मिटवून टाकले आहेत. मी रामनामात पूर्णपणे रममाण झालो. हे दुनियादारी करणाऱ्या पाषाणहृदयी दगलबाजांनो, तुम्हीही रामनामरूपी अमृत प्राशन करा व संसारातील सर्व पापतापातून मुक्त व्हा. ॥३॥

**॥आसा ॥ पारब्रहमु जि चिन्हसी आसा ते न भावसी ॥
रामा भगतह चेतीअले अर्चित मनु राखसी ॥१॥**

खंड ३ [३६५]

कैसे मन तरहिगा रे संसारु सागरु बिखै को बना ॥

झूठी माइआ देखि कै भूला रे मना ॥१॥ रहाउ ॥

छीपे के घरि जनमु दैला गुर उपदेसु भैला ॥

संतह कै परसादि नामा हरि भेटुला ॥२॥५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८६)

शब्दार्थ : पारब्रह्म - परब्रह्म; जि - जो कोणी; चिन्हसी - ओळखतो, ओळखेल, जाणतो; आसा - आशा; ते - त्यांना; भावती - आवडणे; चेतिले - चिंतन केले; अचिंत - चिंतारहित, निश्चित; राखसी - राखतो, ठेवतो; तरहिगा - तरेल; बिखै - विषय; बना - वन, जंगल, अरण्य; छीपे - शिंपी; दैला - दिला; भैला - मिळाला.

भावार्थ : ज्याने परब्रह्म जाणले, परब्रह्माची अनुभूती ज्याने प्राप्त केली अशा माणसाला संसारातील आशा आकांक्षा, आवडत नाहीत. तो मोहमायेच्या, विषयवासनांच्या पलीकडे जातो. ज्याच्या मनात रामभक्ती जागृत झाली. तो मनुष्य संसाराच्या चिंतेतून मुक्त होतो. त्याचे मन निश्चित होते, स्थिर होते. ॥१॥ हे जग विषयविकाराचे जंगल आहे. ह्या जगाच्या मायापाशात मन पुरेपूर गुंतून पडले आहे, ह्यातून त्याची सुटका कशी होणार? हा जीव, हा भवसागर कसा तरून जाणार? ॥१॥ रहाउ ॥ श्री नामदेव सांगतात की, मी शिंपी जातीत जन्मलो. पण मला सतगुरु भेटले. गुरुउपदेश मिळाला. संतसंगत लाभली. त्यांच्याच आशीर्वादाने मला हरी भेटला. कोण, कोणत्या जातीत जन्मला, उच्च वा नीच, ह्याला काही महत्त्व नाही. सतगुरुकृपेने व सत्संगाने माणूस हा भवसागर पार करू शकतो. ॥२॥

आसा बाणी स्त्री रविदास जीउ की

१ ओअंकार सतिगुरु प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.)

म्रिग मीन म्रिग पतंग कुंचर एक दोख बिनास ॥

पंच दोख असाध जा महि ता की केतक आस ॥१॥

माधो अबिदिआ हित कीन ॥

बिबेक दीप मलीन ॥१॥ रहाउ ॥

त्रिगद जोनि अचेत संभव पुंन पाप असोच ॥

मानुखा अवतार दुलभ तिही संगति पोच ॥२॥

जीअ जंत जहा जहा लगु करम के बसि जाइ ॥

काल फास अबध लागे कुछ न चलै उपाइ ॥३॥

रविदास दास उदास तजु भ्रमु तपन तपु गुर गिआन ॥

भगत जन भै हरन परमानंद करहु निदान ॥४॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८६)

शब्दार्थ : म्रिग - मृग, हरिण; मीन - मासा; म्रिग - भ्रमर, भुंगा; पतंग - फुलपाखरू, पतंग; कुंचर - हत्ती; दोख - दोष; बिनास - विनाश; पंच - पाच; असाध - असाध्य; जामहि - ज्यामध्ये; ता की - त्याची; केतक - कसली; आस - आशा; माधो - माधव; अबिदिआ - अविद्या; हित - प्रेम, स्नेह, जवळीक; कीन - केली; बिबेक - विवेक; त्रिगद - त्रिवर्गीय (स्वेदज, अंडज, उद्भिज); जोनि - योनी; अचेत - विचारहीन, अज्ञानी; संभव - उत्पन्न; पुंन -

पुष्य; अशोच – अपवित्र; मानुखा – मनुष्य; दुलभ – दुर्लभ; तिनि – त्याला; संगति – संगत; पोच – प्राप्त करतो; जहाजहा – जेथे जेथे; करम – कर्म; बसि – वश; काल पाश – मृत्यूचा फास; अतध – अवध्य, न तोडता येणारा; कछु – कोणताही; तजु – सोड, त्याग कर; भ्रमु – भ्रम; तपन – तपस्या; तपु – तप; गिआन – ज्ञान.

भावार्थ : मृग, मासा, भुंगा, पतंग, हत्ती केवळ एका दोषामुळे विनाश पावतात. (हरिण - आवाजाच्या नादाच्या मोहात पडून, मासा गळाला लावलेल्या आमिषाला भुलून, भुंगा सुवासाच्या मोहाने तर हत्ती कामविकाराच्या मोहाने मरतात) माणूस तर पंचविकाराच्या अधीन झाला आहे. तो विनाशापासून कधीतरी वाचू शकेल काय ? तशी आशा करणे व्यर्थ आहे ॥१॥ हे माधवा ! मानवाने अविद्येशी मोहमायेची विषयविकारांशी स्नेह जोडला आहे. त्यामुळे त्याच्या अंतःकरणातील सदसद्विवेक बुद्धी क्षीण झाली आहे ॥१॥ रहाउ ॥ तीन योनीतील (स्वेदज, अंडज, उद्भिज) जीव जंतू तर विचारहीन असतात. ते बिचारे, पाप काय, पुण्य काय, चांगले काय व वाईट काय, पवित्र काय व अपवित्र काय हा विचारच करू शकत नाहीत. पण दुर्लभ अशा मनुष्ययोनीत जन्मून, सारासार विवेकबुद्धी प्राप्त झाली असूनही माणूस मोहमायेच्या प्रभावाने विषयविकारांचीच संगत धरतोय. जीव, जंतू, मानव कोणत्याही योनीत असला तरी तो आपापल्या कर्मानुसार जन्म घेतो. सर्वजण त्या काळीकाळाच्या अतुट बंधनात अडकलेला आहे. हा यमपाश कोणत्याही उपायाने तोडता येत नाही. मृत्यू अटळ आहे ॥३॥ भक्त रविदास सांगतात, हे जीवा ! तू ह्या सांसारिक उपभोगातून विरक्त हो. मोहमायेमुळे उत्पन्न झालेल्या भ्रमांचा त्याग कर आणि सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे सत्याचरणाची तपस्या कर. त्या तपश्चर्येच्या तापाने मनातील विषयविकार जाळून टाक. अशा शुद्ध मनाच्या भक्ताची तो भवभयहारक प्रभू परमात्मा यमपाशातून मुक्तता करील. तो जीव जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होईल ॥४॥

॥ आसा ॥ संत तुझी तनु संगति प्राण ॥ सतिगुर गिआन जानै संत देवा देव ॥१॥

संत ची संगति संत कथा रसु ॥ संत प्रेम माझी दीजै देवा देव ॥१॥ रहाउ ॥

संत आचरण संत चो मारगु संत च ओल्हग ओल्हगणी ॥२॥

अउर इक मागउ भगति चिंतामणि ॥ जणी लेखावहु असंत पापी सणि ॥३॥

रविदासु भणै जो जाणै सो जाणु ॥ संत अनंतहि अंतरू नाही ॥४॥ २ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८६)

शब्दार्थ : गिआन – ज्ञान; जानै – जाणले; देवा देव – देवांचे देव; ओल्हाग – दास; ओल्हागणी – दास्यत्व चाकरी; अउर – आणखी; इक – एक; मागउ – मागतो; भागति – भक्ती; चिंतामणि – इच्छिलेले देणारा मणि; जणी – जन, लोक; लेखावहु – दाखवणे; असंत – दुष्ट पापी लोक; भणै – सांगतो; जाणु – जाणतो; अनंतहि – प्रभू परमात्मा; अंतरू – अंबर.

भावार्थ : हे प्रभो ! संत हेच तुझे शरीर व संत हेच तुझे प्राण. संत व प्रभू परमात्मा अभेद आहेत. हे देवाधिदेवा, सतगुरूकडून प्राप्त झालेल्या ज्ञानामुळेच ही गोष्ट समजते. ॥१॥ हे देवाधिदेवा ! मला संतांची संगत लाभू दे. संतांच्या विचारात मला रुची वाटू दे. मला संतांचे प्रेम लाभू दे ॥१॥ रहाउ ॥ हे प्रभो ! माझे आचरण संतांसारखे होऊ दे. मला संतसज्जनांनी दाखवलेल्या मार्गाने जाण्याची शक्ती, बुद्धी दे. संतांच्या सेवकांची सेवा माझ्या हातून घडावी ॥२॥ हे प्रभो ! आणखी एक मागणे आहे. जो सर्व चिंतांचे हरण करून मनोवांछित फळ देतो, असा प्रभूभक्तिरूपी चिंतामणी प्राप्त होवो. मला दुष्ट दुर्जन पापी जनांचे दर्शनही होऊ नये. ॥३॥ रविदास सांगतात, तोच खरा ज्ञानी पुरुष हे जाणतो, की संत व प्रभू परमात्मा ह्यांत काहीही अंतर नाही. संत हेच प्रभू परमात्मा होत. ॥४॥ २ ॥

॥ आसा ॥ तुम चंदन हम इरंड बापुरे संगि तुमारा बासा ॥
नीच रूख ते ऊच भए है गंध सुगंध निवासा ॥१ ॥
माधउ सतसंगति सरनि तुम्हारी ॥
हम अउगन तुम्ह उपकारी ॥१ ॥ रहाउ ॥
तुम मखतूल सुदेप सपीअल हम बपुरे जस कीरा ।
सतसंगति मिलि रहीऐ माधउ जैसे मधुप मखीरा ॥२ ॥
जाती ओछा पाती ओछा ओछा जनमु हमारा ॥
राजा राम की सेव न कीनी कहि रविदास चमारा ॥३ ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८६)

शब्दार्थ : इरंड – एरंड; बापुरे – बिचारे, बापडे; संगि – संगतीत; बासा – निवास; रूख – वृक्ष; ऊच – उच्च; सरनि – शरण; मखतूल – रेशीम; सुदेप – सफेत, पांढरे शुभ्र; सपीअल – पीतवस्त्र, पितांबर; जस – जसे, जणू काही; कीरा – किडा; मिलि – मिळाली लाभली, प्राप्त झाली; रहीऐ – राहावी; जैसे – जसे; मधुप – मध; मखीरा – मधमाशी; जाती – जात; ओछा – हीन, नीच, हलकी; पाती – कूळ; जनमु – जन्म; सेव – सेवा; किन्ही – केली; कहि – सांगतो; चमारा – चांभार.

भावार्थ : हे संतजन हो ! तुम्ही सुगंध देणाऱ्या चंदन वृक्षाप्रमाणे आहात, तर मी गंधहीन एरंडांच्या झाडासारखा गुणहीन पामर आहे. तुमच्या संगतीत राहतो आहे. मी तर नीच क्षुल्लक झाड आहे पण तुमची संगत प्राप्त झाल्यामुळे मला तुमचा सुगंध प्राप्त झाला व मला महत्त्व प्राप्त झाले. ॥१ ॥ हे माधवा ! मी तुला शरण आलो आहे. तुझ्या कृपेने सज्जनांची संगत प्राप्त झाली. मी अवगुणी आहे तू परोपकारी आहेस ॥१ ॥ रहाउ ॥ हे प्रभो ! तू सुंदर मुलायम पिवळ्या चमकदार रेशमासारखा आहेस. मी रेशीम किड्यासारखा आहे. रेशमाचा किडा रेशमाची संगत सोडून बाहेर पडतो व मरण पावतो, तसा मी प्रभुभक्ती सोडल्यामुळे, संतसंगती सोडल्याने दुःख भोगत आहे. ज्याप्रमाणे मधमाशी फुलातील मकरंदात मग्न होऊन राहते, तसे हे माधवा, मी सदैव संतसंगतीत मग्न होऊन राहावे अशी मला बुद्धी दे. रविदास चांभार सांगतात - माझी जात हलकी. माझे कूळ नीच. माझा जन्मही नीच घरी झाला आणि मी प्रभूची सेवाही केली नाही म्हणून मी नीचाहून नीच झालो आहे. ॥३ ॥३ ॥

॥ आसा ॥ कहा भाइओ जउ तनु भइओ छिनु छिनु ॥ प्रेमु जाइ तउ डरपै तेरो जनु ॥१ ॥
तुझहि चरन अरबिंद भवन मनु ॥ पान करत पाइओ पाइओ रामईआ धनु ॥१ ॥ रहाउ ॥
संपति बिपति पटल माझआ धनु ॥ ता महि मगन होत न तेरो जनु ॥२ ॥
प्रेम की जेवरी बाधिओ तेरो जन ॥ कहि रविदास छूटिबो कवन जुन ॥३ ॥४ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८७)

शब्दार्थ : कहा भइओ – काय झाले; जउ – जर; तनु – देह; भइओ – झाले; छिनु छिनु – छिन्न भिन्न, तुकडेतुकडे; डरपै – घाबरतात; तुझहि – तुझे; अरबिंद – कमळ; भवन – निवासस्थान; मनु – मन; पान करत – प्राशन करून; पाइओ – प्राप्त केले; रामईआ धनु – रामरूपी धन; संपत्ति – संपन्नवस्था; बिपति – विपन्नवस्था; पटल – पडदा, आवरण; माइया – माया; तामहि – त्यामध्ये; मगन – मग्न; तेरो – तुझे; जनु – सेवकजन; जेवरी – रस्सी, दोरखंड; बाधिआ – बांधले गेले; छूटिबो – सुटका होणे; लवन – कोणचा, काय; गुन – लाभ.

भावार्थ : हे प्रभो ! माझ्या देहाचे तुकडे तुकडे झाले तरी मला त्याचे मुळीच दुःख होणार नाही. पण जर मी तुझ्या प्रेमाला

पारखा झालो, तुझ्या प्रेमाला अंतरलो, तर मात्र मला अत्यंत दुःख होईल. माझे अंतःकरण विदीर्ण होईल. ॥१॥ हे प्रभो ! तुझे चरणकमल हेच माझे आश्रयस्थान आहे. तुझ्या नामामृताचे प्राशन करता करता मला रामरूपी धन प्राप्त झाले आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ हे प्रभो ! संपन्नावस्था वा विपन्नावस्था, धनदौलत हे सारे मायेचे खेळ आहेत. सारी दुनिया मायेच्या आवरणाने झाकली गेली आहे. पण तुझे सेवक ह्या मायेत मुळीच मग्न होत नाहीत ॥२॥ हे प्रभो ! हा तुझा सेवक रविदास तुझ्याशी प्रेमाच्या धाग्याने बांधला गेला आहे. रविदास म्हणतात, त्या बंधनातून सुटण्यात काय लाभ आहे. मला सदैव प्रभूच्या प्रेमबंधनात राहण्यातच आनंद वाटतो. ॥३॥ ॥४॥

॥ आसा ॥ हरि हरि हरि हरि हरि हरे ॥ हरि सिमरत जन गए निसतरि तरे ॥१॥ रहाउ ॥
हरि के नाम कबीर उजागर ॥ जनम जनम के काटे कागर ॥१॥
निमत नामदेउ दूधु पीआइआ ॥ तउ जग जनम संकट नहि आइआ ॥२॥
जन रविदास राम रंगि राता ॥ इउ गुर परसादि नरक नही जाता ॥३॥ ॥५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८७)

शब्दार्थ : हरि – प्रभू परमात्मा; सिमरत – स्मरणाने; निसतारे – दुस्तर असा भवसागर; तरे – तरून गेले; उजागर – प्रसिद्ध; कागर – कागद, कर्मलेख; निमत – निमित्त; पीआइआ – पाजले; तउ – तेव्हा; आइआ – आले; रंगि – रंगात; राता – रंगून गेला; इउ – अशा प्रकारे; गुरपरसादि – सतगुरुकृपेने.

भावार्थ : प्रत्येक श्वासाबरोबर, प्रत्येक क्षणाक्षणाला हरी, हरी असा प्रभुनामाचा जप करणारे प्रभुनामाचे स्मरण करणारे, प्रभूचे सेवक दुस्तर असा हा भवसागर प्रभुकृपेने सहज पार करतात ॥१॥ रहाउ ॥ प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणाने कबीर प्रसिद्ध झाला. त्याचा जन्मजन्मांतरीचा कर्मलेख नष्ट झाला. तो मुक्त झाला ॥१॥ भक्तीच्या जोरावर नामदेवाने प्रभूस दूध पाजले व तो जन्मामरणाच्या संकटातून मुक्त झाला. ॥२॥ प्रभूचा सेवक रविदास प्रभुनामाच्या रंगात रंगून गेला. आता तो नरकात जाणार नाही. नरकाच्या संकटातून त्याची सुटका झाली ॥३॥ ॥५॥

माटी को पुतरा कैसे नचतु है ॥ देखै देखै सुनै बोलै दउरिओ फिरतु है ॥१॥ रहाउ ॥
जब कछु पावै तब गरबु करतु है ॥ माइआ गई तब रोवनु लगतु है ॥१॥
मन बच क्रम रस कसहि लुभाना ॥ बिनसि गइआ जाइ कहुं समाना ॥२॥
कहि रविदास बाजी जगु भाई ॥ बाजीगर सउ मुहि प्रीति बनि आई ॥३॥ ॥६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८७)

शब्दार्थ : माटी – माती; को – चा; पुतरा – पुतळा; कैसे – कसे; नचत – नाचतो; देखै – पाहतो; सुनै – ऐकतो; बोलै – बोलतो; दउरिओ – पडतो; फिरतु – फिरतो; जब – जेव्हा; कछु – काही, थोडे; पावै – प्राप्त होते; तब – तेव्हा; गरबु – गर्व; करतु – करतो; माइआ – माया, धन; गई – गेली; रोवनु – रडू; लगतु – लागतो; बच – वचन, वाचा; क्रम – कर्म; कसहि – खचित; लुभाना – मोहित होतो; बिनसि – विनाश, मरण; समाना – बाजी, खेळ; जगु – जग; बाजीगर – प्रभू परमात्मा; सउ – सह; मुहि – माझी.

भावार्थ : मानवी देह हा एक मातीचा पुतळा तर आहे. पण कसा नाचतो आहे पाहा. तो पाहतोय, ऐकतोय, बोलतोय आणि त्याच वेळी इकडे-तिकडे फिरतोही आहे. जेव्हा त्याला थोडीफार धनसंपत्ती प्राप्त होते, तेव्हा तो गर्वाने फुगून जातो आणि ती माया, संपत्ती निघून गेली की रडत बसतो. ॥१॥ तो जिवंत असताना प्रभुनामाचे स्मरण करण्याचे सोडून मनाने,

वाचेने, कर्मांनी संसारातील मोहमायेत रंगून जातो. आणि मग मरणानंतर परत जन्ममरणाच्या फेऱ्यात सापडतो. ॥ २ ॥ भक्त रविदास सांगतात, हे जग ही एक क्रीडाभूमी आहे. जीव येथे क्रीडा करण्यात रंगून जातो. पण मी मात्र तो खेळ करायला लावणाऱ्या त्या प्रभू परमात्म्याशीच प्रेम निर्माण केले आहे, त्यामुळे आता मला जन्ममरणाची भीती उरली नाही. ॥३॥६॥

आसा बाणी भगत धंने जी की

१ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.)

भ्रमत फिरत बहु जनम बिलाने तनु मनु नही धीरे ॥
 लालच बिखु काम लुबध राता मनि बिसरे प्रभ हीरे ॥१॥ रहाउ ॥
 बिखु फल मीठ लगे मन बउरे चार बिचार न जानिआ ॥
 गुन ते प्रीति बढी अन भांती जनम मरन फिरि तानिआ ॥१॥
 जुगति जानि नही रिदै निवासी जलत जाल जम फंध परे ॥
 बिखु फल संचि भरे मन ऐसे परम पुरख प्रभ मन बिसरे ॥२॥
 गिआन प्रवेसु गुरहि धनु दीआ धिआनु मानु मन एक मए ॥
 प्रेम भगति मानि सुखु जानिआ त्रिपति अघाने मुकति भए ॥३॥
 जोति समाइ समानी जा कै अछली प्रभु पहिचानिआ ॥
 धंनै धनु पाइआ धरणीधरु मिलि जन संत समानिआ ॥४॥१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४८७)

शब्दार्थ : भ्रमत फिरत - हिंडत फिरत; बहु - अनेक; जनम - जन्मे; बिलाने - घालवणे, व्यर्थ गेले; धनु - धन; धीरे - स्थिर; बिखु - विष, माया; लुबध - लुब्ध; राता - रंगून गेला; रमला बिसरे - विसरला; हीरे - हिरा; बउरे - वेडे; चार बिचार - आचार विचर; जानिआ - जाणले; गुन - दुर्गुण; भांती - त्यामुळे; फिरि - परत; तानिआ - ताणा; जुगति - युक्ती; जानि - जाणली; नही - नाही; रिदै - हृदयात; निवासी - राहणारा; जलत - जळत; जाल - जाळ; फंध - फास; परे - पडतो; संचि - संचय केला; परम पुरख - परम पुरुष; गिआन - ज्ञान; प्रवेसु - प्रवेश केला; दीआ - दिले; धिआनु - ध्यान; मानु - मान्य केले, मानले; जानिआ - जाणले; त्रिपति - तृप्ती; अघाने - पूर्णतः; मुकति भए - मुक्त झालो; जोति - ज्योत; अछली - अविचल; पहिचानिआ - ओळखले; धंनै - भक्त धन्ना; मिलि - मिळाले; समानिआ - सामावून जाणे.

भावार्थ : मोहमायेच्या भ्रमात अडकून अनेक जन्म फिरत राहिलो. पण तन-मन-धन काहीही कायम राहिले नाही. स्थिर राहिले नाही. भौतिक सुखाला लालचावलेले मन विषयविकारात रंगून गेले आणि प्रभू परमात्मरूपी हिऱ्याचा त्याला विसर पडला ॥१॥ रहाउ ॥ वेड्या मनाला विषयवासनेचे फळ गोड वाटते. नीती, अनीतीचा सारासार विचार जाणला नाही. दुर्गुणांप्रती, वासनाविकारांवर प्रेम वाढले. परिणामी जन्ममरणाच्या फेऱ्यात सापडला ॥१॥ हे वेड्या मना ! तुला प्रभुप्राप्तीची युक्ती समजलीच नाही. हृदयात निवास करणाऱ्या प्रभू परमात्म्यास जाणले नाहीस. विषय विकारांच्या अग्नीत जळत राहिलास व अखेर यमपाशात अडकलास. प्रत्येक जन्मात विषयविकाररूपी विषारी फळांचाच संचय केलास आणि परम पुरुष प्रभू परमात्म्यास विसरलास ॥२॥ जेव्हा सतगुरुच्या उपदेशाचे धन प्राप्त झाले, तेव्हा मनात सत्यज्ञानाचा प्रवेश झाला व मन प्रभू परमात्म्याच्या ध्यानाकडे वळले. मन प्रभू परमात्म्याच्या प्रेम भक्तीत रंगल्यामुळे खऱ्या सुखाने मन तृप्त

झाले व जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून मुक्ती प्राप्त झाली ॥३॥ ज्या जीवाच्या अंतःकरणात प्रभू परमात्म्याची ज्ञानज्योत प्रगट झाली, त्याने त्या अविचल, सदास्थिर प्रभू परमात्म्यास ओळखले. भक्त धन्नाजी सांगतात, की मला जगन्नियंता प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला आहे. आता मी संतसज्जनांच्या संगतीत राहून प्रभू परमात्माशी एकरूप होऊन गेलो आहे ॥४॥१॥

॥ महला ५ ॥ गोविंद गोविंद गोविंद संगि नामदेउ मनु लीणा ॥

आढ दाम को छीपरो होइओ लाखीणा ॥१॥ रहाउ ॥

बुनना तनना तिआगि कै प्रीति चरन कबीरा ॥

नीच कुला जोलाहरा भइओ गुनीय गहीरा ॥१॥

रविदासु दुवंता ढोर नीति तिनि तिआगी माइआ ॥

परगटु होआ साधसंगि हरि दरसन पाइआ ॥२॥

सैनु नाई बुतकारिआ ओहु घरि घरि सुनिआ ॥

हिरदे वसिआ पारब्रह्म भगता महि गनिआ ॥३॥

इह बिधि सुनि कै जाटरो उठि भगती लागा ॥

मिले प्रतखि गुसाइआ धना वडभागा ॥४॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८७)

शब्दार्थ : संगी – सह, बरोबर; मनु – मन; लीणा – लीन झाले; आढदाम – अर्ध्या दमडीला; छीपरो – शिंपी; लाखीणा – लक्षाधीश; बुनना – विणणे; तनना – शिवणे; तिगागि – त्याग केला, सोडणे; चरन – प्रभू चरण; जोलाहरा – विणकर; गुनीय गहीरा – गुणाचा सागर; दुवंताढोर – मेलेली जनावरे फाडत होता; नीति – नित्य; तिन्हि – त्याने; परगटु – प्रगट; दरसन – दर्शन; सैनु नाई – सेना न्हावी; बुतकारिआ – हीन धंदे, हीन व्यवसाय; ओहु – तो; घरि घरि – घराघरात; हिरदे – हृदयात; वसिआ – वास केला; पारब्रह्म – परब्रह्म परमात्मा; भगता – भक्त; महि – मध्ये; गनिआ – गणला गेला; इस बिधि – अशा प्रकारे; जाटरो – जाट जातीचा; सुनि – ऐकून; उठि – उठून; भगती – भक्ती; लागा – लागला; प्रतखि – प्रत्यक्ष; गुसाइआ – प्रभू; धना – भक्त धन्ना; वडभागा – महाभाग्यवान.

भावार्थ : ह्या पदात भक्तीचा महिमा सांगताना श्री गुरू अरजन देवजी म्हणतात.

भक्त नामदेव गोविंद, गोविंद असा जप करत प्रभुभक्तीत तल्लीन झाला. त्यामुळे तो दीड दमडीचा शिंपी नामधन प्राप्त करून लक्षाधीश झाला. प्रभुनामाच्या धनाने श्रीमंत झाला ॥१॥ रहाउ ॥ भक्त कबीराने कापड विणणे सोडून दिले आणि प्रभुचरणाशी प्रीती जोडली. त्यामुळे नीच कुळातील विणकर भक्तिसामर्थ्याने गुणांचा सागर झाला ॥१॥ भक्त रोहिदास ढोर जातीत जन्मल्यामुळे नित्य मेलेल्या जनावरांची कातडी सोलत होता. पण त्याने मोहमायेचा त्याग केला व संतसज्जनांच्या संगतीत राहून प्रभुभक्तीत रममाण झाला. परिणामी त्यास प्रभू परमात्म्याचे दर्शन प्राप्त झाले ॥२॥ सेना न्हावी उपजीविकेसाठी हीन कामे करत असे. त्याने प्रभू परमात्म्याची भक्ती करून आपल्या हृदयात परब्रह्म परमात्म्यास दृढ केले. त्यामुळे त्याची महान भक्तात गणना होऊ लागली व घराघरात त्याचे नाव घेतले जाऊ लागले ॥३॥ ह्याच प्रकारे जाट कुळात जन्मलेला धन्ना सर्वस्वाचा त्याग करून ईश्वरभक्तीत तल्लीन झाला. धन्ना महाभाग्यवान त्यास प्रत्यक्ष प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला ॥४॥२॥

रे चित चेतसि की न दयाल दामोदर बिबहि न जानसि कोई ॥

जे धावहि ब्रह्मंड खंड कउ करता करै सु होई ॥१॥ रहाउ ॥

जननी केरे उदर उदक महि पिंडु कीआ दस दुआर ॥

देइ अहारु अगनि महि राखै ऐसा खसमु हमारा ॥१॥

खंड ३ [३७१]

कुंभी जल माहि तन तिसु बाहरि पंख खीरू तिन नाही ॥
 पूरन परमानंद मनोहर समझि देखु मन माही ॥२ ॥
 पाखणि कीटु गुपतु होइ रहता ता चो मारगु नाही ॥
 कहै धंनू पूरन ताहु को मत रे जीअ डरांही ॥३ ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८८)

शब्दार्थ : चित – चित्त, मन; चेतसि – स्मरण करणे; बिबहि – त्या शिवाय; जानसि – जाणतो; कोई – कोणालाही; जे – जर; धावहि – धावते; ब्रह्मांड – ब्रह्मांड; खंड – पृथ्वी; करता – कर्ता परमेश्वर; सु – तेच; होई – होते, घडते; केरे – च्या; उदर उदक – गर्माशसातील द्रवात; महि – मध्ये; पिंडु – देह; किआ – केला, बनवला, उत्पन्न केला; दस – दहा; दुआरा – दारे; देइ – देतो; अहारू – आहार, भोजन; राखै – रक्षण करतो; ऐसा – असा; खसमु – स्वामी, प्रभू परमात्मा; कुंभी – कासवीण; तन – पिले; बाहरि – बाहेर, जमिनीवर, पाण्याचा बाहेर; खिरू – दूध; पंख – आईच्या मायेची ऊब; तिन – त्याला; समझि – जाण; पूरन – पूर्ण मन; माहि – मनात; पाखणि – पाषाणात, दगडात; कीटु – किटक; गुपतु – गुप्त; ता चो – त्याचा; मारगु – मार्ग; वाहू – त्याला; डरांही – घाबरणे.

भावार्थ : हे जीवा तू त्या दयाळू प्रभू परमात्म्याचे तुझ्या चित्तात स्मरण का करत नाहीस ? तू त्याच्याशिवाय अन्य कोणावर ही तू विसंबून राहू नकोस. तू नवखंड पृथ्वीवरच नव्हे तर पूर्ण ब्रह्मांडात जरी फिरलास तरी त्याचा काहीही लाभ होणार नाही. तो कर्ता प्रभू परमात्मा जे करील तेच घडेल. अन्य कोणी काहीही करू शकणार नाही ॥१ ॥ रहाउ ॥ मातेच्या उदर जलात त्या प्रभू परमात्म्याने हा दहा द्वारांचा देह निर्माण केला. उदराप्रीत ताप सहन करत असताना त्या देहाचे रक्षण केले. पालन पोषण केले. असा आहे. आमचा स्वामी प्रभू परमात्मा ॥१ ॥ कासवीण पाण्यात राहते. पण तिची पिले जमिनीवर जन्मतात. त्या पिलांना कासवीण दूध पाजत नाही. किंवा मायेची ऊबही देत नाही. हे जीवा आता तूच तुझ्या मनात विचार कर त्यांचे पालन पोषण कोण करतो ? त्यांचे रक्षण कोण करतो ? ॥२ ॥ दगडामधील विवरात किटक जन्मतात. त्यांना बाहेर पडायला कोटून ही वाट नसते. मग त्यांचे पालन पोषण कसे होते ? तो प्रभू परमात्माच त्यांची काळजी घेतो. भक्त धन्ना सांगतात, हे जीवा तुला ही काळजी करण्याचे, घाबरण्याचे काही काम नाही. तो पूर्ण परमात्मा तुझा ही सांभाळ करील त्यांच्यावर दृढ श्रद्धा ठेव व सदैव त्याचे स्मरण कर. ॥३ ॥३ ॥

भक्त शेख फरीद यांची वाणी

राग आसा

१ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे, सतगुरूच्या कृपेने तो प्राप्त होतो.

दिलहु महबति जिन्ह सेई सचिआ ॥
 जिन्ह मनि होरु मुखि होरु सि कांढे कचिआ ॥१ ॥
 रते इसक खुदाइ रंगि दीदार के ॥
 विसरिआ जिन्ह नामु ते भुइ भारु थीए ॥१ ॥रहाउ ।
 आपि लीए लडि लाइ दरि दरवेस से ॥
 तिन धंनु जणेदी माउ आए सफलु से ॥२ ॥

परवदगार अपार अगम बेअंत तू ॥
जिना पछाता सचु चुंमा पैर मूं ॥३ ॥
तेरी पनह खुदाइ तू बखसंदगी ॥
शेख फरीदै खैरु दीजै बंदगी ॥४ ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८८)

शब्दार्थ : दिलहु – अंतःकरणापासून; मुहबति – प्रेम; जिन्ह – ज्याचे; सेई – तेच; सचिआ – खरे; होरु – अन्य; सि – ते; कांढ – ओळखले जातात; कचिआ – कच्चे; रते – रंगून गेले, इसक; खुदाइ – परमेश्वराच्या; रंगी – रंगात; दीदार – मस्त; विसरिआ – विसरले; नाम – प्रभूचे नाम; भुइ – जमीन; भारु – भार; थीए – झाला; आपि – प्रभूने स्वतः लीए – घेतल; लडिलाइ – स्वीकार केला; दरि – दार; दरवेस – दरवेशी, फकीर; तिन्ह – त्यांचे, ते; धंनु – धन्य; जणेदी – जन्म देणारी; माउ – माता; सफलु – सफल; आए – येणे, जन्म घेणे; परवदगार – परमेश्वर; अपार – ज्याचा पार लागत नाही तो; अगम – अगम्य, ज्याचे पूर्ण ज्ञान होत नाही असा; बेअंत – असीम, ज्याचा अंत लागत नाही असा; पछाता – ओळखले, जाणले; सचु – सत्यरूप परमेश्वर; चुंमा – चुंबन घेतो; पैर – पाय, चरण; मूं – मी; तेरी – तुला; पनह – शरण, आश्रय; बखसंदगी – क्षमाशील; खैरु – भिक्षा, दान; बंदगी – भक्ती.

भावार्थ : जे प्रभूचे सेवक प्रभू परमात्म्यावर अंतःकरणपूर्वक प्रेम करतात तेच खरे प्रभूचे भक्त होत. ज्यांच्या ओठावर एक आणि पोटात दुसरेच असते, ते ढोंगी भक्त होत ॥१ ॥ जे प्रभुनामाच्या रंगात रंगून गेले आहेत, ते प्रभुदर्शनाच्या रंगात मस्त होऊन राहतात. तेच खरे प्रभुभक्त. पण जे प्रभू परमात्म्यास विसरतात ते निव्वळ धरणीला भार होऊन राहतात. ॥१ ॥ राहाउ ॥ ज्यांना प्रत्यक्ष प्रभू परमात्म्याने अपत्या पदराचा आश्रय दिला. ज्यांचा प्रभूने स्वीकार केला तेच प्रभुद्वाराचे फकीर होत. अशा फकिराला जन्म देणारी माता धन्य होय. तिचा जन्म सार्थकी लागला ॥२ ॥ हे विश्वाच्या पालनकर्त्या प्रभो ! तू अपार आहेस. अगम्य आहेस. अनंत आहेस ! तू सदैव अस्तित्वमान, स्थिर आहेस हे सत्य ज्यानी जाणले त्याच्या चरणांचे मी चुंबन घेतो. ॥३ ॥ हे प्रभो ! मी तुला शरण आलो आहे. तू क्षमाशील आहेस. दयाळू आहेस. मला, शेख फरीदला तुझ्या भक्तीचे दान दे ॥४ ॥

॥ आसा ॥ बोलै सेख फरीदु पिआरे अलह लगे ॥
इहु तनु होसी खाक निमाणी गोर घरे ॥१ ॥
आजु मिलावा सेख फरीद टाकिम कूंजडीआ मनहु मचिंदडीआ ॥१ ॥ राहाउ ॥
जे जाणा मरि जाईए घुमि न आईए ॥
झूठी दुनीआ लगी न आपु वजाईए ॥२ ॥
बोलीए सचु धरमु झूठु न बोलीए ॥
जो गुर दसै वाट मुरीदा जोलीए ॥३ ॥
छैल लंघंदे पारि गोरी मनु धीरिआ ॥
कंचन वंने पासे कलवति चीरिआ ॥४ ॥
सेख हैयाती जगि न कोई थिरु रहिआ ॥
जिसु आसणि हम बैठे केते बैसि गइआ ॥५ ॥
कतिक कूंजां चेति डउ सावणि बिजुलीआं ॥
सीआले सोहंदीआं पिर गलि बाहडीआं ॥६ ॥

खंड ३ [३७३]

चले चलणहार विचारा लेइ मनो ॥
गढेदिआं छिअ माह तुडंदिआ हिकु खिनो ॥७ ॥
जिमी पुछै असमान फरीदा खेवट किंनी गए ॥
जालण गोरं नालि उलामे जीअ सहे ॥८ ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४८८)

शब्दार्थ : पिआरे – प्यारे, प्रभूवर प्रेम करणारे; अलह – अल्ला, प्रभू; इहु – हे; तनु – शरीर, देह; होसी – होईल; खाक – राख, माती; निमाणी – बिचारे; आजु – आज, ह्या जन्मात; मिलावा – प्राप्त कर; टाकिम – ताब्यात ठेव; कूंजडीआ – इंद्रिये; मनहु – मन; मचिंदडीआ – भटकवते; जे – जर; जाना – जाणले; मरि – मरणे; जाइए – जाणार; घुमि – परत; झूठी – खोटी, आपुस्वतः वजाइआ – वाया घालवणे; बोलीए – बोलावे; सचु – सत्य; दसै – दाखवली; वाट – मार्ग; मुरीदा – शिष्य; जोलीए – जावे, चालावे; छैल – तरुण, सन्त; गोरीमनु – कोमल मनाची स्त्री; लंघदेपारि – भवसागर पार करतो; धीरिआ – धैर्य येते; वने – जमा करणे; पासे – जवळ; कलवति – करवत; चीरिआ – चिरले जातात; हैयाति – सारी हयात, आयुष्य; थिरु – स्थिर; जिमु – ज्या; आसणि – आसन; केते – कितीतरी; बैसि – बसून; कतिक – कार्तिक; कूंजा – दव; चेति – चैत्रात; डउ – वणवा; सावणि – श्रावणात; बिजुलीआ – विजा; सीअले – थंडीत; सोहंदिआं – शोभते; पिर – पती; गलि – गळ्यात; बाहडीआ – बाहू; चले – जाणे; चलणहार – अस्थिर; विचारा – विचार; गुंढेदिआ – घडणे, घडवायला; छिअ – सहा; माह – महिने; तुडंदिआ – तोडायला, नष्ट व्हायला; हिकु – एक; खिनो – क्षण; जिमी – जमीन, पृथ्वी; पुछै – विचारते; असमान – आकाश; खेवट – मोठे लोक; मार्गदर्शक किंनि – किती; उलामे – उसासे, दुःख; जीअ – जीवात्मा; सहे – सहन करणे.

भावार्थ : शेख फरीद सांगतात, हे जीवा ! प्रभू परमात्म्यावर प्रेम कर. प्रभू परमात्म्यास शरण जा. हे शरीर तर नश्वर आहे. कबरीमध्ये पडून त्याची मातीच होणार आहे. ॥१ ॥ हे जीवा ! मनाला भ्रमित करणारी तुझी इंद्रिये जर तू ताब्यात ठेवू शकलास तर ह्याच जन्मात तुझे प्रभू परमात्माशी मिलन होऊन जाईल. ॥१ ॥ रहाउ ॥ हे जीवा ! जर तू हे जाणतोस की एक ना एक दिवस मरण येणारच आहे. कोणीही येथे परत येणार नाही. मग ह्या नाशवंत संसारावर कशाला प्रेम करून आपले जीवन वाया घालवतोस ? ॥२ ॥ हे जीवा ! नेहमी सत्य बोल. धर्मास मान्य असे आचरण कर. कधीही असत्य बोलू नकोस. सतगुरूने दाखवलेल्या मार्गावरच शिष्याने चालावे हेच त्याचे कर्तव्य होय. ॥३ ॥ ज्या प्रमाणे एखादा नवजवान जोमाने पोहून नदी पार करताना पाहून दुबळ्या स्त्रीला ही स्फुरण चढते. त्याप्रमाणे हे जीवा ! तू संतसज्जनांची संगत कर म्हणजे तुझ्याही मनात हा भवसागर पार करण्याचे स्फुरण चढेल. जर तू ह्या संसारातील उपभोगात आपले मन गुंतवलेस तर यमदूतांकडून करवतीने चिरला जाशील. तुला अनंत यातना भोगाव्या लागतील. ॥४ ॥ शेख फरीद सांगतात, ह्या जगात आयुष्यभर कायम राहाणारे, स्थिर राहणारे काहीही नाही. ज्या आसनावर आज मी बसलो आहे त्या आसनावर आजवर अनेक लोक बसून गेले आहेत ॥५ ॥ कार्तिक महिन्यात कुंजे (एक प्रवासी पक्षी) येतात. चैत्र महिन्यात वणवे पेटतात. श्रावणात विजा चमकतात. थंडीच्या मोसमात प्रियकराच्या मिठीत झोपण्यात नवयौवनेस आनंदाचे वाटते. हे सारे नैसर्गिक आहे. ॥६ ॥ ह्या सर्व गोष्टी निसर्ग नियमाप्रमाणे चालतच असतात. प्रत्येक जीव ह्या जगात येतो व शेवटी निघूनही जातो. मना नीट विचार करून पाहा. मातेच्या उदरात हा जीव घडण्यात सहा महिन्यांचा अवधी लागतो परंतु ह्या जगातून निघून जाण्यास क्षणाचाही अवधी लागत नाही ॥७ ॥ जमीन आकाशाला विचारते की 'कालपर्यंत मी मी म्हणणारे महान व्यक्ती जे जगाला मार्गदर्शक करत होते ते श्रेष्ठ नेते कोठे गेले ?'

आकाश उत्तर देते की, ते सारे कबरी मध्ये पुरले गेले आहेत. तेथे ते सडत पडले आहेत व त्यांचे आत्मे दुःख भोगत आहेत. ॥८ ॥२ ॥